

Tartalom

KLEMM József: Hetedik stáció (vers)	3
SÁNTA Miriám: Hétfőn meghalsz (vers)	5
KORMÁNYOS Ákos: Ha nem fordulsz meg * Összeprésellek * Árvaház és tömegsír (versek)	7
CSORBA Béla: Nem vagy te madár, se holdvilág, se felhő. Naplójegyzetek 1987-ből	10
SZELES Judit: Az élet értelme és más fontos kérdések (próza)	23
BÖRCSÖK László: Riói gubanc (regényrészlet)	41
Tomislav MARKOVIĆ: Hogyan legyél mesterlövész * Laboratóriumi gyakorlatok * Az én birtokom. A mindenható kertész (versek) (BENEDEK Miklós fordítása)	52
Igor MAROJEVIĆ: Férfítörténet (novella) (GLAVINIĆ VÉKÁS Éva fordítása)	58
SILLING István: Herceg János jegyzetei néprajzkutatásunk kezdeteiről (tanulmány)	77
FEHÉR Viktor: A közösségi háló mint primer hírközlő. Adalékok a mai társadalom halálhírközléséhez és gyászfelfogásához (tanulmány).	84
JÓDAL Kálmán: Két újvidéki tárlatról (képzőművészeti kritika)	104

A szám megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési és Tájékoztatási Minisztériuma, a Tartományi Művelődésügyi, Tájékoztatási és Vallásügyi Titkárság, a Magyar Nemzeti Tanács, Újvidék Város Önkormányzata, a Bethlen Gábor Alap, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Patócs László. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350-9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2018. február. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 15-től 16 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2018-ra belföldön 1500 dinár. Egyes szám ára 150, kettős szám ára 250 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 70 EUR – Készült a Grafoprodukt Nyomdában, Szabadkán. – YU ISSN 0350-9079

Hetedik stáció

Gyermekként könnyű volt
hinni. Az élő és a holt
ősök keresztje ott függött
a falakon s a nyakamban.
Nagyanyám halkan
mormolt imáinak
értelmét keresve olykor
órákig ültem a kertben,
a mennyet lesve,
hol a kegyes Atya trónol,
felhőfehér, ápolt kezével
az angyalok és szentek
vegyes kórusának vezényel,
ha jó vagyok, megjutalmaz
dióval, mézzel, aprópénzzel,
és nagylelkűen, két kézzel
szórja áldását rám
és a családra.
Csak évekkkel később, mikor árva
maradtam, pattant
el valami az éggel
kötött szövegségben,
s bár az okát még nem értem,
sejtem, én lehettem
a ludas, talán mert
hibából hibába estem,
s gyarló testem

hiába sanyargattam,
mind több lett a vétkem
(én vétkem, én igen nagy vétkem).
Ha most, magányomtól hajtva
néha az égre nézek, újra,
riadtan figyelem, fújja-é
már az angyal számomra a harsonát,
nem kérek többé pénzt,
szerelmet, pazar ruhát,
csak próbálom
felidézni a régi imát,
bízva, hogy nem
későn s talán nem nagyon rosszkor
kiáltom az emlékeimből
összekapart pár sorát:
Mi Atyánk, szabadíts meg
A Gonosztól.

Sánta Miriám

Hétfőn meghalsz

Csak ezért van három napod.
Ezért az üres megnyugvásért,
hogy többé nem vagy homokóra.
Nem csúszol át egy vékony üvegyakon,
többé nem értesz az irodalomhoz,
nem írod meg határidőre a szöveget,
és nem halogatód az e-maileket sem.
Nem érdekelnek a tucatjával felbukkanó sminkvideók,
és az sem, hogy arcod tele pattanással.
Nem őrlőd magad homokszemekké,
tudván, hogy mindig van holnap.
Egyre több kék plakát kerül a budapesti metrókba,
és eggyel kevesebb nyelven beszélhetsz nyilvános helyeken.
Nem érdekel, hogy öt év múlva is szénné égnék majd emberek
néhány elhanyagolt koncertteremben, az üszkös láb
is úgy porlad el, mint a homokdűnék legalsó rétege.
Nem súrlódsz lassan az üvegfalhoz,
nem kelsz fel többé macskagyökér-maradékokkal
görcsbe rándult beleidben.
Nem fogod egységesíteni a lábjegyzeteket.
És nem fogsz okostelefonért sem sóvárogni.

Üdvöz légy az örök internet birodalmában,
hozsánna a kettes számrendszerben,
az alaplapodra száradt homokrétegbe
ismeretlen próféta rajzol.

Nem izgalmas, hogy ki kapta meg az ösztöndíjat,
kit milyen munkahelyre vettek fel,
és ki döglik éhen ebben a pillanatban
a szelektív hulladékgyűjtő mellett
egy virágos abroszba kapaszkodva.
A háttérben gumicsizmás alakok simogatják a képernyőket,
hűtőszekrényedben egy doboz margarin és félujjnyi sajt.
Nincs kórház, nincs egyetem, nincs kávézó, ördög, straight edge,
kevert nyelv, roncsolt nyelv, jogi nyelv és postahivatal.
Nincs homokszem-pergés. Az életed alakja nem a VLC media player
hangsávjának pirostól zöldig tartó derékszöge,
nem a tilostól szabadig, alanytól a tárgyig, éntől a miig,
nem léteznek többé katonásan sorakozva a nominális szerkezetek.
És nincs performativitás.

Péntek reggeltől vasárnap estig történik.
Megcsókolod a kocsiban, a karosszéria fénye alatt.
Szarvassá változol egy éjszakára,
búcsút veszel a kígyótól, megütsz valakit,
elmondod, hogy szereted.
Harmadnapon eltörik az üveg.

Ha nem fordulsz meg

Sötét van. Tested leveti magáról
a mesterséges fényt. Szétszórja a térben.
Homlokod kisimul. Máshol vagy.
Még soha nem néztem így szemöldököt,
majdnem hihetetlen, hogy mennyire a tiéd.
Alatta pihennek szemeid. Elnyelik és magukévá
teszik a fotonokat. Olyan ritkán pislogsz, hogy ha
nem néznék ilyen figyelemmel, észre sem venném.
Vékony szemhéjadon majdnem tapintható a kék
érháló. Éppen csak benedvesíted a hatalmas bogarat és
havas udvarát. De a könny nem csordul ki,
elfekszik a mederben. Orrod távolról is puha.
Kerek orrcimpáid rezzenéstelensége tükrözi
belső mozdulatlanságod. Ajkaid lazán eső
ívükkel uralják arcod. Ahogy rezdülnek,
velük mozdul a világ. A gödrök, a ráncok.
Álladon kisimul a bőr, feltorlódik az arccsontig,
két meredek, de magabiztos árok
képződik egészen orrod közepéig. Ilyenkor félttem
ajkaidat. Folyton azt hiszem, összeroppannak
vékony, törékeny elemeid. De minden el van
rendezve, mikrométer pontossággal.
Füleid picit elállnak, kacéran, vidáman. Így épp
befér mögéjük egy lehelet. Ahogy figyelsz,
felemelt fejjel, állad távolodik mellkasodtól.
Nyakad, ahogy az orrcimpáid, mozdulatlan.
Ha nem vigyázok, elmém elnyeli vékony bőröd.
Az ív, ahogy felfut álladig, ahogy lent

mellkasodba torkollik. Megigéz, hogy
alig lüktetnek az erek. Még ebben a mesterséges
fényben is világítanak. Illata van annak,
ahogy nézlek. A kép kerek vállaidban folytatódik.
A bőr, bár vastagabb, ezenkívül semmit nem változik.
Érinthetetlen. Feldolgozhatatlan. Nézhetetlen.
Belefutunk a hátadba. Mintha tökéletesen egyenes
hajad folytatása lenne. Két pont között a
legkisebb távolság. Úgy tartja tested, mintha
a körülötted lévő teret is az tartaná össze.
Ennyit látok. A többit elnyeli a sötétség.
Ha nem mozdulsz meg,
lassan megfulladok.

Összeprésellek

A legerotikusabb vágyam,
vigyázni rád.
Felizgat a gondolat,
hogy a háttérből
teszek rendet.
Minden elképzelt szeretkezésünk
alkalmával gyémánttá csiszollak.
Összeprésélem benned
a sót és a fájdalmat.
Mozdulatlanság vagyok neked.
Kitéplek időből és térből.
Rád gondolva maszturbálok,
és egyre hihetlenebb az orgazmusom.

Árvaház és tömegsír

Érted hatalmam lesz.
Zsarnok leszek, és háborús bűnös.
Családokat szaggatok szét.
A nőket a katonáim elé vetem.
A tömegsírt épp csak befedem.
A gyerekek rabszolgáim lesznek.
A fiúk persze. A lányokat másra nevelem.
Megalázok embert és állatot.
Más bűnösökkel üzletelek. Emberi étellel.
Gazdag leszek. Befolyásos.
Rám se hederítesz.
Több erőszak.
Egyre hatalmasabb leszek.
Játszadózom.
Már meg sem különböztetek embert és állatot.
Árvaház.
Tömegsír.
Palota.
Végre a fülembé súgod, hogy
tegyelek a magamévá.

Nem vagy te madár, se holdvilág, se felhő

Naplójegyzetek 1987-ből

„A véges értelem [...] a dolgok igazságát, bármilyen nagy hasonlóság legyen is a valódi pontosságban, nem tudja megismerni... Az ész ezért úgy viszonyul az igazsághoz, mint a sokszög a körhöz...”
(Nicolaus Cusanus)

1987. április 2.

Valahol itt kéne újra elkezdeni a naplóírást – ördög tudja, miért. Elkezdem, amit persze sohasem fejeztem be igazán, bár meg-megkísértem. Délután van, 16 óra 48 perc. Lányom a szobában alszik, kicsit nyugtalan. Az előbb zörgött valaki a redőnyön – talán egy barátom, esetleg valamelyik [Művelődési] Kör-tag. Nem jelentkeztem. Ma nincs kedvem az emberekhez. Írni szeretnék, azzal a homályos érzéssel, amely a célt pontosan nem látja, csak a belső kényszert nem képes tovább elviselni. Micsoda képzavar mindjárt: érzés, amely nem lát és nem képes elviselni. No, szépen vagyunk, tanár úr. Írnom kéne, ez volna az én igazi feladatom. Feladatom? Ki szerint, persze, ez itt a göcs. Lehet-e nagyobb hibát elkövetni annál, hogy szó szerint értelmezzük Adyt? „de mindennek jöttem”. Megérdemlem a sorsom: megillet a semmitem. Környezetvédelem – nekem kell azt csinálni? Úgy látszik, ha már én vagyok az értelmi szerzője. Persze, híres ötletgyáros vagyok. Egy jó stáb kellene, egy elszánt, kis csapat értelmes ember. Csakhogy: van egy óceánra való ostoba, van egy Palicsitóra való intrikus, ezenkívül van még egy kocsiderékra való jó szándékú, de rezignált ember, de aki cselekedni is képes volna, azok elférnek egy vacak kubikostalicskában is.

10 Miért foglalkozik egy irodalmár környezetvédelemmel? – kérdezi az újságíró. Hát most mit mondjak neki? Tudja egyébként is a vá-

laszt, egykori tanítványom, hát volt alkalma megismerni. Azért, mert „kell”. Sollen. Mert nem vagyok hajlandó elismerni a kanti *Suchtok* birodalmát. Egyébként pedig elárvult, magányos és tehetetlen emberke vagyok, akár a többi jó néhány milliárd. A társadalmi cselekvés lehetőségei számomra megszűntek 1983 után. Amit 1968 jelentett, végzetesen kettéhasadóban van. A jugoszláviai magyar kultúrában ennek a hasadásfolyamatnak két „ideáltípusa” van: Bosnyák István, aki a vajdasági politikai bürokrácia sötétszürke árnyalatú képviselőivel lépett szövetségre, és Végel László, aki a szerb nacionalizmus irodalmi képviselőivel, ha nem is lépett szövetségre, de nagyfokú toleráns magatartást épített ki. (És Tolnai? Ide-oda lavírozik. Jól jár.) A szellemi és a politikai frontok egyébként az egész országban végzetesen összekuszálódtak. Ahol nacionalisták válnak a demokrácia szószólóivá, ott valami baj van a fogalmakkal. De ugyanez vonatkozik a politikai bürokráciára is, csak más előjellel. Ha sem a „reálszocialista” bürokrácia, sem az irreálnacionalista középosztály politikáját nem kívánod támogatni, egy időre magadra maradsz. Remény persze mindig van. Elhitetheted magaddal: az idő neked dolgozik.

MÜVELŐDÉSI KÖR

Temerin

1987.III.17.

M E G H I V Ó

A Művelődési Kör Környezetvédelmi Alosztálya
környezetvédelmi témára vitafórumot szervez március 22-én
10 órai kezdettel az Ifjúsági Otthonban, amelyre Önt is
meghívja.

A vitafórum vendégei dr. Zolnai Albert, ökológus, egyetemi tanár, dr. Miavecz Márton, állatorvos, a Föld Népe szerkesztője, dr. Kókai Imre, orvos, Harkai Imre, műépítésmérnök, Slobodan Jovanovic műépítésmérnök, Ujvidék Város Műemlékvédelmi Intézetének igazgatója, mr. Miavecz Béla, bíró; a vitafórumot mr. Nagy Imre középiskolai tanár vezeti.

Baráti üdvözléssel a Művelődési Kör Elnöksége

1987. április 29.

Kezemben egy megmaradt üres lap: a petíció. Meglepően sokan írták alá, és ami igen fontos: nem csak magyarok. Az ötlet Harkaitól származik. A március 22-ei környezetvédelmi vitafórum után nálunk ebédelték Évával, Hunor fiukkal. – Amit csináltak, jó, de egyetlen módon lehet megállítani az ilyesfajta dolgokat. Ha legalább száz ember aláír egy petíciót. Nálunk kizárólag ilyen módon lehet megállítani a politikai voluntarizmus szülte örültségeket. (Nem biztos, hogy szó szerint idézem.)

A bogarat azonban én ültettem el a temeriniek fülébe. A megszövegezésben – egyáltalán a szervezésben – nem kívántam részt venni. Személyem kompromittáló is lehet, végtére nem vagyok ártatlan ember a hatalmasok szemében. Az aláírásgyűjtésből azonban részt vállaltam. Néhány tapasztalat: 1. A fiatalok – a 18 és 40 év közöttiek – könnyen, szinte töprengés nélkül aláírtak. (Nem terhelik őket a tapasztalat ballasztjai.) 2. A legnehezebb megnyerni az idősebb parasztokat. (Annyi mindent aláírtak már velük, s annyiszor érezték magukat becsapottnak.) 3. A legtöbb gyáva embert az értelmiségiek között találni, noha egészében véve ez a magatartás rájuk sem jellemző. Két-három nap alatt kb. 500-an írtak alá.

Temerini lakosok petíciója

A leghatározottabban kérjük az újabb többemeletes tömblakások építésének leállítását, amíg a jelenlegiek problémáját meg nem oldják. Mindannyian tudjuk, hogy milyen problémát jelent és veszélyt a közegészségre az eddig megépült tömblakások szennyvizének nem megfelelő elhelyezése csatornahálózat nélkül.

Egészségügyi, esztétikai, városrendészeti, környezetvédelmi és egyéb szempontok egyaránt ellentmondanak annak, hogy a 42-es blokkban is, szik helyen lakótelepet létesítsenek. A csatornahálózat megépítése a szennyvíz elvezetése komplex megoldást követel. Az elismert módon tervezett tömblakások építésével csak újabb nehézségeket gördítenénk a probléma megoldása elé.

Ellenezzük, hogy a kertekbe szorítsanak be lakótömböket kanalizáció nélkül és azután egy sor házat lebontsanak park létesítésre. Kérjük a jelenlegi urbanisztikai terv megváltoztatását, amelyik nem is lehet teljes csatornahálózati terv nélkül. Nem látjuk célszerűnek, az amúgy is széles főutcának még 40 méterrel való szélesítését, egyben az üzletek eldugását a park mögé.

Ne aprózzuk tovább a kerteket! A minimumot kellene inkább megszabni és annál kisebbre nem engedélyezni az építkezést, amit már sok helyen régóta alkalmaznak.

Petíciónk a lakosság nagy többségének véleményét és közös érdekét fejezi ki, ezért kérjük meghallgatását és elintézését.

Temerin, 1987. 04.18.

12 Esélyek: 1. Fél ezer embert nem lehet lesöpörni az íróasztalról, vagy legalábbis nem egykönnyen. 2. A községi vezetőség legitimációs válsága. 3. Gyaníthatóan hallgatásba burkolódik az ellentábor. 4.

Esetleg ellenpetíciót szerveznek valamelyik munkaszervezetben – de nem hiszem, hogy ilyen ötlet bürokrata fejekben megszületne. Végül is vannak emberek, akiknek lakás kell – ezzel a jogos igénnyel párosítható az álszolidaritás, s mindezzel manipulálni lehet.

Mindenekelőtt azonban az a legfontosabb tapasztalat, hogy a fiatalokat tömegesen lehet jó ügyek mellé állítani. Nyilván nem a környezetvédelem az egyetlen jó ügy, amit támogatnának. Erre lehet építeni. Akár egy társadalmat is.

A petíció szövegéről. Én nem így írtam volna meg. Egyszerűbben, konkrétan, rövidebben.

1987. május 13.

Kitűnő népzenei est a Magyar Tanszék hallgatóinak szervezésében [az újvidéki bölcsészkaron]: a Virradó (Kikinda), a Batyu (Becse), a Tiszavirág (Újvidék), a Kóta (Ada–Csantavér–Szabadka) és a Hívogató (Temerin) részvételével. Valamennyi együttes sokat fejlődött az elmúlt években. Ez különösen kifejezett a Hívogatónál. Sokrétűek, hangszerük tekintetében is, de csavarásaikkal, zenei fintoraikkal, feldolgozásukkal is, amely a pátosztól a groteszkig terjed. Már-már profik.

1987. május 22.

Tegnap megnyitottuk a gyerekrajz-kiállítást a Művelődési Kör által kiírt környezetvédelmi tematikájú pályázatra érkezett munkákból a temerini Szirmai Károly Könyvtárban. Több mint 150 rajz érkezett Temerinből, Szőregről, Járekról. Kár, hogy Kolarević (Szőregen és Járekon is ő tanít) nem a témának megfelelő munkákat küldött, hanem más pályázatokra készült, de onnan kimaradt dolgokat, iskolai feladatokat stb. Így azután kevés a szerb díjazott. Még szerencse, hogy az első díjas alkotást szerb fiú csinálta (Miško Bijelić), pontosabban az anyja neki is magyar. Ő valóban megérdemelte az első helyet, s nem a „kulcs” miatt kapta. De ha véletlenül az ő rajza nem ilyen jó, fölfalnának bennünket a bürokraták. Mert a nemzetiségi intézmény mindig gyanús. A pusztá léténél fogva. Ez az UDBA kora ötvenes évekbeli „politikájának” öröksége, de gyökere a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba nyúlik vissza. A kémelhárítás, a belügy stb. sokat örökölt a nagyszerb koncepcióból, de a káderekből is. Ranković nem véletlen produktum volt. A nemzetiségekben potenciális hazaárulót láttak egészen a brioni plénumig. S hogy a Művelődési Kört

valóban meg akarják fojtani, azt az is bizonyítja, hogy Deák [Ferenc] értesített bennünket, a tartományi PB egyik tagja figyelmeztette, ne avatkozzon a Kör helyiséggondjainak megoldásába. Rólam pedig [Deák] megkérdezte Hevért: „Ez az ember nem magyarkodó?” Mire H.[evér]: „Sok mindennel lehet vádolni, de ezzel, azt hiszem, nem.” (Hát itt tartunk!)

Irgalmatlanul nehéz a közeledés ott, ahol a baráti jobbra folytonosan rácsapnak ököllel vagy gumibottal. És mégis csinálni kell.

1987. június 4.

Magyar Szó, Temerini Újság: *A tájékoztatlanság szülte a petíciót*

„Svetozar Marković, a Szocialista Szövetség községi választmányának elnökségének elnöke elmondta, hogy a községi végrehajtó tanács a Szocialista Szövetségnek továbbította a 400 temerini polgár aláírását tartalmazó petíciót. Ezek a temerini polgárok a 42-es tömb kiépítése ellen tiltakoznak. Az elnök elmondta azt is, hogy a még 1983-ban nyilvános vitán szerepelt és különösebb észrevétel nélkül elfogadott részletes városrendezési terv irányozza elő az említett tömb kiépítését. A petíció aláíróinak zömét egyéni érdek fűtötte, s közülük sokan nem is tudják, hogy a részletes városrendezési terv mit irányoz elő arra a területre. A fejlődést nem lehet megakadályozni, a már korábban elfogadott részletes városrendezési tervet megváltoztatni. A társadalmi érdeket az egyéni érdekek elé kell helyezni.

A petíciót aláírt személyeknek azonban pontosan meg kell magyarázni, mit irányoz elő a terv, milyen épületek, létesítmények építését tervezik a 42-es tömbben. Az összejövetelet a Szocialista Szövetség első helyi közösségi választmányának kell megszerveznie. Az ülésre pedig a részletes terv bemutatása érdekében meg kell hívni a községi képviselő-testület illetékes bizottságának tagjait is.”

Igazán kellemes ember ez a szoc. szövetségi elnök elvtárs. A viláért sem akar megbántani senkit se. Ez a „400” ember pedig még gyerek, komolytalan, tudatlan csibész. Mars vissza velük az óvodába!

1987. június 6.

Magyar Szó, Kilátó:

Csorba Béla: *Egy duelláns emlékére*

Küzdöttünk? Az első vérig is.
Párszor még tovább.
...S harminc ezüst serblijükön
behajóztak az okos ostobák.

Voltál fehér, lettem fekete én.
Mit számít nekik,
hogyan egyért folyt vitánk:
önszennyünk szörcsölik.

Ágyúgombóc helyett most agyvelőd
lövetnék ki ránk
pszeudo-vitézek, kis smasszerek:
e jólfésült pofák.

Temerin, 1987. május 22.

1987. június 7.

Tegnap megjelent a versem a *Kilátó*-ban. Sajtóhibásan, még hozzá ott, ahol számítottam rá. [A nyomda kényes szövegekre szakosodott, politikailag megbízható ördöge az *önszennyüket önszennyünkre* módosította, aminek, ugyebár, egészen más a konnotációja.] Szerintem szándékos volt a hiba. Az sem véletlen, hogy a versemhez rögtön egy észt költő *Unalmas szöveg* című versét tette Bálint Sanyi tamponnak.

*

Sokat gondolkodom újabban szegény Podolszkiról, akivel annyit marakodtunk. Destruktív szellem volt, és amikor ezt nem tudta érvényesíteni az igazi társadalmi harcok terepén, akkor személyeskedésbe fordult a vitázó heve. (Ezt a hibát különben rendszerint mindnyájan elkövetjük mi, többi vitázók is.) Perifériára szorult helyzetéből következett jórészt, hogy félelmetesen féltékeny volt. A hatalmasokra

hatalmukért, a folyóiratok szerkesztőire, mert nem ő ül a helyükön, a befutottakra, mert, bár ő is befutott volt, tkp. kevés elismerésben volt része, az idősebb pályatársakra, mert zömmel nagyobb publikált „életművel” bírtak, mint ő, a fiatalokra (így ránk is), mert vesztünk-re fiatalabbak voltunk nála és így tovább. Radikalizmusát nagymértékben ez a féltékenység táplálta. De ha észrevette, hogy rajta kívül is vannak kritikus, bátor szellemek, azokra külön haragudott. Érthető, hisz évekig azzal dédelgette magát, hogy benne testesül meg a lázadás szelleme. S akkor jönnek a taknyosok, és innen is ki akarják szorítani. Mindez most, hogy már nem él, voltaképpen igazságtalan is vele szemben. Én néha nagyon utáltam, máskor meg nagyon szerettem. Odaadnám érte a fél vajdasági irodalmat összes hülyeségei ellenére is.

1987. június 28.

Tulajdonképpen már két hete készülök feljegyezni savičentai élményeimet. A Čakavski sabor... Branko Bošnjak nyitotta meg. A társadalmi és az irodalmi tudat: az alkotás individuális tett, ez igaz, de véd a pszeudoközösségi mítoszoktól is. A társadalmi krízis egyetlen kérdésére sem adtunk még választ. Predrag Matvejević a viták nyelvéről. Az idők, amelyekben nincs vita, a strapációt jelentik. A vita alapfeltétele a valóság megváltoztatására való készség. Vanak idők, amikor ez nem lehet, vagy csak határok között lehet. Kinek van joga vitatkozni? A társadalom titkaiba vezet be. A vitázók mindennek kiszolgáltattak. Akik az ideológia nevében támadnak, nem vitázók. A vitázók „naivak”, azt hiszik, megváltoztathatják a világot. A tömeg szereti a gladiátorok harcát. (Elkezdett esni az eső.) M. „korszakolása”: 1948–50 – „Felülről irányított” viták. A különböző szocializmusfelfogások. A játékszabályok betartása. 60-as évek: A rendőrség tetteit a politika nyíltan elítélte. 1968: A „minden létező bírálata” megmutatkozott, noha nem tetszett. 70-es évek: Tradicionális nemzeti retorika – társadalomkritikával. Problémafelvetések: Miért nem vitatkoznak a nők? Miért nem tudtuk a nemzetet a nacionalista beszédétől szétválasztani? Az utóbbi időben szabadon kifejezésre juthatnak a nézetek – és ez már haladás. A fiatalok nem szólhatnak bele a dolgokba. Koszovó: az áldozatok nemcsak a szerbek és a cigányok, hanem az albánok is. Milyen beszéd (discourse) a vita? Ismét megjelent a nemzeti mellett a nacionalista beszéd. Szlovénia: alternatív beszéd. A horvát intelligencia hallgatása 1971 után – mint

beszéd. Könnyebb a gyöngye, formális hatalmat támadni, mint a mögötte megbújó ténylegeset.

Ciril Zlobec: A vita irodalmi forma és szubjektív. Alapja a „nem-megértés” vagy a „félre-értés”. Jelenleg a vita kulturálatlan, mert abból indul ki, hogy mindenkinek egy véleményen kell lenni: a jugoszlávság mint a priori érték. Zlobec ezt elveti: „Nem hibáztatom azt a fiataalt, aki így vélekedett (’testvérgyilkos háború’), hanem azt az ideológiát, amely egy pszeudoegységre helyezte a hangsúlyt.” Az igazi vita individuális. A priori értékek: haza, forradalom, egység, ideálok – de nem tudjuk, pontosan mit jelentenek. A politikai beszédnek nincs individuális felelőssége, szemben az irodalommal, ezért az utóbbinak a morális felelőssége óriási. A politikai beszédnek nincs hitele.

Jovica Acin: A vitákat a hatalom közelében vívjuk! A feljelentés-számba menő viták! Az igazság „helyi” értékei és a feljelentők. Tonko Marojević: *Protiv polemike*. A vita hiábavalóságáról és károságáról az adott időben. Szerinte a vita akkor ér valamit, ha nagy irodalmi alkotásokban szublimálódik (Voltaire, Krleža...). Petković: A politika és az irodalom között. Az 1930-as és az 50-es évek között nem az esztétikai értékek, hanem a politikaiak domináltak az irodalmi vitákban. Az ötvenes években az első változásokat a politika hozza (V. kongresszus), s csak ezután Krleža beszéde. Az irodalom valójában kísérleti terepe volt a politikának, hogy merre nyisson tovább. Krleža leszámol a szovjet dogmatizmussal, de nem bántja annak jugoszláv örökségét, miközben az elszánt művészeti szabadságot hirdeti. Az ötvenes éveket a formai-esztétikai pluralizmus jellemzi, de gondolati pluralizmus nélkül. Romano Gusi olaszul beszélt, a praxisfilozófia (a gyakorlat filozófiája) témájáról, Buharin Croce-kritikájáról, amit „a filozófia folklórjának” nevez. A metafizika nagy illúziói.

Josip Bradulić Nikola Modruški kapcsán egy középkori vitát mutat be, vajon hogy merészelt Cirill és Metód a szlávoknak nyelvet „adni”. A vitában elhangzik, az eső is mindenhol esik, azaz más nyelveken is dicsérik az istent: ezek között az avar is említésre kerül. Nenin az újvidéki bölcsészkarról a belgrádi szürrealistákról tart előadást irodalomtörténeti megközelítésben. Gojko Tešić: Az avantgárd szerepét idealizáljuk, francia minták, a tradíciók lerombolása. Mit jelent a bal és a jobb a kultúrában? Nem lehetünk pro-risticisták, sem pro-krleziánusok. Nézzük meg, kik voltak a barikád másik oldalán! Mi volt az irodalmi jobboldalon? Kitűnő szövegek születtek a másik

oldalán. Az *Antibarbarus* nem a legjobb Krleža-szöveg. Jobbak is születtek korábban az ő tollából. Csakhogy az *Antibarbarus* ma is indikatív. A kultúra egészét tekintve a kis vitázók is fontosak. Arra hívja fel a figyelmet, hogy ezek Krleža árnyékában maradtak. Az a gyanúm, hogy az irodalomban a „levica” és a „desnica” nem adekvát fogalmak.

Matvejević: Mi az európai baloldali örökség? Alapja a kétértelmű radikális laicitás a hittel, a nemzettel és az ideológiával szemben!

Danko Marojević Igor Mandićot idézi: „A vitához, akárcsak a szerelemhez, két ember kell.” Gramscira hivatkozva „a szerves értelmiség” hiányáról: nem volt az értelmiség centrális helyzetben. Sladojević anekdotája a maorik és az angolok csatájáról. Az angoloknak elfogyott a lőszerük, abbahagyták a tüzelést. A bennszülöttek megkérdezték, mi van? „Elfogyott a lőszerünk, csak három nap múlva kapunk.” „Nem baj – mondták a maorik –, nekünk van hat napra. Ez éppen elég. A felét nektek adjuk, és harcoljunk tovább!”

Acín: „Sajnálom, hogy már most optimisták vagyunk. Védjük az UDBA-t, a hatalmat egy furcsa módon. A hatalmi szerveink nem olyan jók, hogy ne kételkedhetnénk a munkájukban. Ne legyünk naivak! Mit gondolunk, dolgozik-e a rendőrségünk, vagy sem. A sztálinizmust nem kívülről erőltették ránk. Sokba kerülhet az optimizmusunk, Koszovóra vessük vigyázó szemünket, hogy lássuk, mi vár ránk!”

Krtalić (orrhangon): „Ez nem a központi bizottság, hogy mindenki elmondja a magáét és elmenjünk haza.” Branko Bošnjak zárszavában a baloldal problémái kapcsán arról beszél, hogy a Kommunista Szövetségnek meg kell találnia a maga utópisztikus céljait. Szerinte ezt az utópiát az értelmiségnek kell kreálnia. Úgy véli, a sztálinista eszkatológia rabjai vagyunk, és az értelmiséget is sokkal nagyobb kritikával kell szemlélnünk. Rendszerkritikája óvatos, kimondja, nem a párttal szembeni programot, hanem csupán egy új technológiát szeretne, amelynek az értelmiség is része. „Utópiát igen, eszkatológiát nem. Ezt a vitát még nem nyitottuk meg.”

Összeismerkedtem két albánnal is. Ha valaki, hát én megértem az ő panaszaikat. De bennük is van egyoldalúság – nem föltétlenül nacionalizmus, inkább valami nemzeti narcisszoiditás. Különösen Ali Podrimjára, a költőre értem ezt. Négyszemközt beszélgetve ilyeneket mond: „Biće nas i deset miliona pa nek se oni kukaju.” Ebben a „nas” az albánokat, az „oni” a szerbeket jelenti. Ez sértődött kamaszromantika. Nem Alijára értem – hét gyereke van, hanem egy tipikus iden-

titástudatra. Ilyenek lehettünk mi is a reformkorban? Aztán, mert én mindenkiel szívesen leültem beszélgetni, összehoztam az albánokat Tešićtyel, Aćinnal. Jovica elmondta, hogy egy héttel korábban a PEN ülésén sikraszállt a politikai elítélt albán írók (mármint a jugoszláviai albán írók) jogvédelméért. Ez nagy gesztus, nacionalizmustól mentes, becsületes.

Közben az egyik asztalnál politikai viccet, ha úgy tetszik, történelmi anekdotát mesél valaki: „Jesi ti Kuč?” „Jesam, Ščepane!” „Jeli znaš da Kuči su javno Crnogorci, tajno Srbi, de fakto Arnauti?!”

Aldo Kliman üzeni Sebőknek, hogy írjon neki tovább, Kalezić üdvözli Giont és Faragó Árpádot.

Matvejević sokat tud a mi jugoszláviai magyar nyomorunkról. Azt hiszem, még szükség lesz a segítségére. Branko Bošnjakkal is váltottam pár szót. Végelről beszélt, akit hajdanán Zágrábban ismert meg. Elmondta, Végel alig tudott horvátul. Véleménye szerint Végel – akarata ellenére – belekerült a Vajdaság és Szerbia közötti politikai machinációkba. „Az ember, ha dolgozni akar, ezekre a manipulációkra képtelen odafigyelni” – mondta Bošnjak. Lebedinski kérte a felszólalásomat a *Borba* számára. Én megígértem, aztán mégis másként döntöttem. Ezt Vajdaságban nyílt támadásként értékelnék (az is), és ami még rosszabb, szerb politikai érdekeket sejténének az írás mögött. De a másik oldalon is valami hasonló történne. Nem kívánok argumentumokat adni szerb nacionalistáknak – noha Lebedinski ellen személy szerint az égvilágon semmi kifogásom, Isztriában rendes fickó benyomását keltette –, még akkor sem, ha igen utálok a vajdasági politikai garnitúrát. Elképzelhetőnek tartom, hogy még így is kapok egy-két ütést. Meglátjuk. Ha a holnapi *Magyar Szó* (vasárnap!) nem támad, akkor jó képet vágta a dologhoz. Tkp. inkább ezt szeretném. Semmi kedvem cigánykodni. Az is lehet, hogy egyszerűen csak feketelistára tesznek ismét, mint Sziverit.

1987. június 29.

A plénum. Kompromisszum eredménye, persze. De: legalább nyomokban szerettem volna látni azt a kíméletlen tisztességet, amire Branko Horvat mutatott példát korábban. Enélkül nincs és nem is lesz megoldás. Csak [Miodrag] Bulatovićok és még sötétebb fondorkodók lesznek! Olvassuk Ortegát: a baszk szakadárság gyökerei Kasztíliában vannak!

1987. július 4.

A [TAKT] kiállítás megnyitója után ebéd volt a szőregi tanyán. Ott hallottam, hogy Erdélyi Károly a csütörtöki *Temerini Újság*ot lobogtatva rohant be a szerkesztőségbe a napokban, mivel interjút csináltam Végel Lacival. Aztán Góborral, a *Temerini Újság* főszerkesztőjével is beszéltem. Részben megerősítette a hírt: Sinkovits [Péter, a *Magyar Szó* főszerkesztője] behívatta s megkérdezte, hogy kerül Végel a *Temerini Újság*ba, majd eleresztette azzal, hogy ha lesz valami, hívhatja. Tanulság: 1. Góbor tájékozatlan ember, de egy jó lóhosszal mégis tisztességesebb másoknál; 2. Végelt elementárisabban gyűlölik, mint hittem; 3. A fuldokló (ezúttal Erdélyi Károly) rendszert azzal nehezíti a helyzetét, hogy csadaráz.

1987. július 6–15.

Kaposvár–Balaton–Budapest. A *Beszélő* programja – néhány liberális illúzió is terheli, egészében azonban nem rossz. Pl. távozzon Kádár a „csapat” éléről. Különösen jó a kisebbségi memorandum.

1987. július 18.

Amióta itthon vagyok, kerülöm a sajtót. Végül mégis átfutom az újságokat. Borzalmas. Undorító. Hazugságok és féligazságok szinte minden kérdésről. Míg Magyarországon voltam, megérkezett a szerb–albán szótár [Mensur] Raifitól. Kopott, agyonnyálazott. Raifi azt írta, ezt is igen nehezen találta. Valamelyik rokonáé lehet. Micsoda lehetetlen állapotok! Hogyhogy nincs szerb–albán és albán–szerb szótár új kiadásban? Minden nemzetek közötti közeledés egyik első praktikus tette: a szótár! Hát nálunk így „közelednek”!

1987. július 27.

Taras Kermanuernak igaza van: a német lakossággal szemben genocídiumot követtek el 1944/45-ben. A németység jelentős hányada valóban még Hitler hordáival együtt menekült el. De kik maradtak itt? Többnyire éppen azok, akik ártatlanok voltak, meg a szegényebb németek, akiknek nem volt kocsijuk-lovuk, nem volt mire felpakolni a vagyontárukat, a gyerekeiket. És éppen ők kerültek gyűjtőtáborba, „lógerba”, ahogy az itteni nép mondja. Járekon volt az egyik leghírhedtebb. És nem igaz, hogy a hatezer ember (ennyit ír a *NIN* cikkírója) Járekon kizárólag a tífusz áldozata volt! Rengetegen éhen haltak – szisztematikusan éhezettették őket –, de voltak kivégzések is.

Én magam beszéltem olyan túlélővel, akinek az anyját és a testvérét – másokkal együtt – egyszerűen legéppuskázták a valamiért feldühödött örök. És a *NIN* cikkírója (valami Sokolović) arról akar meggyőzni bennünket, hogy genocídium nem volt. Magyar, szerb és német szemtanúk százai élnek még: ők tudják az igazságot, pontosan tudják, hogy nemcsak bűnösök, nácik és hazaárulók lakoltak, hanem minden német, az ártatlanok is, sőt, legkivált ők, hiszen akinek büdös volt a levegő, az már ekkorra eliszkolt a Birodalomba. A *NIN* cikke (július 12.) arról győz meg csupán, hogy a szerb értelmiség egyelőre képtelen felvenni a kesztyűt, nem mer vagy nem akar szembenézni saját nemzeti múltjának kevésbé fényes eseményeivel. Pedig ez a szembenézés elkerülhetetlen. Enélkül csak a szerbség nemzeti katasztrófájához vezethet a jelenlegi hamis útkeresés. A mítoszokkal való leszámolás új megvilágításba helyezné az egész szerb történelmi múltat, beleértve a szerb–albán viszonyt is, s kiderülne, hogy jelenünk imperialista örökségekkel terhes. Hazugság, hogy Jugoszlávia csupán egy imperialista béke tákolmánya, de az is hazugság, amikor – mint szokásos – igazságos, érdemi eredményekért jogosan nyert, szent és sérthetetlen alakulatként interpretálják. A nemzetiségi politikában az önrendelkezési jog kérdése fel sem merült. Sem Koszovóban, sem Vajdaságban, sem más, vegyes lakosságú területen fel sem vetődött, hogy népszavazás útján kérjék ki a lakosság véleményét. Pedig kétségtől ez lett volna a tisztességes, a demokratikus megoldás. Sem 1920-ban, sem 1945-ben nem követték ezt az utat. Nem tanultak az Osztrák–Magyar Monarchia példájából. Nyilvánvaló, hogy egyelőre nem is kívánnak tanulni. Ezért pedig nagy árat kell fizetniük. Sokkal nagyobbat annál, mint ha negyven évvel ezelőtt Koszovót Albániához csatolják.

Akik az önrendelkezési jogban centrifugális erőt láttak, s helyette az adminisztratív vagy éppen rendőri, katonai „megoldást” szorgalmazták, rendszerint többet ártottak egy-egy államterület vagy birodalom egységének, mint amennyit a szakadárak erejüket megfeszítve tenni tudtak volna. Jugoszlávia egységét azok fogják sírba tenni, kik ma katonai diktatúráért és szerb hegemoniáért üvöltenek Koszovón. Ez a hegemonia a szerb nacionalistákon kívül senkinek sem érdeke, hiszen a polgárháború előszobája. Politikai tévedés, sőt, szándékos porhintés az albán irredentizmust tartani a fő veszélynek. Az albán irredentizmus mérges növénye szárba szökken ugyan, de már régen elsorvadt volna a demokratizmus levegőjén. Jelenleg éppen az

összjugoszláv politika nyálkás klímája élteti az összes mérgező kórót. És ezt a klímát egyelőre belgrádi beteg szelek, hatalmi aspirációk táplálják. A fő veszély jelenleg a nacionalizmustól fűtött szerb politikai és katonai bürokrácia, Szerbia határain kívül és belül. Éppen ezek az erők fogják megtizedelni azt a szerb intelligenciát is, amely most elhamarkodottan a szolgálatukba szegődött. Eljönnek a sötét órák, amikor ennek az újsütetű neosztalino-fasizmusnak többé már nem lesz szüksége értelmiségiekre. És léssen sírás-rívás és fogaknak csikorgatása. És jaj lesz nekünk is akkor, sőt már előbb.

Az élet értelme és más fontos kérdések

A rendelőben hárman ültek: az ápolónő, a tanuló és a beteg. Az ápolónő visszatérő térdproblémával küszködött, a tanulónak arra fáj a foga, hogy állandósítsák, a beteg pedig hármójuk közül a legegészségesebbnek nézett ki. Az ápolónő udvariasan megkérdezte Annától, a betegtől, hogy nem zavarja-e, ha a tanuló, valami Vigdis is ott lesz. Annát már annyiszor kérdezték különböző pszichológusok, terapeuták, kurátorok, orvosok és ápolónők, hogy immunissá vált az ilyesmire. Nem érdekelte, ki ül vele szemben. Végére is az ápolónőt is csak pár percre látta korábban, amikor az bemutatkozott neki.

– Kérdéseket fogok feltenni – mondta az ápolónő, és elővett egy paksamétát.

– Nincs kifogásom ellene.

Annának, a betegnek, ezek a kérdésfeltevések sosem okoztak gondot. Szerette, ha egy kicsit vele foglalkoztak. Egyedül élt, de kereste a társaságot. Sosem toladott a rivaldafénybe, de – őszintén szólva – szórakoztatta, hogyha kérdezték erről-arról.

A paksaméta elég vaskos volt. Az ápolónő, nevezzük Monikának, korábban még nem használta ezt a kérdőívet. A kérdések éppen olyan újak voltak neki is, mint Annának vagy Vigdisnek. Nem, ez így nem igaz. Annának már nem voltak újak. Monika nem készült fel rendezésen, és minden kérdés őt érte a legváratlanabban.

– Milyen nap van ma?

– Szerda.

– Ki az államfő?

– Lövfén úr.

– Hogy hívják a királyt?

– Károly Gusztáv.

– Mi a mai dátum?

– 2017. november 1.

Az ápolónő minden választ töltőceruzával jegyzett le. Anna nem szerette a ceruzát, mert komolytalannak tartotta. Ki lehetett ugyanis rádiózni. Amit tollal ír le az ember, jobban meggondolja, gondolta.

– Tud mások gondolatában olvasni? – folytatta a térdfájós Monika.

– Hát, az jó volna – kacagott Anna a formalitások rideg hangulatát megtörve. Még a tanuló is elmosolyodott.

– Nekem fel kell tennem ezeket a kérdéseket – mentetezőzött Monika. – Mások tudnak az ön gondolataiban olvasni?

– Azt nem nagyon szeretném.

Aztán körbejárták még a hallucinációk, a téveszmék és a valós vagy vélt testi és lelki problémák területét is. Az ápolónő szorgalmasan jegyzetelte, amit az igen türelmes páciens mondott.

– Mi az élet értelme? – kérdezte egyszer csak.

Anna erre hangosan nevetni kezdett. A legszívesebben azt válaszolta volna, hogy a hering, vagy 42, vagy 42 hering. Az élet értelme egy általános filozófiai kérdés az emberi élet vagy létezés céljával, jelentőségével és értelmével kapcsolatban. Megválaszolása számos filozófiai, tudományos és teológiai elméletnek volt tárgya a történelem során, gondolta Anna. Sok válasz született különböző kulturális és ideológiai háttérrel. Nem feltételezte, hogy egy térdfájós, mezei ápolónő, akit egyszerűen csak Monikának kellett szólítani, ezeket ismerje volna. Ahogy sem a 42-ről, sem a heringről nem hallott, mint az élet értelméről. Ezért Anna lakonikusan csak annyit mondott:

– Én nem vagyok filozófus. Nem tudhatom.

A beszélgetés hasonló szinten folytatódott tovább. Monika időnként elnézést kért, hogy ilyen idióta kérdésekkel kell fárasztania Annát, de a szabály az szabály, és mindenkit ki kell kérdeznie. Anna hol a „fogfájós” tanulót, hol Monikát tanulmányozta. Vigdis még fiatal volt, és emlékezett, hogy mi a pajzsmirigy betegségének latin neve. Azt meg a betegnek kellett megmondania, hogy primér parathyroidosisa is van. Monikának momentán egyik sem jutott az eszébe.

Aztán szorgalmasan körbejárták a nagyzási mániát meg a paranoiát. Volt szó istenhitről, szabadidős tevékenységről, személyes higiéniáról. Az ápolónő töltőceruzájának a hegye időnként megpattant, olyan hevesen jegyzetelt. Anna úgy fogta fel az egészet, mint egy kabaréjelenetet. Mert ha mindez komoly lett volna, úgy érezte volna, hogy megbolondul.

Azon már sokat gondolkodott, hogy mit keres Skandináviában. Most éppen norvégul tanult norvég docusoapokból, mint *A farm* című, ami olyan, mint a *Robinson Crusoe*, egyfajta túlélőshow, de egy tanyán játszódik, ahol cirka kétszáz évvel ezelőtti körülmények között kell élni, összezárva pár emberrel heteken keresztül. A résztvevők különböző heti feladatokat kapnak, nagyparasztot választanak maguk közül, és úgy lehet kiesni, hogy előtte valamilyen nevetséges feladatban – kötélhúzás, fűrészelés, baltahajítás – meg kell küzdeniük egymással. Sületlenségeket, vicces helyzeteket jószerevével folyton lehet látni. Időnként azonban komoly dolgokat is tanulhat az ember: például kalácssütést, csónaképítést, tehénfejést, fák gyökereinek eltávolítását a földből. Csupa olyan ismeretre tehet szert az ember, ami később nagyon hasznos lehet. Anna kedvence egy tehén ellése volt a farmon. Ennél fontosabb dolgot nem is tanulhatott volna Skandináviában.

Na persze, a nyelv. Az a legfontosabb. Mivel a valóságshow résztvevői Norvégia különböző területeiről jöttek, számtalan tájszólási variációt lehet gyakorolni. Márpedig a norvég nyelvben, ami eleve két (hivatalos) változattal rendelkezik, kismillió helyi változat van. Bizarnak tűnhet tán, hogy egy nyugat-svédországi halászfalukában ül egy középkorú magyar nő, és norvég dialektusokat tanulmányoz. De ez nála szakmai ártalom. Nyelvtanár volt ugyanis, míg Svédországba nem költözött.

Nem mintha nem lennének nyelvtanárok itt is. De a magyarországi diplomáit még a bolognai rendszerre való átváltás előtt szerezte, és bajos volt őket honosítani. Full magyartanár ugyan lehetett volna, de igen kevés embernek jut eszébe magyarul tanulni Skandináviában. Még kevesebb az esély rá, mint arra, hogy egy magyar nő norvégul tanul Svédországban. De miért nem svédül? Mert már svédül tudott. Az elmúlt tizenvalahány évben sikeresen elsajátította a svéd nyelvet, és már nem elégítette ki. A norvég határ közelsége, a norvég tévécsatornák nézése elősegítették, hogy a becsvágyát kielégítse.

Vigdis, a tanuló, norvég volt. Monika meg svéd. Nem igazán jellemző, hogy a svéd egészségügyben olyan sok norvég lenne, éppen fordítva, a svédek szeretnek előszeretettel Norvégiában dolgozni, mert ott jóval magasabb a fizetés. De családi okok miatt talán akadt pár norvég itt is. Amúgy meg ez olyan, mint a kutya-macska barátság. Az olaj előtt ugyanis Norvégia rendkívül szegény ország volt.

Halászgattak, fakitermeléssel foglalkoztak, a középkorban szőrmevel kereskedtek. De hirtelen megnövekedett az ázsiójuk, miután olajat találtak az Északi-tengerben. Azóta lenézik a svédeket. Pedig olaj nélkül igazán semmire nem mennének. Szóval, ez a kis tanulóciska itt játszotta a nagymágnást, Monikának pedig csak a térdé fáj, de az nagyon.

Az ápolónő, akit Monikának nevezünk, már betöltötte az ötvenet, amikor Strömstadba költöztek a családjával. Ápolónőként könnyű volt állást találnia a svéd Riviérán, pedig ötven körül nem is olyan egyszerű váltani. Jönnek a testi nyavalyák, csökken a nemi vágy, formátlan lesz a női test. Vagy például berozsdásodik a térd, ahogy ez Monika esetében történt. Először csak kattogott, aztán elkopott a porc, szinte felszívódott, és fájdalmassá vált minden lépés. Most már akkor is fáj, ha csak ül. Műtétre vár, de az ortopédián rendkívül hosszú a várólista. Egyelőre nem remélhet túl sok jót. Változókorban sokaknak ízületi és egyéb ortopédiai problémájuk lesz. Valahogy a csontváz is kezd zsugorodni, eltorzulni. Ami marad, az csak fáj. De tovább kell csinálni még pár évtizedet a megrokkant testtel, Svédországban ugyanis magas az átlagéletkor. Nőknél meg pláne. Nyolcvannégy év! Ha Monikának szerencséje van, az ötvenhez még hozzájön negyven is, úgyhogy kell egy új térd!

Strömstad nyugat-svédországi kisváros a norvég határ mellett. A norvégok hirtelen meggazdagodása ahhoz vezetett, hogy Strömstadban megnőtt a kereskedelem és a turizmus. Főleg a bevásárlóturizmus. Ezt is az olajnak köszönheték. A svéd centralizálásnak köszönhetően azonban Strömstadban megszűnt a kórház majdnem minden osztálya, a körzeti orvost és a pszichiátriát kivéve. Este ügyelet sem volt. Ezért a lakosok nagyon megharagudtak, és pártot alapítottak, hogy visszaszerezzék az orvosi ügyeletet. Betegnek lenni tehát nem könnyű Svédországban, különösen nem a norvég határ mentén. Itt csak az egészséges és fiatal egyedek boldogulnak. Ezt Monika hamar belátta. De az ő gyerekei már régen kiszálltak a családi fészekből. És egyiküknek sem jutott eszébe, hogy Strömstadba költözzön. Meglehet, Monika is hibát követett el. Már mint a térd szemponyjából. De túlságosan nagy volt a tenger iránti vágya.

Az Északi-tenger partján lakni luxus. Strömstad az olaj előtt is híres fürdőhely volt. És sok – főleg svéd – turistát csalogatott magához. Monika gyerekkorában nyaralt párszor az egzotikus Koster-

szigeteken. Ott, ahol Göran Tunström nyaralója is volt. Sőt, Monika is Karlstadban született, mint a híres svéd író. De Monika nem olvasott tőle semmit. Tudta, hogy hírességek laknak nyáron Kosteren. De gyerekként ezek a dolgok nem foglalkoztatták. Minthogy az sem, hogy az egyik Tunström-hős éppen Strömstadban veszítette el a szüzességét. Túl kicsi volt ahhoz, hogy ilyesmire gondoljon. Monika egy másik nyaraláson veszítette el... Mindösszesen tizenöt éves korában. Tehát Kosteren még az előtt járt.

Azért az egyik kedvenc helye maradt Koster. Nem igazán tudta, miért szeretett ott lenni. Talán mert a szigeteken tilos volt gépjárművet használni. Vagy azért, mert mezítláb járhatott a kissé hűvöskés svéd nyári estéken a barátnőivel. Vagy mert kis tarisznyarásokra vadásztak egész nap a mólón. Még azt is megtudta egy helyi vagánytól, hogyan lehet megállapítani, melyik rák nőstény, és melyik hím. A legviccesebb azonban emlékezete szerint az volt, amikor először hajtott platós mopedet. Kosteren ugyanis csakis ilyen mopedekkel vagy biciklivel volt szabad közlekedni. De a szülei felültették egy mopedre, aminek, ugye, három kereke van: egy hátul, kettő elől. Kormányozni csak az első kettőt lehet. És egy emelkedőn, egy kanyarban Monika elveszítette a kontrollt az első két kerék felett, és egy rózsabokorban végződő árokba borult. Átesett a kormányon, és a ruháját felszaggatták a tövissek. Meg a térdét is lehorzsolta. Talán a térdé érzékenységét erre a balesetre lehetne visszavezetni, ha a Bibliát írnanék, ahol az Újtestamentum bizonyos részeit vissza lehet vezetni egy-egy ószövetségi eseményre. Monika azonban csak a mopedet vezette vissza a fészerbe.

A szüleinek kis faházai voltak Kosteren. Olyanok, amikben nem volt sem fűtés, sem áram, sem víz. A vizet egy kútból hordták. Nyáron voltak csak ott, nem kellett fűtés. Az meg kifejezetten romantikus lehetett, hogy esténként olajmécsest meg gyertyát gyújtottak. Zuhanyozni a kikötőbe jártak le, ahol öt koronáért öt percig zubbogott a víz meztelen testükre. Úgyhogy ez a félig nomád élet, a jó levegő megtette a hatását. Monika boldogan emlékezett vissza a kosteri nyarakra.

Bizonyára ez volt az egyik ok, hogy miért jelentkezett a Strömstadban meghirdetett állásra. A másik pedig az, hogy a férje már nyugdíjba ment, és szeretett volna egy csendes, romantikus helyen megöregedni. Magnus a hatvanötöt töltötte be, amikor úgy határozott, hogy nyugdíjba megy, és otthagyja a postaszolgálatot. Le-

szállt a postásbicikliről, és beadta a felmondását. Erre az életre megtette, amit tudott a munka területén, gondolta. És Monikával egyetértésben elköltöztek Värmlandból a nyugati partra. Neki nem voltak gyerekkori emlékei a vidékről. Néhányszor járt Göteborgban, de az a nagyváros igen távol esik a bohusläni romantikától.

Most Monika ott ült a pszichiátrián, hallgatta az enyhén finnül hangzó svédet, amit a magyar beteg, Anna beszélt. És nem tudott a sok hülye kérdésre koncentrálni, mert fájta a térde. Az sem jutott eszébe, hogy hívják latinul Anna betegségeit. És restellte magát. Ez nem az ő napja volt. Reggel vért kellett volna vennie egy másik betegtől, és nem találta el a vénát. Háromszor is szúrta, mire feladta, és szólt Vigdisnek, hogy segítsen. Valahogy a norvégok jobban beletalálnak, gondolta, amikor a tanuló diadalittasan mutatta, hogy áramlik a vér az üvegcsékbe. A beteg persze kedves volt, és egy szót sem szólt, hogy a karja úgy nézett ki a vérvétel után, mint amin végigment a varrógép.

Ez nem Monika napja volt. Anna kedélyesen válaszolgatott a kérdőív sablonos kérdéseire. És a beszélgetés végére mind a hárman elfáradtak. Vigdisnek eszébe jutott, hogy van egy kancsó kávé a folyosón, és behozta. Mert a svédek és a norvégok iszonyú mennyiségű kávét isznak. Annának már nem annyira bírta a gyomra, és nem kért. Majd sétál egyet és felfrissül, gondolta, és elbúcsúzott.

Anna 2001-ben költözött Svédországba. Szép kis lakást adott el Debrecenben, felmondott a munkahelyén, mint Magnus Karlstadban, becsomagolt egy Opel Astrába, és északnak vette az irányt. Persze nem a vakvilágba, a költözésének előzményei is voltak. Angoltanár volt egy debreceni középiskolában, és minden szünetben és lyukasórán a számítógép előtt ült. Szorgalmasan gyakorolta az angol nyelvet különböző MIRC-es chatszobákban. Leginkább skandinávokkal futott össze. Azért abban az időben még nem a brazil, maláj és pakisztáni csajokkal volt tele az internet. Akkoriban a technológiailag fejlett országok unatkozó számítógépes guruit takarták a viccesebb-nél viccesebb felhasználónevek.

Így sok virtuális baráttra tett szert. Némelyikkel még randizott is. Nem nagyon engedhette meg magának, hogy utazzon, ezért a fiúkat hívta meg magához a szép kis debreceni lakásba. Éppen a felmondása előtt találkozott egy igen kedves illetővel Budapesten. A mun-

kahelyén beteget jelentett, és gyorsan felutazott a fővárosba. A szintén Magnus nevű férfival a Radisson Hotelben randizott. Ennyi véletlen még lehet. Vagy pedig lusta, esetleg fantáziátlan az ember. Az is meglehet, hogy mindenkit Magnusnak hívnak Svédországban. De ezt a fiút ténylegesen így hívták. Magnus Larsson, hogy pontosak legyünk. Szóval ez a Magnus Larsson egyáltalán nem volt svéd. A szülei Kínából fogadták örökbe, de mindjárt skandináv nevet adtak neki. De az egészen mindegy, ki honnan jön, az a lényeg, hogy hova tart. Anna és Magnus az édeskettesben töltött délutánt követően éppen a Nyugati pályaudvarra tartott, és mit ad isten, ki jött lefelé a Nyugati lépcsőjén? Hát éppen Anna főnöke. Nagy kezicsókolommal köszönt, és ferdén nézett lefelé Annára és az idegenre, akik hirtelen nem is tudták, hogyan feleljenek. Magnus persze semmit nem mondott, Anna pedig csak tátogott, mint a hal. Ezek után elkerülhetetlen volt, hogy felmondjon a munkahelyén.

Magnus Larsson Strömstadban élt egész életében. Az apja kosteri volt, az anyja meg az egyik környékbeli faluból származott. Csecsemőkorában fogadták örökbe, mert nem lehetett gyerekük. Az apa ugyanis sportsérülést szenvedett a már kihirdetett esküvő előtt. Egy labda úgy találta el a golyóit, hogy terméketlenné vált. Ezt természetesen tudta a leendő ara, de a szerelmüket semmi sem rombolhatta le. Úgyhogy a sérülés ellenére összeházasodtak.

A kis Magnus az első nem fehér bőrű gyerek volt a városban. De nagyon senki nem haragudott rá, mert szinte csak a szemén lehetett látni, hogy nem európai. A hetvenes években, amikor kicsi volt, egyre többféle színezetű ember költözött Svédországba, és lehetett néger babát is kapni meg sárgát, mint Magnus. Így az óvodában megtanulták az okos svéd gyerekek, hogy az ember bőre nem mindig fehér.

Annak ellenére, hogy nem közösitették ki, Magnus eléggé visszahúzódó, csendes gyerek volt. A sport nem érdekelte, a lányokra nem hajtott, az amerikai kocsik sose jelentettek számára sokat. Inkább a nyelvekben és a számítástechnikában jeleskedett. Na, meg volt egy periódusa, amikor dobolni tanult, és alapított egy iskolai zenekart. Még pár saját számot is írt. Ezek hangzásvilágukban leginkább az elektropophoz álltak közel. Amikor Annának udvarolni kezdett úgy igazából, neki is írt egy instrumentális számot.

Anna első útja azonban nem Magnushoz vezetett. Az előzményekhez hozzátartozik egy iráni és egy montenegrói fiú is. Mind a kettővel a MIRC-en ismerkedett meg. Először Shahriárnál járt, az iráninál,

Sundsvallban. De már akkor ismerte Željko, aki meg malmói volt. A biztonság kedvéért mindig több férfival tartott kapcsolatot. Ha az egyik kipenderíténé, legyen kihez fordulnia. Shahriar Sundsvallban élt, Közép-Svédországban. Ott, ahol lassacskán elkezdődik Lappföld. Željko pedig a hírhedt malmói bevándorlónegyedben.

Sundsvall történelme során négyszer égett le, és ugyanennyiszer építették újjá. Először, 1721-ben, az orosz hadsereg gyújtotta fel a nagy északi háború alatt. Az utolsó, 1888-as tűz volt a legnagyobb tűzvész Svédország történelmében. Feltételezések szerint egy gőzhajóból kipattant szikra okozta a katasztrófát. Ezt követően a városközpontban kizárólag kőépületeket emeltek. Sundsvall városának központja ezért mind a mai napig a Kőváros becenevet viseli. Egyes történetek szerint a svéd iparosodás szintén Sundsvallban kezdődött, mikor a Tunadal fűrésztelep vett egy gőzzel működő fűrész 1849-ben. Az 1900-as évek elején még nagyobb központja volt az erdőgazdálkodásnak, mint amekkora ma. Az első nagy svéd sztrájk a Sundsvall-sztrájk volt 1879-ben. Az ipari örökségnek köszönhetően Sundsvall térsége politikailag szocialista beállítottságú. Napjainkban a város nem csupán papír- és alumíniumgyártása miatt jelentős. Biztosítási vállalatok, bankok és telekommunikációs cégek is jelen vannak itt. Az újonnan megalapított Közép-svédországi Egyetem szintén itt található.

Shahriar erre az egyetemre járt, és számítástechnikát tanult, amikor megismerkedett Annával. Egy kollégiumban kapott szoba-fürdőszobás garzont. Ide hívta meg Annát, akinek váratlanul sikerült egy orvosi mikroszkópot eladnia. A mikroszkópot és pár orvosi könyvet még egy korábbi pasija hagyta nála. A pasi orvostanhallgató volt, és hirtelen lépett meg. Anna viszont nem volt rest eladni a cuccait. A pénzből fedezte első skandináviai útját.

Shahriar a stockholmi reptéren, az Arlandán várta. Anna fekete műszörme bundában és kis húzható bőrönddel érkezett, és valahogy úgy érezte, időben nem illik a többi ember közé. Aztán rájött, hogy Skandináviában nem divat a műszörme bunda. Azt gondolta, most biztos valami keleti lotyónak fogják nézni. De Shahriarnak nagyon tetszett Anna felszerelése. Az első estét Shahriar anyukájának a stockholmi sorházában töltötték. A nappaliban ágyaztak meg nekik, egy hatalmas, egész falat kitöltő ablak előtt, aminek a másik oldalán nyírfák és kis fenyők álltak. Anna úgy érezte, mintha az erdő közepén feküdt volna meztelenül. Április volt, húsvét táján, de még min-

denütt hó fehérlett. A levegő is hűvösebb, karcosabb volt. Szóval csak elkelt az a divatjamúlt kisbunda.

Másnap a Swebussen társasággal Sundsvallba utaztak. A buszon nem kaptak egymás mellé szóló jegyet, ezért Anna kicsit neheztelt, de Shahriar végig aludt a hétórás úton. Anna próbálta megfigyelni a tájat. Emlékezte szerint megálltak Uppsalában is, ahol éppen abban az időben végzett Monika lánya a híres Uppsalai Egyetem orvosi biológia szakán. Erre az egyetemre járt Johan Lök, Göran Tunström hőse is, innen, a Carolina Rediviva nevű egyetemi könyvtárból próbálta ellopni az Ezüst Bibliát.

Egyébként Anna sundsvalli kiruccanása nem sikerült igazán jól: az iráni fiú egész nap csak a gépe előtt ült, és Counter Strike-ot játszott. A játék lényege egészen egyszerű: minél több ellenséget kinyírni és futni, futni, futni egész idő alatt különféle labirintusokban. Úgy tűnt, hogy Shahriar csak virtuális életre volt képes. Ez Annát nem elégítette ki. Ezért gyorsan felhívta a malmői kapcsolatot, a montenegróit.

Malmö Svédország délnyugati részén, az Öresund mellett fekszik. Kétezer óta az Öresund-híd köti össze Dánia fővárosával, Koppenhágával. Svédország legdélebbi megyéjének, Skåne megyének a székhelye. Malmőt 1275-ben alapította a lundi érsek erődített révként. Akkoriban a terület Dániához tartozott. A 15. században 5000 fős népességével Dánia egyik legnagyobb városa volt. Az Öresund mentén a legfontosabb településsé vált, kereskedelmét a Hanza-szövetség is erősítette, és heringhalászatáról volt ismert. 1434-ben a város növekedése kikényszerítette egy új erőd, a *Malmöhus* megépítését. 1526–27-ben egész Malmö áttért a lutheránus hitre, az első városként Skandináviában. A város és Skåne tartomány a 17. században (végérvényesen az 1658-as Roskildei béke értelmében) Svédországhoz került. A várost ostrom és járvány tizedelte, s a hanyatlásnak csak az új kikötő megépítése vetett véget a 18. század végén. A vasútvonal megépülésével kezdetét vette az iparosítás, ami meghatározó tényezővé tette Malmőt az elkövetkező 150 évre. Az elmúlt évtizedekben az ipar hanyatlása, a munkahelyek elvesztése súlyos problémákat okozott a városban, amelyeken csak az 1990-es évek második felében sikerült többé-kevésbé úrrá lenni. A város adott otthont az 1992-es és a 2013-as eurovíziós dalfesztiválnak. Az utóbbin Bye Alex elénekelt a *Kedvesem* című számot, de nem nyert. Željko a koppenhágai Kastrup repülőtéren várta Annát. Nem mintha Malmönek nem

lenne reptere, de a csatlakozások és menetrendek kusza hálójában a Kastrupra való érkezés volt a legkézenfekvőbb. A vonat Kastrupról az Öresund-hídon át egyenesen a malmói pályaudvarra érkezik. Željko meg ott parkolt le a piros Volvo 740-nel. Azt tudni kell, hogy ennek a kapcsolatnak sem volt sok értelme, ugyanis a délszlávok a magyar lányokról azt tartották, hogy kurvák. De azért Željko már volt annyira civilizált – hatott a skandináv levegő –, hogy nem teperte le egyből Annát. Hanem elvitte a Ribbanra.

A Ribban a város strandja. Szélcsend volt, a tenger szakadatlan locogása is megszűnt. Anna és Željko egy darabig a fövényen, majd a réten sétált. A Ribbanon sokan voltak. A legtöbben kutyát sétáltattak. A járdán kerékpározók és görkorcsolyázók minden nemzedéke. Időnként felbukkant egy-egy futó is. Viszonylag jónak mondható volt az idő, nem esett. Malmö éghajlata óceáni, ezért enyhe, esős a tél, és kissé hűvös a nyár. Nem olyan zord, mint a keleti parton. Itt dél felől kontinentális szelek fújnak. Koppenhága közelsége jól érezhető. Az emberek a skáneai tájszólásban beszélnek, ami erősen hasonlít a dánra. De Anna ekkor még egy szót sem ért svédül, az majd Magnusszal és a svéd munkahelyekkel történik meg, hogy Anna megszólal svédül. Mind Željkoval, mind Shahriarral angolul tárgyalt.

Željko az újságokból elhíresült Rosengård negyedben bérelt egy kétszobás lakást. A környéken több mint nyolcvan százalékban bevándorlók laknak. Sokszor lövöldöznek. A bűnözési ráta a legmagasabb egész Svédországban. Željko családja még a hetvenes években került ide. Akkor még viszonylag csendes volt a környék. A sok jugoszláv bevándorló a malmói hajógyárban dolgozott, így Željko apja is. Az anyjának nem is kellett munkát keresnie, olyan jó volt az apa fizetése. A háztartást vezette, és a gyerekeket nevelte. Željko is számítástechnikát tanult, és később Koppenhágában talált állást. Szeretett kosárlabdázni, mert jól megtermett crnogorac volt, magas és sudár. Rettenetesen imponált Annának. Azt persze nem tudta, hogy egy magyar lánynak nem sok esélye van egy montenegrói klánba bekerülni. Egyelőre azzal elégedett meg, amit az édeskettesben töltött két nap adott neki.

Az Északi-tenger partján a homok hideg, nedves, és a homokszemcsék igen aprók. A felszín porszerű, és mindenbe beleeszi magát, amivel csak kapcsolatba kerül, legyen az meztelen talp, nadrágszár, táska, pléd. Nem lehet kirázni, kimosni, kikefélteni, kidörzsölni. A finom kis szemcsék egyre beljebb hatolnak az anyagba, s ott

bent helyet csinálnak maguknak, otthont, először csak alig-alig irritálva a befogadót magát. A levegő hűs, de nincs tengerszag. A kagylók kicsik, a héjuk vékony, a víz állandóan mozog, de üres és íztelen. Az Északi-tenger nem néz ki tengernek. Mintha egy élettelen hatalmas tó lenne, amin fehér vitorlások himbálózhatnak. A kavicsok aprók. A szél hideg. A dán partok irányában egy atomerőmű. Egy soha ki nem mondott fenyegetés.

Anna a két nap alatt a Ribbanon való sétáláson és a szexen kívül főzött. Az első nap gulyáslevest, azután csirkepaprikást nokedlivel. A jugoszlávok szeretnek enni és inni. Ezt tapasztalta.

Egyébként meg a globalizáció hatására szinte minden ugyanolyan volt Svédországban is, mint Magyarországon, csak valahogy a dolgok jobban működtek: a nyílászárók pontosan záródtak, a pénztárnál és a busznál az emberek békésen álltak a sorban, az autósok betartották a közlekedési szabályokat, és mindig átengedték a gyalogosokat az átkelőhelyen, senki nem állt le vitatkozni a buszsofőrrel, senki nem panaszkodott az árakra vagy a körülményekre, és egyébként is, mindenki végezte a dolgát – nem csoda, ha minden működött.

Annának rettenetesen szimpatikus volt a svéd mentalitás, és úgy döntött, hogy hazatérve továbbra is szorgalmasan csetel majd szünetben és a lyukasórákon a skandináv fiúkkal. Így ismerkedett meg az azóta megszűnt Lunarstorm közösségi oldalon Magnus Larssonnal. A Lunarstorm – magyarul *holdvihar* – svéd és dán oldal volt még a Facebook és a Twitter előtt. Anna a svéd változaton létesített oldalt, és ismerkedett meg svédekkel. Itt az angolon kívül már a svéddel is próbálkozott, és egyre inkább az lett az érzése, hogy ő máris svéd. A lányokkal recepteket cseréltek, a fiúkkal meg szexről csevegtek.

Magnus rendszeresen írogatott Annának. Először csak a Lunarstormon, majd e-mailben is, végül elhatározták, hogy felhívják egymást. Magnus remekül beszélt angolul, ahogy a svédek nagy része. Semmi gond nem adódott a kommunikációval. Hamarosan randit beszéltek meg. Magnus, strömstadi lévén, nem sokat tette ki a lábát Strömstadból, ezért abban egyeztek meg, hogy Anna látogatja meg őt, de ő fizeti a jegyét. Nem kellett kétszer mondani a lánynak, hogy pakoljon össze a bőröndjébe. Ezúttal vett magának egy olasz téli dzsekit, hogy ne tűnjön anakronisztikusnak a műszörme bundában. Talán ezáltal kevésbé kurvásnak nézett ki. Mindenesetre új olasz dzsekiben és csizmában indult útnak ismét Skandináviába. Éppen szilveszter előtt.

Strömstad is óceáni éghajlat hatása alatt van. Így tél közepén sem volt egy hópihe sem. Magnus a göteborgi Landvetter repülőtéren várta a lányt, kezében egy vörös rózsával. A három fiú közül talán ő lehetett a legromantikusabb. Nemhiába folyt kínai vér az ereiben. Sokat adott a külsőségekre, a feng shuira.

Szóval Landvetteren látta meg először Anna az igen vonzó külsejű programozót. Magnusnak kis háromajtós kék Opel Corsája volt, amit a reptér parkolójában hagyott. A mozgólépcsőnél várta a vendéget. Természetesen mind a ketten rettentő zavarban voltak, és később, a strömstadi úton sem tudták levenni egymásról a szemüket, pedig Anna többször figyelmeztette Magnust, hogy most már az utat figyelje. Göteborgból cirka három óra északra Strömstad. Az autópályát akkor még nem építették ki végig Oslo és Göteborg között. Minél északabbra mentek, annál keskenyebbek és kanyargósabbak lettek az utak. Aztán később Anna azt is megtapasztalta, hogy Norvégiában egészen keskenyek és szörnyen kanyargósak lesznek. Mint ha a svéd–norvég határnál egyszerűen megszűnne valami kényelmi zóna. A norvégok ugyanis sokkal kevesebbet költenek az utak karbantartására, mint a svédek.

Strömstadot a déli bekötőútról közelítették meg. Ez az az oldal, amelyik télen-nyáron a város legszebbik arcát mutatja: a tengert kis szigetekkel, egészen el a Koster-szigetekig. A déli kikötőben nagy tengerjáró kompok állnak, fentebb vitorlások és jachtok. Az egész déli rész csodásan romantikus. Magnus akkor a Rådhusberget nevű részen bérelt egy kétszobást, ahonnan pompás panoráma nyílt az egész kikötőre.

Anna el volt ragadtatva a tengertől. Bár nem ekkor látta először. Gyerekkorában egyszer nyaralt az Adrián, éppen Montenegróban. Tizenöt éves volt, mint Monika, aki akkor veszítette el a szüzességét. De az egy másik tengerparton történt.

Vigdis kivitte a kávéskannát a szobából a konyhába. Új kávé tett fel. Ez volt az első hete a strömstadi pszichiátrián. Próbált jó benyomást kelteni a kollégákban és a mentorában, Monikában. Régóta élt Svédországban, a szüleivel költözött ide. Svéd gimnáziumba járt, utána a karlstadi egyetemen tanult. És nagyon megörült, amikor megtudta, hogy pont Strömstadban végezheti a pszichiátriai gyakorlatát. Közelebb nem is kerülhetett volna Norvégiához, a gyermekkorához. Érezte a szájában a szárított tőkehal ízét, a barna sajtét, a káposz-

tás birkáét, amikor Norvégiára gondolt. Az apai nagyapjának tanyája volt, az anyai nagyapja tengerészként dolgozott, a nagyanyák pedig háztartásbeliek voltak. Legerősebben a pipázó Thorra emlékezett, az anyja nagyapjára, aki folyton a nőket hajkurászta, és rendszeren berúgott a hétvégeken. Joviális kis öregember, aki még kilencvenéves korában is az ablakban állt, és azt figyelte, melyik szomszédasszony mikor megy el otthonról. Állandóan viccelődött, a régi kalandjairól mesélt a gyerekeknek, akiknek fogalmuk sem volt, mi az a joint, és miért kellett nagyapának a diszkóban néger lányokkal táncolni.

Vigdis valahogy úgy érezte, hogy a szülei cserbenhagyták a hazát, és kutya módjára húztak el a puhány svédekhez. Ugye, itt van ez a Monika is, aki a mentora, és tulajdonképpen tőle függ, hogy milyen jegyet kap a gyakorlatára. Ötvenkét éves, és semmire sem emlékszik már. Hamarosan szenilis lesz, és össze fogja keverni a betegeket. Már egy vénát sem talál el, és nem jut eszébe a betegségek neve latinul. Biztos nem jut orgazmushoz sem többé, azért ilyen borús, besavanyodott. Van is erre egy jó svéd kifejezés, gondolta Vigdis, *surfitta*, vagyis savanyú pina. Na, Monika ilyen volt Vigdis szerint. Meg túl simulékony. Mint a svédek nagy része. A második világháborúban sem tudták eldönteni, hogy melyik oldalon állnak. Az egész semlegesség egy nagy humbug volt, mert átengedték a német hadsereget az egész országon, fel, északra. Aztán meg bezsebelték a zsidók kincseit, pedig listákon tartották számon őket, ha netán ki kellene őket telepíteni. Ezt onnan tudta, mert az apai nagyapja norvég ellenálló volt, és sok embernek segített bujkálni, Svédországba szökni a nácik elől. Szóval ez a nagyapa irtó büszkén beszélt saját tetteiről, és mélységesen lenézte a svédeket. Ezért valahol Vigdis is rebellisnek érezte magát, ellenállásban élt, száműzetésben a végtelen unalmas erdőségben.

Strömstad norvég terület volt egészen az 1658-as roskildei békéig, amikor egész Bohuslän Svédországhoz csatolták. A norvégok azonban a mai napig azt hiszik, hogy ez a tartomány, Bohuslän, főként annak az északi része, ahol Strömstad is található, norvég. Ide járnak bevásárolni, szórakozni, csajozni-pasizni, nyaralni, randalírozni. A városban élő svédek úgy tekintenek a norvégokra, mint a pestisre, de jó svédhez méltóan nyalnak nekik, hiszen a norvégok nélkül a kisváros még ma is egy nyomorult kis halászvároska lenne, mint az olaj megtalálása előtt.

Vigdist nem érdekelte az olaj vagy a bevásárlóturizmus. Neki csak egy hobbija volt, a norvég krimik. Amikor nem dolgozott vagy nem

tanult, olvasott. Norvégiából rendelte meg a könyveket. A tanulmányi kölcsön, amit a svéd államtól felvett, nagyrészt ezekre a krimikre ment el. Szinte alig evett, sose járt el szórakozóhelyekre, és nem voltak barátai. Jó úton járt a teljes izoláció irányába. A fantáziáját a véres rémtörténetekben élte ki. Meg volt győződve róla, hogy Norvégiában kétfajta ember élt: a gyilkosok és az áldozatok.

Vigdis huszonöt éves kora ellenére szűz volt. Minden bizonnyal azért, mert soha nem járt el sehova, még könyvklubba sem. Mindent az internetről rendelt meg. Ott élt. Gépről fizette a számláit, jelentette be a lakhelyváltást, tartotta a kapcsolatát a szüleivel, akik továbbra is az erdőben éltek. Az öccse Kanadában lakott, vele néha e-mailet váltott vagy csetelt. Onnan tudta meg, hogy a fiú homoszexuális, és felvették egy modelliskolába. Vagyis, hogy minden jól ment neki.

Nem is nagyon vágyott társaságra. Elégnek tartotta, hogy időnként iskolába kellett mennie, vagy a gyakorlaton páciensekkel találkozott. Igazán azt sem tudta, miért akart ápolónő lenni. Talán gyakorlati okokból. Úgy gondolta, egy ápolónőnek mindig lesz munkája, és ebben igaza is volt. Titkon arra vágyott, hogy majd visszatelepül Norvégiába, gazdagra keresi magát, és rongyosra olvassa a kedvenc krimijeit.

Azért időnként elment a strömstadi kikötőbe sétálni. A trafiknál kezdte az utat, aztán elsétált az ICA-bolt előtt, lement a cukrászdánál a mólóra, és nézegette a jachtokat. A nagy többségük, vagyis szinte mindegyik, norvég volt. Otthon érezte magát. Aztán a vasútállomáson megfordult, a Dahlgrens cipőboltnál felcaplatott a templomhoz, utána pedig a lejtőn le a Konsum-boltig. Az ékszerbolt kirakatát is nézegette, de sohasem ment be. Minden ékszerét az interneten rendelt meg. A könyvesboltnál szintén elidőzött, ám nem érzett kísértést, hogy megvegyen egy svéd krimit. Körülbelül fél órát sétált így minden ebédszünetben. A séta után megevett egy almát vagy egy kis salátát. Majd folytatta a munkát.

A szülei persze aggódtak, hogy nincsenek barátai. Abban reménykedtek, hogy Vigdis talál magának egy fiatalembert, akivel boldogan él, amíg meg nem hal. Nem, Vigdis nem volt homoszexuális. Sem a fiúk, sem a lányok nem érdekelték. Gyanakodott, hogy talán aszexuális, de ez sem volt igaz, mert álmában igenis voltak orgazmusai. Könyvmolynak tartotta magát. Ha ez lehet egy szexuális érdeklődési kategória.

Egy hete dolgozott a strömstadi pszichiátrián. Találkozott vagy hét-nyolc pácienssel. Ült hétfői gyűlésen az osztályos főorvossal, ápolókkal, a pszichológussal és kurátorokkal. Kávézott már szinte mind-egyik kollégával, és részt vett egy munkahelyi csapatépítő tréningen is. Elég sok egy hétre. Nem maradt ideje olvasásra. Valahogy a koncentrációs képessége is mintha csökkent volna. Egyszerűen kifáradt. A legszívesebben elutazott volna valami meleg helyre, mondjuk a Kanári-szigetekre. Vagy meglátogatta volna a kilencvenéves tengerész nagyapját, hogy feltöltődjön. De a neheze még hátravolt. A hétvégére közös hajókázást terveztek az osztályon. A kórház fizette az utat és az ebédet. Neki nem került semmibe. De őszintén szólva semmi kedve nem volt több munkahelyi jópofáskodáshoz. Főleg nem Monikával, a *surfittával*. Elég volt belőle hétközben. Nem akarta azonban kihagyni az utat, mert mindenképpen jó benyomást akart kelteni – kellett a jó osztályzat az egyetemre.

Szombat reggel tízkor indult a Viking nevű tengerjáró komp Sandefjordba. Az utasok nagy része természetesen norvég volt, és a legtöbbszörnek eszükben sem volt Sandefjordból tovább utazni, csak azért fizettek be a hajóra, hogy szórakozzanak. Ahogy a pszichiátriái csoport is kirándulni indult a tengerre. Csapatépítő kirándulásra. A terminál indulási oldalán találkoztak. A csoportvezető főorvos és a pszichiáterrel együtt érkezett kocsival, és a közelben parkoltak le, a Rökeriet nevű étterem előtt. A többiek gyalogosan jöttek, Vigdis is, Monika is. Ők ketten a Dahlgrens előtt találkoztak, és együtt folytatták az útjukat a komphoz.

Az impozáns komp a Color Line egyik hajója volt. Strömstadból két hajótársaság üzemeltetett kompokat. Az egyik a norvég Color Line, a másik a dán Fjordline. A nagy piros a Fjordline-hoz tartozott, a két kék pedig a norvég társasághoz. Mind a három úgynevezett ro-ro típusú komp, vagyis roll-on, roll-off rendszerrel működtek. Az autók az egyik oldalon hajtottak fel, a másik oldalon hajtottak le a hajóról. A Color Viking a dániai Nakskovban épült 1985-ben. A Strömstad és Sandefjord között járó kompok legnagyobbika. Húszezer tonnás. Maximális sebessége tizennyolc csomó. Szélessége huszonnégy méter, hossza százharminchét. Kilenc fedélzete van. Ezerhétszázötven utast, háromszázhetven személygépkocsit szállít. A fedélzeten étterem, boltok és bárók vannak.

Semmi mást nem lehetett a hajón csinálni, csak enni, inni, vásárolni és táncolni. Ezek közül Vigdist semmi nem érdekelt, Monika

a térde miatt táncolni nem tudott, bár szeretett volna. A főorvos legjobban a friss levegőn szeretett ücsörögni, még novemberben is. A pszichiáternő az orvossal való szolidaritásból nem ivott. A három ápoló és a két kurátor pedig belevetette magát a tax-free butikokba. Vigdis Monikával együtt ült le a bárban, és egy-egy sört rendeltek. Azt egyikőjük sem gondolta, hogy miután a hajó elhagyja a Kosterfjordot, és kiér a nyílt tengerre, vihar támad, és a hajó elkezd erőteljesen himbálózni.

Annának, annak ellenére, hogy viszonylag jól ment a sora, időnként honvágya támadt. Miután Magnus elhagyta, nem volt hol laknia. Először különböző személyeknél szobát bérelt, majd egy szerencsés véletlennek köszönhetően kapott egy bérlakást az önkormányzattól. A város legmagasabb hegyén, a Varjúhegyen volt ez a lakás, egy hetvenes években épült bérház legfelső, negyedik emeletén. A tetőtér-beépítéses kis lakás remek kilátással rendelkezett: Anna éppen a Koster-fjordra látott a nappalijából. Azt is pompásan látta, amikor a kompok ki- és behajóztak a kikötőbe. Azért mégis magányosnak érezte magát. Nem volt senkije. Amikor Magnusszal élt, kutyát és macskát is tartottak, de gyerekük nem született az együtt töltött tíz év alatt. A válás annyira megrázta Annát, hogy három hetet töltött a megyei kórház pszichiátriáján. Súlyos depressziót és szorongást állapítottak meg nála, és betegszabadságra küldték. Nem mintha korábban lett volna állandó munkahelye, nem, alkalmi munkákból és helyettesítésből élt. Annyi pénze azonban mindig akadt, hogy magát ellássa. És a táppénz is elég volt a lakásra meg a saját igényeire. Nagy igényei ugyanis nem voltak. Nem utazott, nem vásárolt ruhákat feleslegesen, nem járt drága szórakozóhelyekre, csak időnként az Orient bárba és a szomszédos pizzériába.

Az Orient bárban ismerte meg négy évvel Magnus után Thort, aki egy sarpsborgi tengerész volt. Vagyis norvég. A férfi hatására kezdett el norvégul tanulni a tévécsatornákról. Természetesen ez is egy véletlen egybeesés, hogy Anna új barátját és Vigdis anyai nagypapját ugyanúgy hívták. Sőt, mind a ketten matrózok voltak. Csak annyit állapíthatunk meg, hogy elég sok férfit neveznek Thornak Norvégiában, és vannak egy páran matrózok is. Még az sem kizárt, hogy egy távoli afrikai kikötőben ugyanabban a diszkóban táncolt Thor 1. és Thor 2. Sőt, az is lehet, hogy ugyanabban a fűkunyhóban henteregtek anno egy-egy szép fekete lánnyal. Vagy talán minden

norvég tengerész ugyanazokat a történeteket fabrikálja. Erről nem szól a fáma.

Első találkozásukkor Anna és Thor 2. kólát ivott. Thor sötétkék matrőzpulóvert viselt, Anna pedig világos tunikát. Anna mindig különös vonzódást érzett az egyenruhák iránt. Azt tartotta, hogy a svéd rendőröknek volt a legszexisebb uniformisuk. De Thor pulóvere is nagyon tetszett neki. Nem sok hely volt a bárpultnál, és Thor éppen Anna mellé ült le. Hamarosan megkérdezte tőle, hova valósi, mire Anna kissé körülményesen elmagyarázta, hogy tulajdonképpen strömstadi. A férfinak nem kellett sokat beszélnie, hogy kiderüljön, honnan jött. Anna egyből felismerte az östfoldi dialektust, ami anynyira jellemző a sarpsborgiakra. A kellemes este után megbeszélték, hogy megint találkoznak, ezúttal a pizzériában.

A második alkalommal a pizza után Anna felhívta Thort magához egy teára. Így hívják a norvégok a szeretkezést. Kapcsolatuk kivirágzott, és Anna egyre alaposabban megismerte a norvég nyelvet. Azért félreértések így is előfordultak. Például egyszer, amikor a göteborgi vonaton ültek, Thor párszor belerúgott Anna lábába, amit a nő nehezményezett. Mire Thor azt felelte, te egy tuskó vagy – ami skandináv körökben egyáltalán nem azt jelenti, amit magyarul, vagyis az ember nem ostoba idióta, hanem egyszerűen csak egy olyan személy, aki sokat kibír.

Anna elég sokat kibírt. Nem igazán könnyű egy tengerésszel együtt élni, még ha Thor leszázalékolt tengerész volt is. Nem is éltek együtt, csak hétvégéken találkoztak. Kellemesen eltöltötték az időt, főleg teázással, aztán mindketten behúzódtak a saját kis világukba. Nem lehet azt mondani, hogy Thor nem volt igazi tengerész, mert ezeken a hétvégéken betalált a strömstadi kikötőbe, és Annával rendszeresen berúgtak. Azt Anna csak remélte, hogy a matrőza mások kikötőibe nem hajózott be.

Azon a szombat délelőtt, amikor a Color Line Viking hajója viharba került a Koster-fjordban, Thor Annánál tartózkodott. A rádióból hallották meg a hírekben, hogy a Viking hirtelen elsüllyedt. Arról fogalmuk sem volt, hogy a fedélzeten tartózkodott az egész strömstadi pszichiátria. A kiküldött mentőhajók nem tudták megközelíteni a kompot a vihar miatt, helikopternek pedig értelme sem volt felszállni. Így az egész legénység és az ezerhétsházhusz utas a háromszázhetven személygépkocsival egyetemben a tengerbe veszett. Az

orkán olyan érthetetlenül hirtelen támadt, hogy semmi esélyük nem volt a megmenekülésre. A katasztrófa meghaladta az Estonia 1994. szeptember 28-i tragédiáját.

Anna csak azt érezte egész reggel, hogy szörnyen kellemetlenül érzi magát. Délelőtt tizenegy körül kapcsolták be a rádiót, ami arról számolt be, hogy az Atlanti-óceánon hirtelen támadt orkán magával ragadta a Color Vikinget Koster partjainál. A mentőalakulatok a riasztást fél tizenegykor kapták, de az időjárási körülmények miatt a kikötőben ragadtak. A mentésben a svéd és a norvég hatóságok is részt vettek. Délutánra a vihar teljes erővel végigsöpört egész Észak-Bohuslänen, és erejét veszítve Karlstad felé tartott. Felfoghatatlan veszteséget okozott a hajótragédia mind a svéd, mind a norvég oldalon. A hatóságok tudomása szerint csak norvégok és svédek tartózkodtak a Vikingen. A meteorológusok figyelmeztettek, hogy a globális felmelegedés miatt hasonló atlanti viharok hirtelen kialakulhatnak a jövőben is.

A strömstadi kikötőben mind megjelentek a legnagyobb nemzetközi tévétársaságok, hogy egyenesben közvetítsenek az eseményekről. A belvárost lezárták. Anna a nap folyamán többször is hisztérikus sírásban tört ki. Egyszer még szellemeket is látott. A halott matrózok és utasok szellemét. Mind azért könyörögtek, hogy menjenek el a tévések, nem akarnak a nyilvánosság elé kerülni. Hirtelen felbukkant a sápadt arcú alakok között Monika és Vigdis is.

Monika kérdéseket szegezett Annának, Anna pedig, Thor legnagyobb meglepetésére, válaszolt:

- Milyen nap van ma?
- Szombat.
- Ki az államfő?
- Lövfén úr.
- Hogy hívják a királyt?
- Károly Gusztáv.
- Mi a mai dátum?
- 2017. november 4.
- Tud mások gondolatában olvasni?
- Hát, az jó volna.
- Mások tudnak az ön gondolataiban olvasni?
- Azt nem nagyon szeretném.
- Mi az élet értelme?
- Én nem vagyok filozófus. Nem tudhatom.

Riói gubanc

(regényrészlet)

A nagy út

*„A legegységűbb út is másként fest
visszafele, mint oda, és megfordítva.”*

(Samuel Beckett)

Ahogy a testnevelői-edzői hivatás álmától meg a sporttól nem tudott elszakadni, úgy az archeológia, a régészet, illetve az ókor sem hagyta nyugton jó ideig Pétert. Így az első évfolyam sikeres befejezése után az első adandó alkalommal nyélbe is ütötte egy korábbi elhatározását. Otthon szülei a sikeres vizsgasorozat kapcsán meg akarták lepni, s amikor ő ezt megneszelte, azt kérte tőlük, ne vegyenek neki semmilyen ajándékot, hanem az arra szánt pénzt adják oda neki, hogy méltóképpen lezárhassa élete egy szakaszát. A szülei nagyon meglepődtek, ugyanakkor meg is értették, és elfogadták a döntését.

Újdonsült lakótársával indult útnak. Retúr vonatjegyet vettek Rómáig.

Trieszt volt az első úti céljuk, ahol odaérkezésük délelőttjén mindjárt könnyen szállást is találtak egy éjszakára egy horvátul és szlovénul is beszélő néninél. Vettek egy kenyeret a további útra, meg egész napra belaktak az otthonról hozott, saját készítésű szendvicsekből. Aztán végigjárták a várost, be-benéztek az általában túlszűfolt üzletekbe, közben megpihentek az utcaközökbe benyúló csónakkikötők partján.

Olyan nagy keletje volt akkoriban otthon az olasz árunak, hogy nem volt szükségük sem a némi (a latinon alapuló) olasz nyelvtudásukra, sem a kis zsebszótárra, hiszen minden boltban könnyen megkapták, mert az eladók szükségszerűségéből, vagy talán, mint a házinénijük, már korábról is beszéltek szerbhorvátul, szlovénul.

Társa a sors kegye folytán a délutáni órákban az egyik üzletben összefutott egy zentai ismerősével, ezért Péter a továbbiakban nem tartott velük, hanem egymaga nézelődött, sétált. A lóto-futó vagy a sétáló, nézelődő embereket figyelte. Tekintete az egyik pillanatban váratlanul összeakadt egy csinos, kék szemű tinilányéval, aki két asszony társaságában állt az egyik üzlet bejáratánál arra várva, hogy bemehessenek. Néhány pillanatig csak álltak, aztán a lány hirtelen elfordította a fejét, de miközben megindultak az üzletbe, visszafordult. Ez szinte mellbe vágta Pétert. Önkéntelenül utánuk ment. A lány a pultnál hátranézett, és megisméltődött az a végzetes tekintetváltás. Majd a tini zavartan elfordult, Péter meg elpirult, égett az arca, gyorsabban vert a szíve, és kisietett az utcára. Nem tudott továbbmenni, hanem kissé távolabbról várta, mikor jelenik meg a lány a boltajtóban.

Miután kijöttek az utcára, a lány mindjárt körülnézett, és amikor észrevette őt, elmosolyodott. Ösztönösen viszonzta.

Meg volt róla győződve, hogy nem a véletlen játéka, hanem kölcsönös szimpátia volt az a váratlanul hosszúra nyúlt tekintetváltás. Emiatt tovább követte őt.

A lány és a társasága csomagokkal fölpackolva, határozott léptekkel megindult visszafelé. A szálláshelyükre mennek, gondolta Péter. A kék szemű tini időnként visszanezett, de aztán az egyik asszony, valószínűleg az anyja, rászólt. Végül egy emeletes ház lépcsőházra nyíló kapujában tűntek el, de a lány onnan még egyszer visszafordult, és a tekintetük ismét találkozott. Péter érezte, hogy gyorsabban ver a szíve, s egy fának dőlve a túloldaltól figyelte az épületet. Mivel mások is csomagokkal jöttek a házba, arra a következtetésre jutott, hogy itt kiadó szobák vannak, mint egy hotelban. Sötétedett, sorra kivilágosodtak az emeleti ablakok. Kisvártatva felismerte a lány alakját, amint kikémlelt az utcára. Amikor észrevette őt, maga előtt tartott nyitott tenyérrel köszöntötte, hogy a szobában tartózkodók ne láthassák. Ez arra készítette Pétert, hogy maradjon.

A türelem rózsát terem, tartja a szólás, és ezúttal mindez be is igazolódott. Talán éjfél körül is járhatott már, Péter szinte reményét veszítette, mégsem bírt távozni, amikor megpillantotta a lány alakját a lépcsőházra nyíló kapualjban. Néhány ugrással ott is volt a túloldalon. Ösztönösen magához szorította a lányt, körbeforgott vele, majd hosszan a szemébe nézett, ő meg hirtelen arcon cuppantotta. Péter erre meghökkent egy pillanatra, de aztán hol vadul, hol lágyan csókolgatni kezdte a szemét, dús haját, nyakát, homlokát. A lány hirte-

len kibontakozott a szorításából, és kézen fogva behúzta őt a kapun belülré. Ott, a lépcsőházban jó ideig nem létezett számukra egymáson kívül semmi a világon.

Szavakra nem volt szükség.

Alig tudtak elszakadni egymástól, s a végén a lány csak egy összehajtott papírlapot csúsztatott Péter tenyerébe.

*

Néhány farmernadrágon, esőkabáton, nejlonharisnyán kívül, ami bőven elegendő volt az útiköltségre is, csak maguknak meg az otthoniaknak vettek Péterék egyet s mást. Mindezt otthagyták a házínénél, hogy majd visszafelé veszik magukhoz.

Idejük volt bőven, mert a vasúti jegyek két-három hétig, vagy talán egy hónapig is érvényesek voltak, tehát nem kellett sietniük. Miután megindultak Rómába, Péter a vonaton sem tudott szabadulni az éjjeli élménytől, a lány tekintetétől. Barátja kérdéseire nem felelt, csak elmosolyodott. Aztán az ő indítványozására útközben leszálltak Veronában is, a szerelem városában, hogy megnézzék azt az emlékezetes erkélyt, amelyről először irodalomórán hallottak a gimnáziumban. Péter barátja is nagy Shakespeare-rajongó volt. A város központjához közel található a nevezetes hely, de nem időztek ott túl sokáig, noha Pétert fogva tartották a közelmúltban történtek.

Az erkély alatt akkor még nem is voltak falra raggatott, tűzött cédulák és levelek, mint manapság. Meg Júlia aranyszínű szobra sem állt ott. Mindennek ellenére az erkély (amely valószínűleg nem is hiteles) éppen úgy vonzotta az arra utazókat, a szerelmeseket meg a csalódottakat is, mint manapság.

Firenzében is leszálltak a szerelvényről, az éjjelivel pedig folytatták útjukat Róma felé. Itt a régészet iránti nosztalgia ébredt fel Péterben. Nem volt sok idejük, így csak a valamikor a tizennegyedik században épített hidat, az Arno folyó legkeskenyebb részén átívelő Ponte Vecchiót tekintették meg. Nyaranta a tengerben fürödve az egyes vízparti sziklákra rakódott kagylók meg csigák még jóval később is gyakran ennek a hídnak a távoli látványára, a rendezetlenül egymás mellé épített ötvös- és aranyműves műhelyekre, üzletekre emlékeztették.

Rómában Pétert leginkább a Colosseum, a hatalmas amfiteátrum érdekelte. Annyira fölcsigázta a képzeletét, hogy a már viharvert lelátóról szinte látta az életükért küzdő gladiátorokat, maga körül meg

a fölhevült római polgárokat, a „központi díszpáholyban” a túlélést vagy a halált jelentő hüvelykujjat...

A végén aztán kissé „keserűre” sikeredett az ott-tartózkodásuk: a pénzük már igencsak fogytán volt, az otthonról hozott halkonzervekkel meg pástétommal pedig nem tudtak mit kezdeni, ugyanis elfelejtettek konzervnyitót magukkal vinni...

Végül más híján odaadták őket a trieszti házínéninek.

A határon nem volt gondjuk a vámossal, hiszen a többi jugó utashoz viszonyítva ők ketten valóban igazi turistautazáson voltak.

*

Peti hamar megtanult olvasni, mivel mindig a két évvel idősebb nővére mellett ült, amikor a tanító bácsi tanácsára édesanyjuknak foglalkoznia kellett vele. A kisfiú élvezte, hogy mi mindent talál az újságokban és a könyvekben. Képzeletben többször átélt egyes történeteket, sőt rendszerint azonosult is valamelyik szereplővel.

Édesapjának tetszett, hogy vézna alkata ellenére minden érdekelte, hogy mindig vele akart menni, amikor kora reggel munkába indult a szövetkezetbe. Sosem volt sokáig alvó, „álomszuszek”, ahogy például a nővérét neveztek időnként. Hat-hét óra alvás után mindig kipattant a szeme. Édesanyja gyakran szóvá is tette, hogy testvéreitől eltérően milyen szokatlan módon alszik, mert mihelyt lehunyta a szemét, nyugodtan, mélyen aludt reggelig. Mindig a jobb oldalán összegömbölyödve, begubózva a takarójába, csak az arca volt fedetlen. Éjjel csak akkor ébredt fel, amikor valamiért fölrázták. Előfordult, hogy az esti vacsora megülte a gyomrát, vagy valamilyen csínytet követett el, és olyankor kínzó álmai is voltak. Az egyik ilyen, gyakran visszatérő az volt, hogy vízbe, kútba esik. Valószínűleg azért, mert utcabeli társaitól eltérően ő nem tudott úszni. Ilyenkor fölriadt néhány pillanatra, de utána azonnal újra elnyomta az álom. Sokáig nem tudott szabadulni attól az élménytől sem, amelyet akkor élt át, amikor később visszakapta a család a tanyát, és édesapja első dolga az volt, hogy kitisztítsa a gémeskút fenekét. Leengedte a hosszú létrát, és előbb egy rúdra erősített kisebb vödörrel, majd tapasztokanállal meregetni kezdte a sarat, az iszapot a gémeskút végén csüngő vödörbe. Péternek kellett aztán azt fölhúznia, és a talicskába önteni. Kezdetben ijesztő, sőt rémisztő volt számára áthajolni a kút kávján, de édesapja kimért munkavégzése nyugtatólag hatott rá is.

Nyaranta jó időben már korábban is magával vitte őt édesapja, amikor dolgozni ment a szövetkezetbe, ugyanis édesanyja megkérte erre.

– Jót tesz neki a friss levegő, a nap, a mozgás – mondta.

– Tényleg el akarsz jönni velem? – szegezte neki a kérdést az édesapja.

– Igen – mondta a fiúcska látható örömmel.

– De ne panaszkodj, ha meleged lesz, ha elfáradsz!

– Biztosan nem fogok! – ígérte Peti örömmel.

Általában egy különleges járművel mentek, egy gumikerekű kocsival, amelynek az elejére egy pöfögő motort szereltek. Édesapjának tetszett, hogy a határban is érdekelte a fiát minden, hogy sosem volt semmi gondja vele, mert nem nyafogott, panaszkodott, hanem mindig fölálta magát. Kedvenc szórakozása az volt, hogy mezítláb futkározott a határbeli dűlőutak átmelegedett porában. Amikor megszomjazott, gyakran bement a legközelebbi tanyára friss vizet inni. A munkacsoportnak, a kis brigádnak is vitt ilyenkor egy kannányi friss vizet.

Ezeken a korábban a szövetkezetbe tagosított tanyákon rendszerint család élt sok gyerekkel, így Peti gyakran beszélgetett, játszott velük. Volt, ahol ellenségesen fogadták.

– Ki vagy te? Mit keresel itt?

– A városban lakunk, édesapámmal jöttem, aki itt dolgozik a többi munkással a határban. Csak vízért jöttem, mert megszomjaztak – mondta Peti.

Vele ellentétben az ott élő fiúk izmosak, erősek voltak, hisz jobban éltek, mint Petiéék, mert a családok baromfit, háziállatokat tarthattak, meg nagy veteményes- és gyümölcsöskert is volt ezeken az általában farmokká alakított tanyákon. A szövetkezeti jószág mellett az ott lakók állatainak is jutott a takarmányból, télen tüzelőnek meg ott volt a szárízék, a csoma a tanya körüli határban.

Még felnőttkorában is gyakran megfordult Péter fejében a kérdés, vajon csak érdekes véletlen, „irányított sorsolás”, vagy édesapja akaratára volt-e az, hogy akkoriban egyszere sem volt alkalma látni egykori tanyájukat...

A következő nyáron nem járt már édesapja a szövetkezetbe, mert a béréből nem tudott megélni a család, így a továbbiakban azoknál a korábbi sorstársainál dolgozott napszámban vagy részre, akik a kényszer ellenére sem tagosodtak be annak idején a szövetkezetbe. Ekkor

is rendszeresen vitte magával nyaranta a szünidőben Petit is. Ő általában disznópásztorkodott, de az első évben nem keresett semmit, mert a farka kárt tett a kukoricásban. Kezdetben történt, amikor még nem szokta meg, hogyan kell a tarlón mezítláb futni. A következő nyáron kerékpárral jártak, édesapja a vázon vitte őt kora hajnalban a határba aratni, amikor még harmatos volt a búza, mert csak akkor lehetett jó kötelet csavarni belőle a kévék bekötéséhez.

*

Az út, az utazás már korábban is vonzotta, igazán azonban csak akkor vált Peti életének állandó velejárójává, amikor a határban feloszlatták a szövetkezetet, és a család visszakapta a várostól mintegy nyolc kilométerre levő, kövesút melletti tanyáját, mert ott minden kézre szükség volt, s így mihelyt szabad délutánja volt, irány a kövesút, a határ. Kezdetben rendszerint gyalog, vagy – ha valaki útközben fölvette – részben kocsin, később meg hol kocogva, hol futva. Szombatonként, amikor szülei kocsival hazajöttek a piacra, ebéd után az egész család együtt indult a tanyára, ahonnan aztán a vasárnap esti kisvonattal jöttek vissza a gyerekek a városba édesanyjuk kíséretében, aki aztán hétfő reggel ugyanígy utazott vissza. Ez a keskenyvágányú vasútvonal a kövesút mellett tizenvalahány kilométer hosszúságban a cukorrépa városba való szállítására épült, és csak később helyezték üzembe a répaidényen kívül személyszállításra is alkalmas csukott vagonokat.

Amikor megtanulta hajtani, édesapja kerékpárjával is gyakran megtette az utat a tanyáig meg vissza. Később meg szinte minden járművet kipróbált. Zentára rendszerint vonattal utazott, Belgrádba autóval, vissza autóbusszal, aztán Újvidékre sín busszal. Gyakori helyváltoztató életmódjából kifolyólag az utazások életének állandó velejárói lettek.

Gyerekkorában még voltak igazi telek hosszan tartó havazásokkal, hófúvásokkal. Olyankor a lovak pihentek voltak, és gyakran meg kellett jártatni őket szánnal a végtelen hófehér határban. Általában többen voltak az ülés nélküli sima szánon, s Peti gyakran megréfélt a testvéreit egy-egy váratlan fordulással, amikor rajta kívül a többiek lepotyogtak, repültek a hirtelen kanyarokban. Gyakran előfordult az is, hogy csak a szőrén megülve a lovat nagyokat lovagolt.

Nem számítva egy gimnáziumi kirándulást a montenegrói tengerpartra, Barba, egyetemista korában utazott Péter először vonattal

a tengerre, az Adriára. Később alkalma volt hosszabb hajóutat is élvezni, amikor Rijekából Dubrovnikba tartottak, de az igazi vizes kaland az volt, amikor tíz napot töltöttek párjával egy kisebb, kétszintes vitorlásan az Adrián. Nappal bűgő motorokkal szelte a hullámokat, csak az árbóc rúdjai mutatták korábbi rendeltetését. Esténként kikötött valamelyik szigeten, de akkor is az alsó szinti kis kajütökben aludtak az utasok. Napközben a nyílt vízen ugrálni lehetett róla, labdázni körülötte meg főleg búvárkodni, de az ottani tengerfenék nem egzotikus. Egy éjszakát a mellett az egykor hírhedt kopár sziget mellett is töltöttek.

Tengeren többször és többfelé voltak az Adrián is meg a Földközi-tengeren is, de a család kedvenc strandja valószínűleg örökre a homokos Tisza-part marad. Habár viszonylag későn tanult meg úszni, a víz, a folyó, a Tisza-part az életének, majd a családja életének is szerves részévé vált. Nyaranta ott találkoztak, fürödtek, tollaslabdázta későbbi párjával, azzal a Triestben megismert tinilánnyal, akiről kiderült, hogy elsős korában költöztek a városba az egyik szomszédos faluból. Később aztán hétvégi házat is építettek a folyóparton, gyors motoros csónakot, kajakot meg vitorlásdeszkát is vettek, és a gyerekekkel minden évben a vízen töltötték a nyarat.

A Tiszán egyébként a szomszéd városba többször komppal kelt át, a katonaság után egy alkalommal tartalékosként az egyik gyakorlat közben még naszádon is utazott. Az egészben az volt akkor emlékezetes, hogy a zsilipeken átkelve behajóztak a Duna-Tisza-Duna-csatornába, és egy alkalommal a tiszt hirtelen felbűgatta a motorokat, a megriadt halak meg rajokban ugráltak ki a vízből, színesen villantak a napsütésben. Néhány közjük is landolt a fedélzeten, és az egykori bakaszakács meg néhány szenvedélyes tiszai horgászárs ízetes ebédet főzött az egység részére.

A gyerekekkel később évekig utaztak nyaranta autóval a montenegrói tengerpartra, mert egy szerencsétlen véletlen folytán vettek ott egy kis szoba-konyhás inkább fabódét, mint házat. Az történt, hogy meghalt a szomszédasszonyuk, aki az asztmája miatt tavasztól őszig a tengerparton tartózkodott. A férje, aki tudta, hogy a szomszédai állandóan a Tiszára járnak, később nekik kínálta fel először megvételre, s bár kölcsön kellett kérniük, megvásárolták. Ezután majd egy évtizedig ott töltötték a nyarakat, illetve a nyári szünidőt. Mindig este indultak, mert Péter éjjel szeretett vezetni, hisz akkor nem volt nagy forgalom, meg a fények is időben jelezték, ha a hegyek közötti kac-

karingós úton valaki közeledett. Rendszerint a csónakot is vontatták, hogy bejárják a Kotori-öblöt. Előfordult az is, hogy ő egy nappal előbb egyedül utazott le, a többiek meg repülővel Belgrádból Dubrovnikig, ahol megvárta őket.

*

Római utazásuk előtt Péter hatvanháromban járt először külföldön, mégpedig Magyarországon. Úti célja Budapest volt, ahol a család rokonai éltek az előző háború óta. Szívesen vendégül látták, és nem győzték az egykori otthonukról, a családról kérdezgetni. Péter tanyai sonkát, némi ajándékot meg családi fényképeket vitt nekik. Forintja nem volt, de hozott magával pár kilogramm kakaót, ami akkoriban ott nagyon keresett cikk volt. Sikerült is értékesítenie, hisz a rokonok egyik ismerőse mind átvette tőle, és azt mondta neki, bármikor jön, hozzon újra. Így volt bőven pénze, hogy ajándékokat vegyen az otthoniaknak, aztán az antikváriumokat meg a könyvesboltokat járta, a matematikai kiadványokat bújta. A következő nyáron is megtette ezt az utat, és az egyik könyvesboltban rábukkant Soós András *Gombfutball* című könyvére. Telefonon sikerült is kapcsolatba lépnie a szerzővel. Ő azonban, mivel nem volt már aktív játékos, az az évi magyar bajnokhoz irányította őt, s ezzel megkezdődött a későbbiekben fölvirágzó nemzetközi sportkapcsolat, amely akkor teljesedett ki valójában, amikor a IV. Szektorlabda Világbajnokságon megjelentek a dél-amerikaiak is, és a brazilok bejelentették, hogy a következő, a hatodik vb-t 2012-ben ők szervezik meg Rio de Janeiróban, mégpedig párhuzamosan mindkét változatban, az európai és a dél-amerikai játékszabályok szerint is. Ez nagyon fölwillanyozta őt, mert remélte, hogy eljuthat oda, és alkalma lehet végre látni a világ legnagyobb futballstadionját.

Olaszországban is újra megfordult Péter, méghozzá a házasságkötésük után azzal a kék szemű lánnyal, akivel abban az emlékezetes lépcsőházban ismerkedtek meg Triesztben. Később európai körúton is jártak, Görögországban és Törökországban is nyaraltak, de a magyar aranycsapat fölébresztette fociszeretetéből fakadóan, majd a szektorlabdából kifolyólag válhatott valóra egyik régi s talán legnagyobb vágya, hogy meglátogathassa a híres Rio de Janeiro-i Maracanát.

*

Péter a focijáról, a világbajnoki sikereiről, Peléről és Garrincháról korábban is ismerte Brazíliát, de magáról az országról valójában alig tudott valamit, ezért a továbbiakban igyekezett utánanézni, minél jobban megismerni ezt a távoli, hatalmas és egzotikus országot.

Meglepő dolgokat tudott meg róla. Elsősorban azt, hogy a Föld ötödik legnépesebb országa. Az őslakosai indiánok voltak, de a középkorban rengeteg afrikai rabszolgát szállítottak oda a cukornád és a kávé termesztésére. Abban egyedülálló a világon, hogy az egyetlen olyan korábbi gyarmat, amely vérontás nélkül vált önálló állammá. Ez úgy történhetett meg, hogy a napóleoni hódítások elől a portugál királyi család a dél-amerikai gyarmatára, Brazíliába, azaz Rió de Janeiróba menekült. Amikor aztán a király másfél évtized után visszatért Portugáliába, a fiát nevezte ki régenssé, aki ott maradt, és a következő évben kikiáltotta Brazília függetlenségét. Portugália azonban csak három évvel később ismerte el az ország önállóságát.

Riо de Janeiróban a Maracana és a foci mellett a hatalmas szétárt karú Krisztus-szoborról, a gyönyörű strandjairól, különösen a Copacabanáról meg az egyedülálló magányos süvegcukor alakú hegycsúcsairól tudott. Meg persze a hatalmas anyagi vonatkozású elmentétekről, a favellák nyomoráról meg a magas drótkerítésekkel és rendőri felügyelettel védett gazdagok negyedéről.

Rengeteg probléma tornyosult a riói részvétel elé. Az első és leglényegesebb gazdasági jellegű volt, mert nehéz anyagi helyzetben élt majdnem mindenki a véres, polgárháborús időszakot követően. Nehéz volt „összeállítani” a négy versenyzőből álló válogatott keretet, azt, amelyik vállalhatta a játékot mindkét szabályváltozatban: az európai szektorlabda szerintit és a dél-amerikai tizenkét érintésen alapulót is. A délszláv államokon kívül a románok voltak hasonló helyzetben. Csak egyik jobb módú klubtársa, Stevo tudott volna vele utazni. Végül két, pár évvel korábban versenyezni kezdett belgrádi szektorlabdázó mentette meg a helyzetet: Mišo és Savo. Mišo egyébként már korábbról is kapcsolatban volt a brazilokkal, mert nagy szenvedélye minden, ami a szektorlabdával, ezzel az új sportággal kapcsolatos, és igazi enciklopédikus anyaga, tudása van róla. Az elutazásig volt alkalmuk velük együtt gyakorolni Péteréknél meg Belgrádban is (főleg a dél-amerikai változatot az általa készített pályán), úgyhogy a nagy út előtt nem hatot-

tak már kezdőkként. Péter beszállt egy matematikai-informatikai projektumba, amivel megkereshette a világbajnoksági részvételhez szükséges ezernyi eurót. A brazil házigazdák, illetve a szövetségük azonban igen nagyvonalúnak bizonyult, mert az utazási költségeken kívül állta az ottani elszállásolás, a napi háromszori étkezés és a benevezés költségeit is. Így aztán bőven maradt pénze arra, hogy ajándékot vegyen az otthoniaknak.

A vízum beszerzése a belgrádi brazil konzulátuson simán ment, de a Rio de Janeiróba utazással kapcsolatban alapos tudakozódás kellett ahhoz, hogy megtalálják a számukra anyagilag legkedvezőbb repülőjáratot. Mivel innen nem volt semmilyen interkontinentális járat, egy úgynevezett „fapados”, Bécsből induló és Madridban is landoló spanyol járatra vettek jegyet. Szegedre kellett utazniuk, mert legközelebb ott árultak jegyet erre a járatra.

Repülőn akkor utazott Péter először, amikor egy belgrádi családnak eladták a kotori tengerparti kis faházat. De mi volt ez ahhoz a hamarosan bekövetkezett Rióba való repüléshez képest...

Amikor elérkezett az indulás ideje, Mišo és Savo kora délelőtt érkeztek Péterékhez, és Stevo egyik barátja vitte el a csapatot a bécsi röptérre. Mišón kívül senki sem repült még a csapattagok közül ilyen messzire, így kíváncsian-izgatottan szálltak fel a gépre. Az volt számukra a legszebb élmény, amikor a repülő körözni volt kénytelen az esti fényárban úszó Madrid fölött, míg nem kapott leszállási engedélyt. Miután továbbrepültek, mindannyian átaludták az éjszakát. A riói – szintén esti – landolás után Mišo vette át a szót, mert ő beszélt a csapatból folyékonyan angolul. Ő mutatta meg a cédulát is a taxisofőrnek a hostel címével, de amikor a taxi megállt, kiderült, hogy (véletlenül?) nem jó helyen járnak, s indult tovább. Másodszorra meg is találta. Kedvesen várták az újabb csoportot. A magyarországi kollégák már ott voltak. Előbb érkeztek pár nappal, mert a verseny után mindjárt repülni akartak vissza. Örömmel köszöntötték a régi vetélytárs csapatot. Az ügyeletes recepciós hölgy egy négy, emeletes vasággal bebútorozott szobába vezette az új különítményt, ahol rajtuk kívül még a román versenyzőket szállásolták el.

Mivel késő este volt már, vacsora után elbeszélgettek a többiekkel, majd nyugovóra tértek mindannyian, mert megtudták, hogy másnap egész napi folyamatos versenyzés vár rájuk. Délelőtt a csapatok vetél-

kedése a döntőig, délután pedig az egyéni selejtezők. A villásreggelit is a hostelban fogyasztották el, majd mindannyian együtt indultak a vb helyszínére, amely mindössze néhány saroknyira volt a szálláshelyüktől, onnan meg csak kettőre a híres Copacabana strand és az óceán. Már első nap érezhetőek voltak az ottani nagy társadalmi különbségek, mert azon a rövid távon útba esett egy aluljáró is, ahol több elhagyott kartonpapír meg -doboz arról tanúskodott, hogy éjjelente hajléktalanok tanyáznak rajtuk.

Hogyan legyél mesterlövész

Benedek Miklós fordítása

Ahhoz, hogy mesterlövész lehess
Rendelkezned kell két szemmel
Bal és jobb oldalival
A balt behunyod, a jobbal célzol
A jobbnak rendkívül élesnek kell lennie
Élesnek, mint a sólyoménak
Vigyázz rá, mint a szemed fényére
Ne olvass sokat
Ne gubbassz sokat a monitor előtt
Csak a saját dolgoddal törődj
Egyél sok kagylót, sárgarépat és áfonyát

Nyugodt kézre van szükséged
Marokra, amely csak a fagyban remeg
Egészséges életet élj
Óvd kenyéradó szerszámodat
Napi egy kávé vagy tea
Rendszeres étkezés
Minél több zöldség és gyümölcs
Csirkehús és hal
Kerüld a stresszes helyzeteket
Aludj nyugodtan

A világra csak optikai irányzékkal tekints
A távcsövön át
A távolságok közel kerülnek
Karnyújtásnyi lőtávolságra

A célpont akár a tízszeresére is nőhet
Szó szerint kiböki a szemed
Állítsd célkeresztbe
Majd húzd meg a ravaszt
Nyugodt lelkiismerettel

Te nem embereket ölsz, hanem az ellenséget
Az ember könnyen ellenséggé válhat
Nem alkímia ez
Az ellenség egy homályos félelem benned
Amorf massa, amelyet könnyű meggyúrni
És egy usztasa vagy balija
Nemzetáruló
Egy vénasszony gyermeke
Képére formázni

Figyelmesen célozz
Ne tékozzol a muníciót
A golyó drága, az élet olcsó
Az élő hús és halott szavak piacán

A hörgő testet
Egy esztéta jéghideg tekintetével szemléld
Amit nézel, egy műalkotás
Amely kétségbevonhatatlan autonómiával rendelkezik
Tiszta utcai művészet
A fej úgy kivirágzik, mint egy metafora
A transzszimbolikus kertben
A vér szétfröccsen minden irányba
Ez a barokk szépség látványa
Az ólom átúszik a testen, mint a hang az árnyékon

Mássz fel a Bach zeneház legfelső emeletére
Foglald el a leshelyed, a csövet dugd ki az ablakon
És tüzelj mindenre, ami mozog
Lőj a reáliákra, amiknek semmi keresnivalójuk
A reális eszképzizmus költészetében

Laboratóriumi gyakorlatok

Írók és farizeusok

Az öncélú hazugság sámánjai

A nem mindennapi szavak alkimistái

Melyek nem találhatóak meg

A lírai homály idény végi kiárusításain

A bölcsek követ kutatják

Érzékeny költői vesékben

A parittyákba töltény kell

A civilizációk harcában

Irodalmi tégelyekben

Literszám keverik a sekélyes csendet

Búbánatok emlékképét

Zenei elemekkel elegyítik

Némi szedersűrítményt csepegtetnek hozzá

Majd pipettával hozzáadnak

Ezerháromszáznolcvanhét százalékos

Oldatot Isten kegyelméből

Hús-egynéhány fokos

Tiszta művészetet desztillálnak

Amelyik jól megtartja

A babérkoszorút

Az özvegyek koszorúját

A versnek nagyon

Szépnek kell lennie

Nagyon vaknak

A láthatatlan valóságra

Amely olykor annyira közönséges tud lenni:

Angyalszárnyak helyett

Csak végtagok, amelyek törnek-zúznak

Paradicsomi illatos nadragulya helyett

Csak vörös szirmok

Kivirágzott húsa

Zűrzavar és együletes végzet

Nincs egy félelme se,
Akinek a neve -ic-re végződné
Egy szerb költőnek itt semmi keresnivalója
A motívumok méltatlanok a kialvatlan szemekhez
Mélyebb jelentések nélkül
Friss bélszín patina nélkül
Csak a mézárszék kirakatába való

Többtonnányi húsból és zsírból
Képtelenség kipréselni
Akár csak tíz milligrammnyi tiszta poézist
Mindeme húsáru
Túlságosan darabos
A finomműszerekhez
A költészet laboratóriumában
Melynek polcain ott sorakoznak
Hermetikusan lezárt palackokban
A hagyomány tiszta anyagai:
A porállagú anyai ének
A szemcsés igaz hit
A Koszovó-mítosz metil-tizesei
Jefimia sűrített könnyei
Lázár átka folyékony állagban
A szent anya öröksége kémcsövekben
A szent karó és kötél dicsőítése

A sötétből föltörő csupasz szavak
Lexikátorban száradnak
Diszperziós kések a homogenizátorban
Egyesítik a költői individuumokat
Egy személytelen nemzeti irodalomká
Minden egy közös tölcserbe ömlik

A mérőhengerben nincs helye
A más kultúrákkal kevert gyanús egyvelegnek
Az idegen szellemmel szennyezőknek
A misztikus lírai szerbium tisztaságának ártóinak
A laboratórium apáról fiúra száll
Három műszakban működik
Már ük-ükszázada

A költészet párlatait
Katonai csajkákbán
Osztogatják az olvasóknak
A túlélőcsomag részeként
Használat előtt a fejet nem rázni

Az én birtokom. A mindenható kertész

Rendszeresen ápolom a látómezőt
Mentesítem a gonosztettek dudvájától
A szenvedés konkolyától
Gyökerestül tépem ki az emberevő növényeket
És az összes többi férget
Harcolok a halott kártevők ellen
A szem irritációja ellen
Amelyet a ne felejts-nefelejcs
Szűrős pollenszemei okoznak
Bomlaciddal, hullaciddal és sírociddal permetezem
A látványt, amely nyugtalanítja
Az egyszeri paraszti lelket
(A hullamentes látómező jobb)

A látómezőt megtisztítom
Az idegen testektől
Az elásott aknáktól
A bomló dögöktől
Az emberi csontoktól
Az itt ragadt szerves eredetű
Hulladékanyagoktól
Minden szennyeződéstől
Ami veszélyezteti a hasznot és a hiúságot

Csak őshonos kultúrákat ültetek
Becsületes burgonyát és aranyvesszőt
Örökzöld hirdetőtáblákat, évelő reklámokat
Koszovói bazsarózsát, királyi családfát
Cukorkokárdát, málnaszín bakancsot

A gonosz virágait, a vér rózsáit, a talaj tulipánjait
Dacot és kövirózsát
Tátikát és muskotályt

Szenteltvízzel locsolom őket
Meleg gondolatok árával öntözöm
Katódcsöves rendszeren keresztül
Elefántcsontporral trágyázom
Libatollal kapálom
Tintával táplálom
A biztonság érdekében
Minden agrotechnikai óvintézkedést megteszek
Virágozzék ezer virág
Ezer és egy kristályéjszakán át
A hősök ágyásában

A tagosítást elvégeztük
A birtokok méreteit megnöveltük
A látómezőket egy nagybirtokba vontuk össze
A latifundiumot telepatikus melegágygá változtattuk
Sötét, átláthatatlan üvegtáblákkal zártuk le
Melyeken emberi pillantás
Még soha át nem hatolt

Hatalmas látómezőnk
A szövetkezetesítés és a közös munka eredménye
Kísérleti javadalom
Kísérleti gonosz
Tükröződésmentes tükör

A semmiből az idén is
Rekordtermés várható
A szivárvány minden színében

Férfitörténet¹

Glavinic Vekas Eva fordítása
Apa önmagáról nevezett el. Jovannak hívták, én pedig Jovana vagyok. Nagyon sikeres villamosmérnök volt. Amióta elindultam iskolába, én voltam minden reménye. Elvárta tőlem, hogy a legjobb diák legyek, meg aztán a zeneiskolában is remekeljek zongora szakon. Apa minden ambícióját teljesítenem kellett, mert az iskolai naplóba becsúsztott minden négyesért felpofozott, igaz, nem nagyon. Gyengébb osztályzatokat nem is kaptam.

Nem jártam szórakozni harmadikos gimnazista koromig. Apa azt mondta, hogy így sokkal jobb nekem. „Csak aggódom érted, Jovana”, mondogatta. „Jašával ellentétben, te nő vagy.” Jaša az én három évvel fiatalabb öcsém, Janko, aki nem volt jó tanuló, de ezt senki sem várta el tőle. „Ha véletlenül nem mész férjhez, szükséged lesz valami biztos megélhetésre, amit diploma nélkül nem tudsz elérni”, mondogatta apám.

Habár végzettsége szerint anyám, Koviljka jogász volt, nem volt túl jó érzéke az igazsághoz. Nem nagyon akart közbeszólni, mert szerette és tisztelte a férjét, és valamiképp félt is tőle. Nem okoltam ezért, hiszen mégiscsak őt éreztem magamhoz legközelebbinek a családból.

Amikor a gimnáziumot befejeztem, apám a zimonyi *Teleoptik*nál elintézte, hogy ösztöndíjasként tanulhassak a Rajlovaci Iskolaközpontban, Szarajevó mellett. Úgy tűnt, hogy apám mindenható. Igaz, nekem kellett letenni a felvételi vizsgát. Az ösztöndíjam fedezte villamosmérnöki tanulmányaimat, és biztosította számomra a diplomázásom utáni munkát a szakmában, a *Teleoptik*ban.

Annak ellenére, hogy a rajlovaci egyetemista otthon civil részében szállásoltak el, katonai igazolványt kaptam, mint mindenki.

¹ Részlet a *Belgrádi csajok (Beogradanke)* című, az újvidéki Forum Könyvkiadó Intézet gondozásában megjelenő kötetből.

A komplexumba való belépéskor minden alkalommal fel kellett mutatnom. Amikor egy sikertelen vizsga miatt nem írtam be a második évet, elvesztettem a tanulmányaim folytatására való jogot is. Azzal a kilenc hallgatóval együtt, akikkel hasonló történt, én is katonai igazolvány nélkül maradtam, és haza kellett mennem. Mivel a családomnak kártalanítania kellett a *Teleoptikot*, meg kellett térítenie a kétévi ösztöndíj összegét, apám pedig pazarlónak és felelőtlennek nevezett; én is éppen ilyennek kezdtem érezni magam. Dühös volt rám, nem engedett el szórakozni, csak moziba mehettem el Jankóval, vagy délutáni sétákra egykori iskolatársnőimmal a 13. Belgrádi Gimnáziumból.

Panaszkodtam anyámnak. Ő erre azt mondta, hogy kevesen tudnák teljesíteni apám elvárásait. Szerinte az lett volna a legjobb, ha bevallom apámnak, hogy képtelen vagyok neki eleget tenni. Amikor ezt meghallottam, megijedtem. Nem apám reakciójától félttem, hanem a kellemetlen helyzettől. Ezt elmondtam anyámnak is.

– Ha neked könnyebb évtizedeken keresztül túrni a kisebb kellemtelenségeket, mint egy óra alatt egy nagyot, ami meghozná a gyümölcsöt – tanácsolta –, akkor túrjél, Jovankám! Én is ilyen vagyok.

Csalódott voltam határozatlanságom miatt, keserű sírásra fakadtam.

Szerencsére a következő év májusában szeptembertől visszahívtak Rajlovacra. Később kitudódott, hogy a velem együtt évet vesztett kilenc egyetemista egyikének az apja talált valami kapcsolatot a Vezérkarban. Ő utasításra folytathatta tanulmányait, így aztán mi kilencen is visszatérhettünk Rajlovacra. A legszerencsésebb dolog az volt, hogy szüleimnek a továbbiakban nem kellett visszafizetniük az ösztöndíjamat. Amíg még Belgrádban voltam, apám megengedte, hogy ismét szórakozni járjak.

Az ismétlők csoportjában, akik folytathatták tanulmányaikat Rajlovacon, ott volt a čacaki Mladen is. Mélyzöld szeme volt, amely illett a fekete hajához, és jó ember látszatát keltette vele. Az is tetszett benne, hogy nem beszélt túl sokat. Ám nem ez volt az egyetlen dolog, ami közös volt bennünk. Mladen olyan magas volt, mint én. Az ő apja is, akárcsak az enyém, felfordulást csinált az elvesztett év miatt, míg más ismétlők szülei vigasztalták gyerekeiket.

Először huszonhárom évesen szeretkeztem. Akkor feküdtem le Mladennal. Már annyira közeliak voltunk, elég volt csupán néhány csók és érintés, hogy egy másféle közelségre térjünk át. Nem fáj, sőt a végén még élveztem is. Egyébként használtam néhány szarajevói

kifejezést, amely megtetszett. A szeretkezés után annyira elérzékenyültem, hogy még akkor is csókolgattam és simogattam Mladent, amikor már elaludt. Néhány nappal később meglett a feltételem a negyedik év beírásához.

Jól haladtam, Mladennak azonban sajnos nem ment. Nem lett meg a feltétele a következő évhez, és ezzel elveszített minden jogot az ösztöndíjra és tanulmányainak folytatására. Csak egyszer sikerült még szeretkeznünk. Ezután Mladen összecsomagolt, és visszament Čačakra.

Csupán néhány nap telt el, amikor meghallottam, hogy öngyilkos lett. Sokkolt a hír, mert egy étellel teli embernek tartottam. Nem tudtam, hogy azért lett-e öngyilkos, mert nem teljesítette a feltételt, vagy mert többé nem találkozhatott velem. Esetleg azért, mert a családjának nem volt pénze, hogy visszafizesse a cégnek az ösztöndíjat? Ahelyett, hogy a čačaki temetési szertartáson enyhítettem volna a fájdalmam, és választ kaptam volna az engem gyötrő kérdésekre, Rajlovacon kellett maradnom, hogy még egy bejelentett vizsgát letegyek. Arra gondoltam, hogy Mladen talán azért lett öngyilkos, mert a családja ellökte magától. Többször is bevallotta nekem, hogy magányos, és úgy érzi, sehova sem tartozik. Az ő öngyilkossága volt az első haláleset a környezetemben, amely súlyosan érintett. Nem egészen két évvel később hallottam, hogy két barátom az általános iskolából életét veszítette Vukovárnál, a harctéren...

Időközben feloszlatták a Rajlovaci Iskolaközpontot. Belgrádban folytattam a tanulmányaimat.

Az első napokban az új egyetemen bennünket, Boszniából érkezőket mélységesen lenéztek. A belgrádi egyetemisták közül csupán egyetlen lány volt nyitott felém. Egyedül csak ő, Dunja mosolygott rám, amikor találkoztunk az egyetemen. Mivel nem szoktam hozzá az ilyen kedvességhez, megijedtem, talán csak nem lesbikus. Hamarosan rájöttem, hogy Dunja jóindulatú, és csupán tájékoztatni szeretne arról, hogy milyenek a vizsgák és a lehetőségek az egyetemen. Csak vele tudtam meginni egy kávét és elbeszélgetni a szünetben. Az ilyesmi mindig elég ahhoz, hogy egy nő elfogadjon valakit.

Amikor rájöttem, hogy az egyetem vezetőségének az a célja, hogy minél előbb és minél simábban diplomához juttassanak engem és a hozzám hasonló egyetemistákat, végre lazíthattam kicsit, és megszervezhettem az életem kedvem szerint. Eldöntöttem, hogy letisztázom az évet és diplomázok. Míg a környezetemben egyre többen nél-

külöztek vagy vesztek oda a háborúban, én tűrhetően kerestem egy Balkán utcai butikban, amit Dunja fiúja, Darko tartott. Csak akkoriban enyhült a Mladen miatti szomorúságom és fájdalom.

A munkahelyemen jól éreztem magam, de feszélyeztet, hogy hazudtam a szüleimnek, s hogy az egyetem helyett a butikban töltöm az időt. Darko laza volt, és nem igényelt különösebb tiszteletet.

A szép élet addig tartott, amíg be nem következett a hiperinfláció. Akkoriban állított be apám váratlanul a butikba. Köszönt nekem, és a főnököt kereste. Amikor bemutatam neki Darkót, Jovan közölte vele, hogy az ő lányának diplomáznia kell, és felmond a munkahelyén. Nem lepődtem meg azon, hogy Dunja fiúja gond nélkül elengedett, azon viszont igen, hogy az apámmal való konfliktus nyugalomban és kellemetlenségek nélkül zárult le. Ezért valahogyan hállás is voltam neki.

Nem egészen hat hónappal a diplomázásom után apám elhelyezett az *Elektroluks* cégnél gyakornokként. Szerencsére túl kaotikus volt a helyzet az országban, semhogy a *Teleoptik* kártérítést követelt volna az ösztöndíjamért.

Akkortájt találkoztam a moziban egy gimnáziumi barátommal, Ognjennal. El voltam ragadtatva. Már középiskolás korunkban a bizalmamba férközött, amikor bevallotta, hogy tetszem neki, de számára fontosabb, hogy barátok legyünk. Bár ő is tetszett nekem, mint férfi, barátként szerzett meg engem. Most már azonban egészen más prioritásaim voltak, mint ahogyan neki is. A következő találkozásunkkor, egy bárban, kiderült, hogy egyikünknek sincs kapcsolata, és mindketten szeretnénk családot.

Ognjen magas volt, szép és sokat ígérő, természete szerint azonban tehetetlen. Különben sem számítottam arra, hogy az új kapcsolatból olyan szerelem legyen, mint amilyent az első fiúm iránt éreztem. Azt hittem, egy nő csak egyszer lehet igazán szerelmes az életben, és hogy én ezt az esélyemet Mladen öngyilkosságával elveszítettem.

Másfél évnyi kapcsolat után mentem férjhez. A szex csodálatos volt vele, talán a kölcsönös fizikai vonzalom miatt, vagy azért, mert így akartam megélni. Talán tényleg jó volt, de amint Ognjen a csúcsra jutott, elfordult tőlem. Azokban a pillanatokban éreztem, hogy az ő szeretete nem olyan erős, mint az enyém.

Szerencsére az anyja, a fiútestvére és annak felesége belátással voltak irántunk, és gyakran jártak el vraníci víkendházukba. Férjem és én minden hétvégén egyedül lehettünk.

1998-ban megszületett a fiunk, Marjan. Úgy tűnt, hogy harmonikus, nyugodt családi életet élünk. Nem nélkülöztünk, mert Ognjen megbecsült bankár lett, én pedig a gyakornoki évem és a szülést követő felépülésem után rendes állást kaptam. A *Faraon inženjering* két villamosmérnökének egyike lettem. Ez egy építővállalat volt, amely hatalomközeli embereknek épített kereskedelmi és lakóépületeket. Dunja volt a másik villamosmérnök, ő nyomott be engem. Bőséges fizetést kaptunk. Kötelezettségeink egy részének semmi köze sem volt a szakmánkhöz: mulatságokat szerveztünk diszkók, fogadóirodák és éjszakai klubok megnyitójára a *Faraon inženjering* által emelt épületekben, vagy olyanokban, amelyeknek ez a cég volt a tulajdonosa. Mindez gyanús volt nekem – a megnyitókön sok volt a gyanús alak –, de némiképp izgalmas is.

Apám váratlanul megbetegedett és tüdőrákban meghalt. Nemcsak az ő halála fájt nekem, hanem anyámnak a férje elvesztése miatti szenvedése is. Egész nap a gondolataiba temetkezett, cigarettázott és hallgatott. A legjobb esetben valami tizennyolcadik századi francia szerzők könyveit olvasgatta.

Ognjen könnyített egy kissé a helyzetemen. Apám halála után teljesen nekem szentelte magát, csak szinte egyáltalán nem szeretkeztünk. Most ismét azt a kedves gimnáziumi fiút láttam benne.

Az anyám feletti aggodalom miatt nem vettem részt a hagyatéki tárgyalás intézésében. A tárgyalás eredményeként Janko a Požega utcai lakást örökölte, amelyben egyébként is lakott a családjával és anyával, nekem pedig a barajevói víkendház jutott. Janko ingatlanja összehasonlíthatatlanul többet ért. A lakással együtt egy pinchelyiség is az övé lett, amelyben edzőtermet működtetett, és ebből jól élt.

Ognjen azt mondta, hogy nem akar a családom dolgaiba avatkozni. Mivel azonban mégis megkérdeztem, hogy mi a véleménye a hagyatéki tárgyalás végkimeneteléről, azt mondta, úgy tűnik neki, hogy a víkendház sem rossz megoldás. Boldoggá tettek az eljövendő barajevói családi kirándulások, mert azokban a napokban jobban szerettem őt, mint bármikor – talán még Mladennál is jobban.

Amikor apám halála után felépültem, visszatértem a lakáskérdéshez. Két kisebbre cseréltük azt, amelyben korábban laktam a fiammal, a férjemmel, az anyósommal, a sógornómmal és a sógorommal. Relja Đokićnak, a *Faraon inženjering* tulajdonosának köszönhetően sógorom és sógornőm kaptak egyet, mi hárman pedig egy mási-

kat a Karaburmán. Hármunk lakása lett ez, Marjané, Ognjené és az enyém, mivel anyósom végérvényesen elköltözött Vranićra. A tulajdonos lehetővé tette, hogy a lakásunkat kibővítsük az épület tetőtéri részével. Ilyen kedvezményt Relja csak néhány lakónak adott a tulajdonában levő épületekben. Ennek köszönhetően hasznosnak éreztem magam. Abban reménykedtem, hogy az én tranzakcióm nem hatott ki a *Faraon inženjering* későbbi csődjére.

Amikor munka nélkül maradtam, Ognjen szerzett nekem munkát egy kliensén keresztül a *Tel-elektrob*-ban. Tekintettel arra, hogy apám halála óta ritkán szeretkeztünk és valahogy elhidegült, azzal vigasztaltam magam, hogy legalább a munkában szerencsés vagyok.

Házasságunk mindinkább a bevásárlásokra, a lakodalmakra, születésnapokra, védszentünnepekre és temetésekre való elmenetelekre korlátozódott. Amikor mondtam Ognjennak, hogy úgy érzem, mintha kerülné a velem való szeretkezést, ő a banki teendőire, a kollégáival és ügyfeleivel való barátkozásra és az apám halála miatti fájdalomra hivatkozott. Mondtam neki, hogy már rég túltettem magam apám halálán. Megkérdeztem, hogy esetleg van-e valakije, de ő tagadta. Később azonban egy névtelen e-mailból megtudtam, hogy nemcsak nője van, hanem még egy gyereke is!

Kiderült, hogy másfél évvel korábban a bankban, ahol dolgozott, megismert egy szép új titkárnőt, akit Stašának hívtak, és negyvenes évei felé közeledett. Egyedülálló volt, és mindenáron gyereket akart. Ognjen kéznél volt, és elkezdődött a románc. Staša mindent felkínált neki, amit én nem: piros körmökkel, kiszőkítve, rövid szoknyában és magassarkúban a divatlapok modelljeire vagy a pornófilmek színésznőire hasonlított. Számomra e két szakmában dolgozó nők olyanok, mintha ikertestvérek lennének.

Ognjen továbbra is tagadott mindent. Úgy éreztem, azzal, hogy egy másik nőtől lett gyereke, engem nőként megsemmisített. Viszont magam mellett akartam tartani a gyermekem apját, így könnyezve kértem, hogy ne találkozzon többé Stašával a munkahelyen kívül. Megpróbáltam ismét megtetszeni neki.

Mindaddig kissé telt, de magas, barna nő voltam. Befestettem a hajam világosszökegére, festeni kezdtem a körmöm, és fogyókúráztam. Fogyni akartam, ezért nem ettem túl sokat, habár egyébként sem volt jó étvágyam a szomorúság és az önvizsgálat miatt, hogy hol tévedtem. Míg külsőleg mássá lettem, önmagamnak időnként nevetséges voltam.

Amikor végre bevallotta, hogy van valami kapcsolata Stašával és a fiacskájával, Ognjen azzal vádolt meg, hogy elhanyagoltam őt, amíg a *Faraon inženjering*ben dolgoztam. Lehangoztak lakonikus kijelentései, amelyekkel igazolni igyekezett a csalást, az a döntése pedig, hogy együtt maradunk, de ő továbbra is látogatni fogja Stašát, teljesen tönkretett. Az sem jelentett számomra vigaszt, hogy igazából tudtam: nem szerelmes a titkárnőbe és nem azért marad velem, mert bizonyítani akar, vagy hogy fiatalságának pillanatait újra megélje. Úgy tűnt, az alkalom adott volt számára, és hogy ő egy olyan ember, aki a saját tehetetlensége miatt még arra is lusta, hogy valamiről lemondjon. Most nehéz volt választania köztem és Staša között, mint ahogy Marjan és a második gyermeke között is. Úgy tűnt, hogy a tehetetlenség a hiperaktivitásnál is nagyobb gond, én viszont mindig hiperaktív voltam.

Staša és Ognjen románca éppen olyan eredményt szült, amelyet a titkárnő várt: a gyereket és az én válókeresetemet. Mivel a kétszintes lakás, amit a *Faraon inženjering* által szereztem, a dokumentumok alapján Ognjen tulajdona volt, mielőtt elköltöztem volna, beszéltem anyámmal és az öcsémmel az apám halála után maradt lakóterek új elosztásáról. Janko azt mondta, hogy semmiről sem tud lemondani, mert felesége és két gyermeke van, és még anyára is gondot visel. Ő még mindig nem épült fel apám halála óta, így megkért minket, hogy magunk egyezzünk meg. Különben meg, ha képes lett volna gyakorlati dolgokkal foglalkozni, akkor legalább a víkendházat a saját nevére íratta volna. Én is jobban aggódtam anyám egészségéért, mint az ingatlanok miatt, ezért úgy döntöttem, hogy nem terhelem őt a lakásgondokkal.

Találtam egy garzont a Čukaricán, anyámhoz, Jankóhoz és a 13. Belgrádi Gimnáziumhoz közel, átköltöztem a Karaburmárról, és magammal vittem a gyereket. Visszaállítottam természetes hajszínemet. A testsúlyomat viszont nem, nem is tudtam, mert nem is kívántam gyakran az ételt.

Andrija Gilić ügyvéd azt állította, hogy a válóperből nyertesként kerülhetnék ki, de minden jogomat elveszíteném a Karaburmán levő lakásra. „Tekintettel arra, hogy elcsérélték azt a lakást, amit nem közösen szereztek a házassági életközösség ideje alatt”, mondta, „az efféle vagyont nem kerülhet be a házassági szerzemények gyűjteményébe.” Ám kiderült, hogy jól ismeri Milo Vukić bírót, aki az ügyet vezette. Amikor ezt elmeséltem Jankónak, megállapította, hogy talán

mégis van remény a lakásprobléma megoldására. Azt ajánlotta, kérjem meg Andriját, hogy ismertessen össze Vukićyal. Amikor ezt továbbbítottam az ügyvédnek, azt mondta, hogy az öcsém ötlete talán nem a legjobb. Janko viszont ragaszkodott ehhez, így hát felhívtam Andriját, és mondtam neki, hogy ha bemutat a bírónak, legalább tudni fogom, hogy van-e esélyem. Gilić habozott, de végül ráállt.

Amikor a *Sport kafé*ban, ahol hármásban találkoztunk, végighallgatta a bírósági eljárásról szóló történetemet, Vukić bíró azt szuggesztálta, hogy Andrija segítségével indítsam el a vagyoni jogi pert, és gyűjtsen össze a tetőtér lakáshoz való csatolását szolgáló engedélyeket. Mondtam neki, hogy semmi sincs meg írásos formában. Ő azt ajánlotta, találkozzam Relja Đokićyal, kérjem el tőle az engedélyeket, hogy ellenőrizhessem, kinek a nevére szólnak, az enyémmre-e vagy Ognjenére. Azt válaszoltam neki, hogy számomra kellemetlen lenne Reljával beszélni erről, mert a *Faraon inženjering* becsődölt. Milo Vukić azt mondta Andrijának, hogy ő mindenképp optimista, és hogy indítsa el a vagyoni jogi pert. Nekem pedig azt mondta, hogy tetszem neki.

Két-három nap múlva Andrija elpanaszolta, a bíró azzal üldözi, hogy vigyen el bennünket ebédre. Ráálltam, de aznap szinte egyáltalán nem csíptem ki magam. Kisminkeltem magam, de korrektort és szemceruzát nem használtam, egy hosszú ruhát vettem fel, és kényelmes, lapos sarkú cipőt. Mindez nem zavarta az ötvenéves bírót abban, hogy, miután Toyotájával hazakísértük az ügyvédet, meghívjon magához kávéra.

Amikor megérkeztünk Andrija épülete elé, ő félrehívott, és figyelmeztetett, hogy óvatos legyek. Megígértem neki, hogy az leszek, mégis elfogadtam Vukić meghívását. Jólesett a társasága, mert laza volt, és biztonságban éreztem magam mellette. Azon az estén csak beszélgettünk.

Hamarosan elkezdtünk szórakozni. Milo továbbra is laza és korrekt volt, sőt maximálisan sármos. Elárulta, hogy elvált, és hogy nagyon kötődik az anyjához. Azt mondta, hogy megtaláltam a megfelelő személyt, aki majd segít megoldani a válópert, és megkapnom legalább valamit a vagyoni jogin. Amint megéreztem a bizalmat, elmeséltem neki a házasságom széthullásának történetét, és bevallottam, hogy anyám depresszióban szenved. Mintha nem hitte volna, hogy mindez megtörtént velem, Milo Andrijánál és néhány közös ismerősünknel kérdezősködött. Végül mégiscsak hitt nekem.

A kapcsolatunkban minden rendben volt, csak Milo sokkal jobban akarta a szexet, mint amilyen ügyesen csinálta. Szeretkezésünk kissé mesterkéltnek hatott, mintha egész idő alatt valami máshoz lett volna kedve, vagy mintha Cialist használt volna, és még az sem lett volna elég erős afrodisziákum, hogy segítsen rajta. De legalább virágot küldött nekem haza és a munkahelyemre, segített a lakbért kifizetnem, és olykor, amikor Marjan az iskolában volt, ételt is hozott. Igyekeztem megszeretni, mert neki köszönhetően éreztem magam megbecsültnek, kívánatosnak és fontosnak.

Szinte minden oké volt, amíg egyszer egy zlatari étteremben, ahol Milóval a hétvégét töltöttem, össze nem futottam Dunjával és Darkóval. Találkozásunk felvillanyozott. Amíg négyesben kávéztunk és trécseltünk az étterem kerthelyiségében, Dunja azt ajánlotta, hogy mi ketten találkozzunk egyik ismerősünkkel az egyetemről, Pecával, aki egy *Industrijal dizajn* nevű céget nyitott, és akivel ő továbbra is barátkozik.

– Ha az uraknak nincs ellenükre – tette hozzá Dunja mosolyogva.

Darko lazán igent mondott, természetesen, semmi gond, Milo pedig motyogott valamit, ami úgy hangzott, mintha Dunja férjének a szavait ismételné. Elfogadtam az ajánlatát, mert szerettem volna látni az egyetemi ismerőst. Attól kezdve legalább fél órán keresztül más közös ismerőseinkről beszélgettünk, Milo pedig hallgatott, csak akkor szólalt meg, amikor kétszer konyakot rendelt magának. Amikor a másodikat is megitta, azt mondta, ideje fizetnünk és elindulnunk Belgrádba.

– Miért nem találkozik Dunja egyedül azzal a Pecával!? – harsant fel tízpercnyi vezetés után. – Miért kell neked találkozót szervezned azzal az alakkal!? Ha jobb munka kell, akkor úgy mondd, Jovana, és én majd találok neked!

Arra gondoltam, hogy Milo részeg. Sajnos, pillanatok alatt rájöttem, hogy nagyon is józan. Gyakoriak lettek a hasonló veszekedések. Egy napon valahogy megtudta, hogy az épületétől nem messze beültem egy bárba Dunjával és három munkatársával. Amikor elmentem hozzá valami filmet nézni, elkezdett kérdezősködni, gyanúsíthatni, és rettentően kiabált. Megkértem, hogy ne ordítson rám, mert ilyet nem tett sem a volt férjem, sem a megboldogult apám. Amikor azt mondta Milo, hogy ő nem olyan puhány, mint a volt férjem és a megboldogult apám volt, akkor elküldtem az anyjába. Pofon ütött, és szakítottam vele.

Beszéltem Dunjával. Azt szuggerálta, hogy semmiképp se béküljek ki Milóval, mert a nőnek nem szabad túrnie partnerétől a testi erőszakot.

– Kivéve talán valamilyen hihetetlen helyzetben, például, ha a nő pisztolyt ránt, ő pedig elveszi tőle, és lekever neki egy pofont – tette hozzá. – Habár itt már az a kérdés, hogy miért vette elő a nő a pisztolyt.

Milo azokban a napokban csupa megbánás volt, gyengéd és türelmes. Mivel hívásait elutasítottam, bocsánatkérő SMS-eket meg e-maileket írt, amelyekben arra hivatkozott, hogy túlérzékeny volt, amit az anyjától örökölt, és ideges a munkahelyi stressz miatt, amelyeket egyebek között az én pereim kedvező megoldására való törekvés okozott. Ígérette, hogy megváltozik.

A békülésünk utáni első napokban úgy tűnt, hogy mi vagyunk a legszerelmesebb pár egész Belgrádban. Mindennap moziba mentünk, és szinte mindig kézen fogva. Olykor tutajokon mulatoztunk italozva, nevetve hajnalig. Az egyik tárgyaláson alig tudtuk elkerülni, hogy tekintetünk találkozzon. Milo szeretett volna megismerkedni Marjannal, a fiammal, és közelebb kerülni hozzá. De amikor egyszer felhívott Dunja Darkója, hogy valakinek a számát elkérje, Milo megijedt, hogy van valami köztünk, és ismét feldühödött. Ami a legrosszabb, hogy Darko hallott erről a veszekedésről, és tartózkodó lett velem meg Milóval szemben is.

Amikor elkezdtünk ismét találkozgatni, Milo néhány napig normálisan viselkedett, sőt szinte gyönyörűen, aztán mégis talált okot a parázs veszekedésre. Gyakran szakítottam vele, de neki mindig volt újabb békítő módszere. Reggel ötig várt rám az épület előtt, könyörgött Dunjának, hogy közvetítsen – amit ő elutasított, de akaratlanul is sajnálatot ébresztett bennem Milo iránt, és ezzel el is döntötte az ügyet –, vagy előre lelkiismeret-furdalást és büntudatot keltett bennem arra az esetre, ha esetleg elhagynám. Legutóbb azért szakítottunk, mert titokban bevettem a fogamzásgátló tablettát, annak ellenére, hogy megbeszéltük, gyereket szeretnénk. A veszekedést azal az ajánlattal simította el, hogy Marjant és engem elvisz Görögországba nyaralni.

Mivel bizonytalan voltam és mérges is Milóra, akadékoskodni kezdtem, sőt zsarolni is. A nyaralásra vonatkozó mindkét feltételemet teljesítette, kibérelt egy kétszobás apartmant, és Marjannak vett egy Sony játékkonzolt. Zákinthoszon mindent ő fizetett – az ételt,

italt, a hajóbérlést a part körbejárására, ami majdnem az életünkbe került, amikor egy napon elkapott bennünket a vihar a tengeren. Alig tudtunk megmenekülni, este Milo mégis azt kérte, menjünk ki hármasban a városba, amit Marjan a zűrös nap miatt elkedvetlenedve és sértetten elutasított. Azt mondta, hogy az apartmanban marad, hogy felgyógyuljon a sétahajózás után. Felgyógyulni pedig úgy fog, hogy egész éjjel a konzolon játszik.

Amikor a fiam pártjára álltam, Milo megharagudott. Úgy döntöttem, hogy mégis elmegyek vele. Egész idő alatt rosszul éreztem azonban magam, amiért Marjant egyedül hagytam. Olyan volt, mintha cserbenhagytam volna. Az apartmanba visszatérve megállapítottam, hogy változtatnom kell valamin.

Amikor visszatértem Belgrádba, felhívtam anyámat, hogy elmondjam neki: nincs miből fizetnem a lakbért. Csakhogy sem ő, sem Dunja, sem Janko nem voltak olyan helyzetben, hogy segíteni tudtak volna. Amikor eszembe jutott Milo, először megundorodtam magamtól. Egy olyan embertől függtem, akivel valami nem volt rendben!

Elutasítottam Milo anyagi segítségét, utána pedig a találkát is. Nem tudta elfogadni, hogy elhagyták. Mivel nem értette az én okaimat, találkozgatni kezdett közös ismerőseinkkel, és csúnya dolgokat mesélt rólam. Szemrehányásokkal és vádaskodással teli e-maileket és SMS-eket küldött, azt állította, hogy hazug ember vagyok. Az üzenetjelző hangot mások mobiltelefonjának és a szélnek a hangjával, sőt a mosógép centrifugálásának hangjával is összetévesztettem már félelmemben. Ahogy megláttam Milo nevét a kijelzőn, rögtön rám tört a pánikroham. Három telefonkártyát váltottam. Azokban a napokban akkor voltam boldog, amikor beérkező leveleim között egy új sem volt. Amikor a *mailbox*-ból kiléptem, okvetlenül rákattintottam a *sign outra* is.

A válópert megnyertem ugyan olyan értelemben, hogy a bíróság jóváhagyta, hogy Marjan többnyire nálam legyen, a vagyoni jogi pert azonban elvesztettem, mert Milo Ognjen javára ítélezett. Számítottam is erre a döntésre, meg a kellemetlen találkozásra a bírósági teremben, s közben bizakodva nyugtattam magam azzal, hogy az elvesztett per elegendő bosszú lesz egy elhagyott férfinak. Ám épp hogy az egyik lezárult, Milo engem már egy újabb tárgyalásra kényszerített. Azt kérte, hogy Marjan adja vissza neki a Sony kon-

zolt. A fiam tiltakozott. Nem akart megválni a szerkentyűtől, melyhez annyira kötődött.

A bíróság megvágott egy negyvenezer dináros büntetéssel, és még az ügyvédnek is kellett pénz. Ezért úgy döntöttem, hogy egy fizetőképesebb cégnél keresek munkát. Felhívtam Dunját, megkérdeztem, mi a helyzet Pecánál. Azt mondta, hogy az ő *Industrijal dizajn*-ja alvállalkozó, amely a *Telekom*-nak készíti ipari és középületek projektjeit, és consulting szolgáltatásokat végez. Amikor Pecával beszéltem, éppen terjeszkedett a cége, és szüksége volt még egy villamosmérnökre.

Felmondtam a régi munkahelyemen, és elhelyezkedtem az *Industrijal dizajn*-nál, sokkal nagyobb fizetésért. Az első különbözetet a konzol miatti bírósági büntetésre kellett elköltenem.

Új kollégáim hűvösen fogadtak, mintha veszélyt jelentettem volna számukra. A foglalkoztatottak egész idő alatt számítógépük monitorját bámulták, és én is sokkal többet használtam a komputert az új munkahelyemen, mint bármikor azelőtt. Amellett, hogy e-mailezéssel tartottam fenn a kommunikációt, *Word*-be kellett áttennem különféle műszaki leírásokat és műszaki feltételeket, ajánlatokat nyomtatnom, *Excel*-ben előméretezést készítenem, meg előszámlákat a munkákról, táblázatokat kreálnom a fogyasztók erejéről és fajtáiról.

Peca rám bízta a trafóállomások tervezését, és az elosztóberendezésekkel kapcsolatos minden feladatot elláttam. Bevallottam neki, hogy nincs tapasztalatom atipikus trafóállomások tervezésében és elkészítésében, csak a tipikusakhoz, disztributívakhoz értek. Megnyugtatóképp mondta, hogy mindezt meg fogom tanulni, és hogy két tapasztalt mérnök is küszködött előttem e feladat teljesítésével.

Annak ellenére, hogy kollégáim tartózkodóak voltak, és hogy a trafóállomásokkal gond volt, boldog voltam, hogy egy jól jövedelmező állásom van az egyetemi barátomnál. Mivel nem volt senkim sem, akivel kommunikálhatnék, igyekeztem legalább kicsinosítani magam, hogy negyvenes éveimben is úgy nézzek ki, mint egy makacsul fiatal, jó ízlésű lány. Mivel még mindig nem sikerült elsajátítanom az atipikus trafóállomások tervezését, tanulni szerettem volna. Peca volt olyan kedves, és munka után is velem maradt az irodában, hogy az új anyagot elmagyarázza.

Múltak a hetek, és sehogyan sem tudtam megbirkózni az új feladattal. Mindezt tetézték az egyre gyakoribb találkozások anyám pszichiáterével, Stefan Čurčićyal, aki azt tanácsolta, Koviljka vál-

toztasson környezetet, hogy végérvényesen feldolgozhassa Jovan halálát. Janko és én megbeszéltük, hogy megfogadjuk anyánk lélekgyógyásának tanácsát. Jaša a Daciájával elszállította őt és holmiját a barajevói víkendházba, így aztán Marjan iskolai feladatainak szentelhettem magam, meg a palánták beszerzésének, amelyek gondozása Ćurčić szerint jótékony hatással lehet Koviljka pszichéjére.

Amikor a munkahelyemen elkövettem egy technikai hibát, úgy tűnt, hogy Peca teljesen elvesztette a türelmét. Az a szöveg is, mint minden más, amit *Word*-ben készítettünk, *Arial Narrow* betűtípussal íródott. Úgy látszott, minden rendben van, amikor átdobtam magamnak PDF-be, mert ebben a formátumban kellett lennie minden dokumentumnak, amelyet a munkahelyünkön nyomtattunk. A dokumentumot a „csere” mappába tettem, amelyhez minden gépről hozzá lehetett férni, és meg is mondtam ezt az embereknek a fénymásolóban, ahol a fájlokat nyomtattuk. Végül egyáltalán nem *Arial Narrow* betűtípusban volt a szöveg, hanem egy olyanban, amelyről még csak nem is hallottam. Az oldalakat nagy sorközökkel nyomtatták ki, és rossz volt olvasni.

Peca dühös lett, és egy elektronikus körlevelet küldött szét. Abban az állt, hogy a dolgozók közül egyesek nem az *Adobe Acrobat X Pro* programját használják, amely kompatibilis minden számítógéppel a cégben, hanem a *Rocket Folio 4.9*-et, a megbízhatatlan *Rocket Software* cég programját, amivel kötelezettségeiket és az *Industrijal dizajn* kötelezettségeit is komolyan veszélybe sodorták. Mégis korrekt volt, és az e-mailben nem írta le a nevemet. Csak a fizetésemet csökkentette, egyszer pedig – bár nem ezért, hanem az atipikus trafóállomások miatt – félig fenyegetve leordított mindenki előtt. Az önbizalmam hanyatlott, de igyekeztem kibírni.

Arra törekedtem, hogy megtanuljam a bonyolult számításokat és mindent a projektálással kapcsolatban. Az volt a legnehezebb. Az *Adobe Acrobat*ot rögtön elsajátítottam. Még ennél is könnyebben sikerült eltávolítanom a *Rocket Folio 4.9*-et, amelyről azt sem tudtam, hogy került a gépemre.

A munkahelyemen a szokásosnál is jobban összpontosítottam. Peca hamarosan észrevette a fejlődésem, és elárulta: azt fontolgatja, hogy visszaállítja a fizetésem a kezdeti összegre. A barajevói helyzet is javult. Anyám a zöldsgfélékkel való törődéstől különben is helyrejött, sőt egészen kivirult.

Amikor meglátogattam Barajevóban, bemutatott a szomszédnak, Ivan Kandicnak. Ő kragujevaci születésű, és gyönyörű kertje volt, anyámnak pedig melegágyakat szerzett jó áron, és segített elvetni a paradicsom- meg a paprikamagot. Megígérte, hogy a segítségére lesz majd nem egész két hónap múlva is, amikor szét kell palántálni a zöldségeket. Az egyetlen dolog, amit ez a hallgatag korombeli mondott nekem, amikor anyámnál voltam:

– Te is eljössz majd a palántálásra?

Kérdése annyira eltért mindazoktól a szavaktól, amiket egyébként hallgattam, hogy hangosan nevetnem kellett. Kandic elpirult, mintha legalábbis ő nevetett volna fel, nem pedig én, és mintha feleannyi éves lenne, mint amennyi. Amikor valamennyire magamhoz tértem a nagy nevetésből, bocsánatot kértem tőle. Arra gondoltam, hogy egy másik életemben szívesen lemondanék minden ambíciómról, csakhogy egy ilyen egyszerű és naiv emberrel lehessenek.

– Persze, hogy eljön Jovana is – próbálta anyám elsimítani a kellemetlen helyzetet. – Téged is megtanít majd mindenre Kandic, úgy, mint engem. Ó, istenem, mennyire boldog vagyok, hogy otthagytam a várost, és eljöttem ide a természetbe, a természetből élni! Ha valaha is úgy döntesz, hogy csatlakozol hozzám, szívesen várlak!

Amíg anyám azon igyekezett, hogy Kandic segítségével megtanulja a melegágyak körüli teendőket, a zöldségfélék termesztését kacsozással és kacsozás nélkül, meg – még mindig csak elméletben – a palántálást, addig én egyre jobban éreztem magam a munkahelyemen. És akkor, azon a pénteki napon, április derekán, Peca behívott az üvegfalú irodájába.

Jó hangulatban érkeztem az igazgatóhoz. Peca viszont kellemetlenül meglepett a hírről, hogy a cég egy velem kapcsolatos inkrimináló anyagot kapott. Gondoltam, csak viccelődik, és kértem, hogy mutassa meg. Amikor kijelentette, hogy szó sem lehet róla, nem ismertem rá. Amíg arról beszélt, hogy az *Industrijal dizajn* csak úgy úszhatja meg botrány nélkül, ha benyújtom a szerződésünk megszakítására vonatkozó kérelmet, úgy éreztem magam, mintha egy rémfilmben lennék. Hazafelé menet Dunja telefonált. Elmesélte nekem azt, amit Peca szigorúan bizalmasan elmondott neki. Kiderült, hogy felhívta őt Milo, mindenfélét mondott rólam, és azt kérte tőle, hogy mondjon fel nekem. Abban az esetben, ha ezt Peca nem teszi meg, ráküldi a pénzügyőrséget, és majd találnak nála valamit.

– Kérdeztem Pecót, miért fél a pénzügyőrségtől, ha korrektül dolgozik, ő pedig azt mondta, hogy Milo azon bírók közé tartozik, akik egy emberből bűnöst és ártatlan áldozatot is tudnak csinálni. Azt mondta, hogy különben is úgy jön ki, hogy azért vett fel, hogy nekem szívességet tegyen, hiszen nem bizonyultál olyan jó munkásnak, mint amilyennek bemutatlak – mondta Dunja, és azt ajánlotta, hívjam fel az ügyvédemet.

– Gondolod, hogy idáig fajult? – kérdeztem tőle, ő pedig fáradtan elnevette magát.

Majd elkomolyodott, és azt mondta, hogy a helyzet igen bonyolultnak tűnik. Ajánlotta, hogy egy kicsit nyugodjak le, mielőtt felhívom az ügyvédemet.

Otthon előbb megvártam, hogy Ognjen eljőjön Marjanért, és elvigye magához hétvégre. Ezután lezuhanyoztam, és talán lenyugodtam. Csak ekkor hívtam fel az ügyvédemet.

Miután meghallgatott, Andrija Gilić feltett néhány kérdést a munkámról és Pecáról. Megígérte, hogy megtudakol mindent és felhív. Megkértem, hogy ezt minél hamarabb tegye meg.

Álmatlan éjszakám után Andrija már másnap reggel felhívott. Milo kiderítette az *Industrijal dizajnról*, hogy nem fizette ki a teljes adót, és megfenyegette Pecát, hogy bíróként talál rá módot, hogy ártson neki. Peca megkérdezte, mit kér azért, hogy ezt ne tegye. Milo azt kérte tőle, hogy mondjon fel nekem.

– Tökéletesen megértették egymást. Meglepett volna, ha nem barátkoztak volna össze – mondta Andrija, és azt javasolta, hogy ne lépjek vissza, mert lényegében sem Pecának, sem Milónak nem kifizetődő, hogy a történet elterjedjen, az én szerződésemmel pedig még nem járt le. Azt ajánlotta, hogy legyek türelemmel és próbáljak velük kiegyezni, valamint hogy találjak másik ügyvédet. Nem akart Milóval összetűzni.

– Egyébként is – mondta – idejében figyelmeztettek, hogy ne közeledj hozzá, Jovana, és tudod, hogy kezdettől fogva szkeptikus voltam a tulajdoni perrel kapcsolatban. Ezt nem is fizettettem meg veled. Azt hiszem, hogy ez így egészségesen igazságos. A tanácsokat és az információkat, amiket adtam, az egyedüli segítségként fogd fel, amit még nyújthatok neked. Remélem, hogy ezzel nem fogsz visszaélni, és sehol sem említesz meg engem.

Szombat délután találkoztam Jankóval, hogy elkérjem tőle családi ügyvédünk elérhetőségét. Kérdezte, minek kell. Amikor előadtam neki a helyzetem, azt mondta, hogy szerintem az én esetem nem ügyvédeknek való. Ő fogja személyesen megfenyegetni a bírót és rákényszeríti arra, hogy felhívja Pecát, és mindent visszavonjon, amit rólam mondott, és ne üldözzön többé. Meggyőződött arról, hogy ezt könnyen elintézi, hiszen az edzőtermébe járnak olyan veszélyes alakok is, akikkel közeli kapcsolatban van.

– Ha másért nem, már csak azért is, mert testvérként lehettem volna önzetlenebb is a hagyatékkal kapcsolatban, Joco – fejezte be Jaša –, most tartozom neked annyival, hogy segíték a munkahelyed megtartásában és a további kellemetlenségek elkerülésében.

Mintegy húsz év után először történt meg, hogy az öcsém és én ilyen erősen megöleltük egymást. Az apám temetésén történt ölelés nem számítom.

Bár Jaša kissé megnyugtató, nem aludtam jól azon a szombaton sem. Ezért is ébresztettem fel Dunját egy telefonhívással vasárnap reggel, röviden elmeséltem neki az öcsém tervét, és elpanaszoltam neki, hogy aggódom. Mintha az én jövőm egyszeriben már nem érdekelné, azt mondta, hogy ehhez nem tud hozzászólni. Arra gondoltam, hogy talán már belefáradt az örökös problémáimba és szükségleteimbe. Végül erőt vett magán, és azt tanácsolta, beszéljek egy férfival.

– Ők sokkal jobban értenek a fenyegetésekhez, mint mi, nők – emelte ki. De mintha tudta volna, hogy ki jutott eszembe abban a pillanatban, megkért, hogy ne az ő Darkóját hívjam fel: – Talán mindenben segíteni tudna, amire szükséged van, de nem hiszem, hogy van kedve még egyszer részt venni egy olyan történetben, ahol bármilyen módon is jelen van Milo.

Amikor letette a kagylót, az egyetlen férfi, aki eszembe jutott, anyám Kandíca volt. Őt azonban nem ismertem annyira közelről, hogy felhívhattam volna. Tudatosult bennem, hogy nincs egyetlen olyan férfi sem, akivel most beszélhetnék, és akkor éreztem először, hogy az én valóságom kezd összeomlani.

Hétfőn Peca behívott az irodájába. Mint várható volt, igyekezett meggyőzni, hogy mondjak fel, de előbb közölte velem, hogy Janko előzetesben van Vukić megfenyegetése miatt. Milo Pecán keresztül azt üzent nekem, ha nem mondok fel, akkor botrányt kavarr a

szennylapok és az erotikus magazinok számára. Bűnvádi feljelentést eszközöl ki fenyegetésre és kényszerítésre való uszítás miatt. Ha viszont felmondok, akkor békén hagy engem is meg a testvéremet is.

– Az ügyvédem elmagyarázta, hogy jogom van dolgozni mindaddig, amíg nem jár le a szerződésem – válaszoltam Pecának.

– Melyik ügyvéded? – kérdezte gúnyos mosollyal, ami csak akkor tűnt el az arcáról, amikor azt mondtam neki:

– Egyik, aki azt állítja, hogy feljelenthetlek mobbingért. És hogy Milo megzsarolt téged, mert nem fizetted ki az adót. Mindkettőtöket feljelentelek! – mondtam remegő hangon, de eltökélten.

– Oké, tedd csak meg – motyogta Peca. – És menj ki az irodámból.

Többször is hívtam Jašát, de a telefonja ki volt kapcsolva. Nem akartam felzaklatni anyámat, aki egyébként magától is felhívott volna, ha tudta volna, hogy a fia előzetesben van. A munkahelyemről a munkaidő lejárta előtt kimentem. Elhatároztam, hogy a problémáról csak akkor fogok gondolkodni, amikor hazaérek. Így is történt, bár egy kicsit másképp, mint reméltem, mert nemsokára új meglepetés várt rám.

Jaša futott hozzám, amikor meglátta, hogy az épület felé közeledek, és izgatottan közölte velem, hogy Milo feljelentette a rendőrségen, és hogy éppen most engedték ki a Lješka utcában lévő čukaricai rendőrállomásra. Azt mondta, hogy a rendőrök korrektül viselkedtek vele egész idő alatt. Hívott volna mobilon, csak lemerült az elem, amíg az előzetesben volt. Rögtön látni akart, mert nem tudja, mit is csináljunk. Mondtam neki, hogy majd fönt a lakásomban megbeszéljük.

Főztem egy kávét, és elmeséltem Jašának a Pecóval való egész beszélgetésünket. Így adtam öcsémnek újabb ötletet a probléma megoldására, bár lehet, hogy már előbb is megvolt a fejében:

– Hát valóban legjobb lesz, ha felmondasz.

– Szó sem lehet róla – mondtam.

– Akkor a te lelkeseden szárad majd, ha a botrány után senki nem jön az edzőtermembe, és a gyerekeim éhen halnak! – visította Janko.

Amíg ő az ilyen és ehhez hasonló szavakat ismételtette, próbáltam elmondani neki, hogy az ügyvédem elmagyarázta: Peca és Milo nagyobb bitangnak mutatkoznak, mint amekkorák, és kérdezzem meg tőle, hogy vajon a gyerekem mit eszik majd, ha munka nélkül maradok.

– Majd Ognjen eltartja... – mondta akadozva. – Te meg természeteheted a zöldségféléket anyáival, és már a nyár elején élhettek abból, amit a piacon eladtok... Ott van nektek az ő nyugdíja is... Én segítetek nektek...

– Úgy, mint amikor lakbérre kértem tőled? – mondtam, és Janko elsírta magát.

Hoztam neki a konyhából egy pohár vizet. Letörölte a könnyeit, és köszönés nélkül elment, hacsak nem szőtte bele a mormogásába azt is. A vízhez hozzá sem nyúlt, meg a kávéhoz sem.

Habár határozottan léptem fel a testvéremmel való beszélgetéskor, mégsem tudtam, mit tegyek. Gondolataim egyidejűleg ütköztek és fonódtak össze, mint a spirálban.

Hogy egy kicsit magamhoz térjek, és hogy Marjan ne lásson ilyen rossz kiadásban, amikor estére hazajön az apjától, elmentem egy fitnessstúdióba a Steva Todorović utcába. A pilatesoktató megnyugtató hangon magyarázta, hogy nem tüdőből, hanem hasból kell lélegezni, de minden lélegzetvételem egy sor szaggatott nyöszörgéssé változott, amelyet igyekeztem elfojtani. Jobb volt akkor, amikor még sírtam. Sokkal rosszabb volt magamban nyöszörögni.

Amikor Marjan és én hazaértünk, a fiam furcsán viselkedett. Némán feszengett, a fejét elfordította tőlem. Vacsora közben többször is rámosolyogtam. Ahelyett, hogy visszamosolygott volna, ezt mondta:

– Anya, szeretnék apához költözni.

Hallgattam, ahogy a szoba csöndjében hangosan üt a házinéni faliorája, s ezek a hangok egyszerre mintha gúnyolódnának.

– Miért, fiam? – kérdeztem tőle a lehető leghiggadtabb hangon.

– Apa azt mondja, hogy te egy olyan nő vagy, akinek állandóan sok problémája van, és hogy most is vannak valami gondok – mondta mutáló hangján, számomra ismeretlen hangon.

– Nem egészen úgy van, fiam – lélegeztem fel egy kissé. – Apád túloz, hogy magához édesgessen. Nem egészséges dolog, hogy apáddal, a féltestvéreddel és a mostohaanyáddal élj.

– Nekem Karaburmán sokkal kényelmesebb, mint itt, a garzonban – mondta őszintén és könnyörtelenül.

Úgy tűnt, mintha ő is, meg az asztal is, amelynél vacsoráztunk, meg a falóra is apró szemcsékre bomlanának szét. Ilyen atomokat különösen a tükörben véltem látni, amikor kirohantam a fürdőszobába. Megmosdottam, bevizeztem az alkarom és a halántékom. A víz segített, egyszeriben minden normálisabbnak tűnt.

Arra gondoltam, nem szabad megengednem, hogy a valóságom tovább atomizálódjon. Ezt csak elősegíteném minden vad harccal.

Kedden reggel aláírtam a munkaviszony közös megegyezéssel való megszűnésére vonatkozó kérelmet. Hazamentem, felhívtam a házinénit, és közöltem vele, hogy május elsejétől nem fogok a lakásában lakni.

Felhívtam anyát is, hogy elmondjam neki, hogy átköltözök hozzá Barajevóba. Azt mondta, örül neki, és hogy mégis ez a legjobb megoldás. Átadta Ivan Kandić üdvözetét és elmondta, hogy a férfi többször is érdeklődött felőlem. Örültem, hogy ennyi rossz után, ami velem történt, lesz erőm megismerni még egy férfit.

Beszélgetésünk végén anya megkért, hogy minél előbb csomagoljak össze, és menjek hozzá. Még április végén el kellett volna palántálnunk a zöldségféléket.

Herceg János jegyzetei néprajzkutatásunk kezdeteiről

Herceg János nem egy feljegyzése bácskai néprajzkutatásunk hőskorába vezet vissza, amelyekben az általunk alig ismert, avagy ismeretlen személyekről, kezdeményezésekről szól az emlékezés és egyben a figyelemfelkeltés szándékával.

A 19. század végén a nyugat-bácskai cigányok, németek és soká-cok népismereti dolgait gyűjtögető Wlislocki Henrik (1856–1907) emlékéért élesztgette 1973-ban, amikor az egy ideig az apatini vándorcigányok között élő tudósról szólt, akinek különös alakja és felderítő munkássága szemet szúrt az apatini járási csendőrségnek is, és csak a Habsburg-házhoz tartozó József főherceg intézkedése révén menekült meg az áristomtól. Pedig ő „akkor már évek óta járta az országot a cigányokkal. Otthagyta tanári állását, fiatal feleségét, s a cigányokkal élt. Európai hírű tudósa lett ezeknek a nyughatatlan nomádoknak, a romáknak. A megtelepedett cigányok nem érdekelték. Bácskában se azok közé ment, pedig Apatinban és Monostorszegen szép számmal volt belőlük. Itt a német népdalok vonzották, és a soká-cok babonás hiedelmei. Erről szóló tanulmányai meg is jelentek a Bácskában és az Ethnographiában” (HERCEG 2003; 7). Wlislocki Henrik bejárta az egész akkori Magyarországot, mint tette azt a zombori Juhász Árpád (1863–1914) festőművész, akiről Herceg ugyancsak többször értekezett, s nemcsak a képzőművészeti, hanem a néprajzi értékmentés vonatkozásában is. Az erdélyi Wlislockinak, akitől a híres Kalevala-fordító, Vikár Béla (1859–1945) is kért írást, csupán német nyelvű néprajzi publikációit tartja számon a *Magyar Néprajzi Lexikon*. Herceg János pontosan határozza meg helyét tudományunk történetében: „Nem volt muzsikus, de a székelyek közt járva, a cigányoktól átszivárgott szavaikat jegyezgetve, s összehasonlí-

tást téve népdalaik között, egy kicsit mintha Bartók és Kodály előtt járt volna” (HERCEG 2003; 7). Tehát nyelvtörténeti, esetleg dialektológiai kutatásokat is végzett a kontrasztív népzenei tanulmányozás mellett. S ezzel fel is adta nekünk, kései utódoknak a leckét, hogy nézzünk már utána legalább a zombori Bácskában közölt Wlislócki-írásoknak. A tudós kutató ugyanis épp abban az időben, a magyar millennium előtti években kutatta vidékünk nemzetiségeit – ő leginkább a cigányokat –, amikor Bellosics Bálint (1867–1916) és Janó János (1868–1902) is többek között a sokácok népéletét. Bizonyára Szontára is az ottani népes roma kolónia miatt ment, de a falu lakosságának zömét alkotó sokácoktól is gyűjtött. Az *Etnographiában* közölt *A sokacz néphit köréből* című írásában megannyi szontai hiedelmet ismerhetünk meg, és az alábbi termékenységvarázslással kapcsolatos hiedelemmondát is:

„Élt egyszer Szóntán egy szegény özvegyasszony. Férje részeges volt és kimultával csak kis szántóföldet hagyott hátra. Az elholtat mindenki ócsárolta, mivel nagy vagyonát elitta és most ínség az özvegyének jussa. Csak az özvegy fogta elhalt férje pártját és mentegette az emberek előtt annak eljárását. A következő nyáron mindenkinek vetését elverte a jég csak az özvegyét nem, mert nem vala annyi gabonája, hogy bevesse szántóját. A jövő évben nagy üggyel-bajjal ő is bevetette kis szántóföldjét. Vetés napját megelőző éjjelen megjelent neki álmában elhalt férje s így szólt hozzá: »Halálom után mindenki gyalázott, még azok is, kik segítettek vagyonomat elinni; csak te fogtad pártomat; azért isten kegyelméből olyasmire tanítalak, a mi által vagyonra szert tehetsz. Vetés előtt szúrj szántófölded négy szögletébe egy-egy vasszeget, és a vetőmag közé vegyíts széttört libatojáshejat; akkor szapora lesz a vetésed s a jég sem fog ártani neki.« Ezen a nyáron jég verte el a határt, de az özvegy asszony termése mégis csak bőséges volt. Ő aztán megmondta az embereknek, hogy mit tett ő szántáskor. Az emberek is úgy tettek és ezentúl nagyon is gyámolították a szegény özvegyet, ki ily módon szép kis vagyonra tett szert” (WLISLOCKI 1896; 296).

A bácskai magyarok folklór- és néprajzi hagyományaisal többször foglalkozott Herceg János. Elsősorban a három nyugat-bácskai magyar falu, Gombos, Doroszló és Kupuszina néprajzi hagyományvilágát ecsetelte, mindig a megbecsülés és a ragaszkodás hangján: „Doroszló, Gombos, Bácskertes a maguk egzotikus szépségében tökéletesen kialakult népi életformát éltek, a folklór igazán gaz-

dag és színes változataival” (HERCEG 2003; 66). A három közül a leginkább kiemelt falu Gombos volt, amelynek történelmi múltjával Cziráky Gyula (1867–1912) káplán foglalkozott a *Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyveinek* lapjain, s a régészet mellett nem sok ideje maradt az etnográfiai értékekkel való törődésre. Valószínűleg ez abban az időben, a 19. század végén még nem is volt sem olyan szembeötlő, sem olyan kuriózum, mint napjainkban. „A tüskömről, erről az igazán sajátos játékdalról, úgy látszik, még nem tudott, vagy nem tulajdonított neki fontosságot, de Csillag Boris játékát annál nagyobb figyelemmel írta le. S a lakodalmi táncokat” – jegyzi fel Herceg (HERCEG 2003; 67). Írásaiban többször visszatér Gombosra, akár egy másik, csak ott megőrzött néptánc kedvéért is: „Dobsai András, az utolsó népi táncos, aki nyolcvanéves korában, néhány évvel ez előtt még eljárta borjúsájú ingben, feszes nadrágban és rámás csizmában a kanásztáncot...” (HERCEG 1979; 365). Gombosról lelkenedezve írja 1975-ben: „ez a legnagyobb és népi kincsekben leggazdagabb magyar falu a Vajdaságban” (HERCEG 2003; 338). S hogy ezt előtte már felfedezte Kiss Lajos (1900–1982), a zombori származású etnomuzikológus, azt az író jól tudta. „Népdalokat Kiss Lajos gyűjtött rendszeresen ezekben a falvakban. A szokásokat dr. Czimmer Anna jegyezte, ő sem mindenütt, s ami még ezen kívül történt, jobbára publikálatlan maradt. Gomboson például Tél Józsefnek volt egyedülálló gyűjteménye a »tüskömök«-ból” (HERCEG 2001; 849). Herceg írása 1971-ben jelent meg, míg Kiss Lajos Gombos és Doroszló népzeneje 1982-ben (KISS 1982), de ez utóbbinak bevezetőjében nem esik szó Tél József gyűjtéséről, bár a gombosi népdalgyűjteményt gazdagnak, 905 dallamból állónak említi Kiss Lajos. Tél József követte a gyűjtésben Kiss Lajos 1936-os, majd 1938-tól 1943-ig tartó folyamatos gyűjtését, és Tél József publikált is a híres-nevezetes gombosi tüsköm néptáncról a *Híd* folyóirat 1951. és 1952. évi számaiban.

Herceg a szabadságharcot követő bácskai betyárvilág kapcsán említi a kupuszinai balladaéneklés hagyományát: „De a közbiztonságot békében sem sikerült teljesen helyreállítani. Nem volt olyan megyegyűlés, ahol ne panaszták volna fel a pusztai szegénylegények garázdálkodását. Kanizsán elköötték a község ménesét, Bajmokon elhajtották a gulyát. A pandúrok tehetetlenek voltak, össze is játszottak a betyárokkal. És nemcsak Bácskában, az egész Alföldön elterjedt a betyárvilág. Csak Ráday Gedeon, a szegedi csendbiztos tudott rendet teremteni.

Kupuszinán azonban még most is éneklük talán, a régi idők emlékeként:

„Jaj, de görbe, jaj, de hosszú ez az út,
Amelyiken kilenc betyár elindult,
Amelyiken kilenc betyár elindult,
Kocsmárosné udvarába befordult.»

(HERCEG 1979; 184.)

Ehhez pedig csak azt teheti hozzá a kései olvasó és a jegyzet megjelenését követő években már tevékenykedő helybéli folklorista, hogy bizony, énekeltek, még hozzá a korábbi századfordulón született asszonyok, akik „lányoktú, gyerekektí” tanulták a dalt, amely tehát az ő korukban közismert lehetett (SILLING 1989; 154).

Herceg a maga helyét keresve, s azt nem mindig találva írta 1952-ben az Újvidéki Rádióknak a következő jegyzetét: „Még pár esztendő, és nyoma sem lesz az ősi viseletnek, tulipános ládának, a rózsás tányérnak és a magyar szücsök sujtásos munkájának. Doroszlón az elmúlt nyáron kezdődött meg a vetkőzés. Rövid idő kérdése, és mindenütt megindul a polgárisodás berendezésben, viseletben, szokásban egyaránt.” E véleményét, úgy látszik, revideálnia kellett, ugyanis húsz év múlva, 1971-ben a *Néprajzi feladataink* című cikkében még élni látta a tárgyi néprajz jellegzetes elemeit a már említett nyugat-bácskai falvakban: „Szólni kell róluk a tizenkettedik órában, amikor talán még tehetünk valamit. Buzdítani kell a néprajzi gyűjtésre, amikor még van mit begyűjteni. Lassan ugyanis veszendőbe megy minden nálunk is, ami népünk múltjára, fejlődésére oly jellemző volt” (HERCEG 2001; 848). Tehát volt még miért aggódnia, s ma már tudjuk, hogy már akkor léteztek a népéletben fontos tárgyakat mutató gyűjtemények azon a vidéken. Maga Herceg ismerteti ezeket: „Gomboson volt csak bátorságuk a lelkes helyi embereknek, hogy egy tájmúzeum anyagát összehordják. Amit Bártol István Doroszlón alapított a háború előtt, szétszóródott, nem akadt senki, aki még egyszer összehozza. Bácskertesen szegény Janovics barátunk helyi múzeuma hamvába holt álom maradt” (HERCEG 2001; 849). Örömeinek adott kifejezést Herceg, amikor 1975-ben *A gombosi tájmúzeum* címen a helybéli Papp Ferenc kereskedő kezdeményezéséről adott hírt, aki vállalta a néprajzi tárgyak összegyűjtését, akkor 180 darabból állt ez a gyűjtemény: „így kerültek elő a ládák és sifonok, a gyönyörű tálasok

és guzsalyok... a teljes viselet s a szobabelső, ágy nélkül” (HERCEG 2003; 339). Gombosi beszélgetőtársa, az említett Papp Ferenc szólt a népéletben hajdan használatos tárgyak elterjedésének folyamatáról is, egy-egy iparos áruinak vonzáskörzetéről is: „Ami egyébként a bútort illeti, az »eredeti« bogojai tulipántos ládát és sifont, azzal kapcsolatban egy kis meglepetésben volt részem. Keresztúron ugyanis pontosan ezzel a bútortalálkoztam. Hajszára ilyen motívumokkal, árnyalatban is egyező színekkel! Mi ez, mondom, a ruszinoknál is ez az eredeti bútort? Hát igen. A gombosi asztalos, bizonyos Schmitt oda is elment a portékájával, mert az ipar, mint már Cziráky mondotta, németek kezében volt Gomboson” (HERCEG 2003; 339). De mindhiába írta le ezt a nemes kezdeményezést Herceg János, és dicsérte a gombosiak nemes elkötelezettségét: „Gombos oly gazdag eredeti és sokféle népi kincsekben, hogy begyűjteni, megőrizni és az utókornak átadni őket magában véve nagyon szép és megtisztelő feladat. És oly sok munkát igényel, hogy szinte kevés hozzá egy emberélet” (HERCEG 2003; 340). Bizony az is lett, mert a Papp Ferenc által gyűjtött néprajzi anyag jó része az elmúlt negyven év alatt elveszett. Akárcsak a Herceg által 1976-ban felemlegetett Történelmi Társulat néprajzi anyaga Zomborban: „A múzeum huszonnégy éven át gazdátlan volt. Ottmaradt ugyan a vármegyeháza második emeletének egy eldugott zugában [...], rácsukták az ajtót... És két évtized elég volt, hogy a sztapári tobakból és csodálatos tyilimekből ne maradjon semmi, s a gombosi legény zekéjét is megegye a moly, csupán a makk formájú pityke gombok ragyogjanak még a szétmállott rózsás selyemmellényen. A rokkákba és guzsalyokba bevette magát a szű” (HERCEG 2003; 430).

Mára az író buzdító és sopánkodó szavai már végérvényesen okafogyottá váltak, mert a gombosiaknak a 2014. évben végre sikerült tájházat létesíteniük, amelybe már nem kerülhetett be az 1971-ben båtornak emlegetett emberek gyűjtése, mert elveszett az évek során. Kupuszinán már az 1970-es évek végétől gyűjtöttük az 1990-ben megnyílt néprajzi gyűjtemény anyagát; kiállításokat rendeztünk abból, amelyeket maga Herceg is meglátogatott, és a felfedezés örömeivel írt is róluk a *Dunatájban*; Doroszlón pedig ismét akadtak komoly lokálpatrióták, akiknek a néhai országgyűlési képviselő munkáját újra kellett kezdeniük, hogy egy 1853-ban épült házban 2001-ben valódi tájház nyissa meg értékes anyagát az oda látogató turisták és a Kisasszony napi szentkúti búcsúra érkező zarándokok előtt. Aki

pedig mégis látni szeretné a nyugat-bácskai népelet egyedi darabjait, az a zombori, a szabadkai és az újvidéki múzeumban keresse, már amennyit azok meg tudtak menteni a 20. század második felében.

A Zombortól kissé távolabbi Bajmokat Őrszállással és Csonoplyával együtt tipikus háromnyelvű községként emlegeti az író, ahol ő a „hibrid egység”-nek nevezte a német–magyar–bunyevác hatást a múlt századelő éveiben: „Akkor még a népviselet se veszett ki Bajmokon, s az etnográfusok feljegyezheték, hogy a bunyevác beütés a legények virágos mellényén és a lányok arannyal díszített bársony pruszlikján vált szemlélhetővé” (HERCEG 1979; 401).

Befejezésül meg kell említeni Herceg szlavóniai jegyzeteit is, hiszen ő is, akárcsak Garay Ákos vagy Kiss Lajos és Penavin Olga, megcsodálták Kórógy tárgyi és szellemi néprajzát, dalait és táncait, meg természetesen sajátos nyelvjárását. Herceg 1978-ban közölte írását a szabadkai *Üzenet*-ben, és merengő nosztalgiával szólott az ott látott-hallott impresszióiról: „Nem tudom, derenkáznak-e még a lányok és menyecskék Kórógyon vasárnap délután... És csakugyan volt mit látni. Csodálatosan szép piros-fekete szöttesek mellett az egykori nagyasszonyok valami komoly, egyszerű és mégis méltóságteljesen ható viselete, a kebél került bemutatásra, s mellette faragott kopjafák, guzsalyok és rokkák, remekbe készült kelengyeládák, a kócsagok különféle változatai..., míg odakintről behallatszottak az ősi dallamok, ahogy egy öreg pásztor vagy halász fújta fáradhatatlanul furulyáján a Fehér Lászlót és Avic Milošt sirató balladákat... De ami elbűvölt, a dallamosan hullámozó, behízelt, kicsinyítő képzőkkel és ragokkal boldoggá tett, hogy semmit se változott a megvesztegetően szép beszéd...” (HERCEG 1979; 423–424). Erről a beszédről s az ottani népeletről már több könyv, dialektológiai tanulmány, szótár született. A szó szoros értelmében a tizenkettedik órában.

Irodalom

HERCEG János (1978): Bácskertesi szöttesek. *Dunatáj*, 1978. dec. 6. 6.

HERCEG János (1979): *Visszanéző*. Helytörténeti emlékek. Forum Könyvkiadó, Újvidék

HERCEG János (1999, 2001, 2003): *Összegyűjtött esszék, tanulmányok*. I–III. kötet. Összegyűjtötte, az utószót és a jegyzeteket írta Pastyik László. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

KISS Lajos (1982): *Gombos és Doroszló népzeneje*. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutató Intézet, Újvidék

- RAJ Rozália (szerk.) (2003): *Doroszló. Tájház*. Amicus – Jó Pajtás, Újvidék
- SILLING István (1989): *Ismeretlen anyám. Kupuszinai népballadák és balladás dalok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék. 152–157.
- TÉL József (1951): Tüskömugrás. *Híd*, XV. évf. 12. 804–813.
- TÉL József (1952a): Gombosi néptáncok. (Táncsoportunk műsorából). *Híd*, XVI. évf., 1. 44–48.
- TÉL József (1952b): Gombosi néptáncok. (Táncsoportunk műsorából). *Híd*, XVI. évf., 6. 352–356.
- WLISLOCKI Henrik (1896): A sokacz néphit köréből. *Ethnographia*, 7., 289–296.
- Magyarok a Vajdaságban (1952). http://adattar.vmmi.org/fejezetek/1000/10_1952.pdf (Letöltés dátuma: 2017. 05. 17.)

A közösségi háló mint primer hírközlő

Adalékok a mai társadalom halálhírközléséhez és gyászfeldfogásához¹

Bevezető

Az Y generáció átlagosan tízéves korban került a számítógép képernyője elé. A vajdasági gyerekek internethasználóvá váltak, regisztráltak a Poznanici.com-ra, majd a Facebookra. E generáció minimum napi egy-két órát a számítógép előtt tölt, megosztja Facebook-ismerőseivel, ha új barátja, háziállata lesz, ha elutazik, és gyakran „trendi” képeket tölt fel saját vagy esetenként más üzenőfalára. Mindezeket túl a veszteségekről, csalódásokról is számot ad.

A Facebook-kultúra rohamosan fejlődik, a felhasználók egymástól kölcsönözve sajátítják el és terjesztik a szokásokat, szabályokat és elvárásokat, ahogyan például a lakodalmi népszokásokban is új szokásmozzanatok léptek a régiek helyébe a vajdasági településekre érkezett más nemzetiségű és kultúrájú közösségek hatására. Vagyis a folklórral, mint egy dinamikusan változó jelenséggel kell számolnunk ma is.

A közelmúltban az egyházaskéri archaikus temetkezési szokásokat kutattam. A halál hagyományos értelmezését, a halál beállta utáni teendőket, a virrasztáshoz, a búcsúztatáshoz és a halotti torhoz, továbbá a gyászhoz fűződő szokásokat tártam föl, kiemelve a hozzájuk kapcsolódó hiedelmeket is. Valószínűsíthetően az urbanizáció és a közlekedési feltételek javulása, először az Oroszlámossal, Törökkanizsával és Nagyikindával összekapcsolt egyházaskéri vas-

¹ Dolgozatom a Magyar Néprajzi Társaság IV. Tradíció, Néprajzi gyűjtő pályázatára készült, s nagyon jó minősítést kapott Domokos Marianntól, az MTA BTK Néprajztudományi Intézet folklórkutatójától.

útvonal kiépülése, majd a mai személygépkocsi-forgalom hatására archaikus, Kálmány Lajos által jegyzett népszokásaink feledésbe merültek. A feltárt huszadik század eleji temetkezési szokásanyag is hiányos, idős adatközlőim emlékezetéből rekonstruált darabos szokásmodell csupán. Az adatgyűjtés során gyakran felmerült népszokásaink elszegényedése, a település jeles személyei (helyben lakó plébános, kántor) eltűnésének és a helybe járó tisztségviselők felületességének következményeképp. Azt azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy középkorú és fiatal adatközlőim egy része a szokások gazdagodását vélte felfedezni a nyomtatott sajtóban és a világhálón megjelenő, a temetkezési szokásokhoz kapcsolódó új szokásmozzanatokban. Mivel a közelmúltban végzett kutatásaim során csupán az archaikus temetkezési szokásanyagra fókuszáltam, jelen munkában az újabb típusú temetkezési szokások dokumentálása iránti adósságomat kívánom törleszteni, a munka témáját tekintve az eddig vizsgált településtől, Egyházaskértől, tágabb kitekintéssel a Vajdaság területére.

Arra a kérdésre keresem a választ, hogy a Facebookon megjelenő nyilvános halálhírközlések és gyászmegosztások hogyan illeszkednek be a gyász fázisaiba. Dolgozatom további célja a vajdasági lakóhelyű elhunyt Facebook-felhasználók és a gyászoló hozzátartozók, ismerősök üzenőfalán megjelenő megosztások, kommentek empirikus vizsgálata, s ezzel egy új, online megemlékezési gyakorlat ismertetése. Vagyis a közösségi háló halálhírközlő szerepének tudományos vizsgálatára teszek kísérletet.²

A halottkultusz kommunikációs rendszerének rövid történeti áttekintése

A hagyományos néprajzi vizsgálódásokban – amikor a kutatók általában a vizsgálódás huszonegyedik órájáról panaszkodnak, s vizsgálat tárgyává válnak a „régii” halotti és temetkezési szokások is – általában felszínre kerül a halálhírközlés és a gyász sokszínű típusainak prezentálása. A halottkultusz kommunikációs rendszerét folyamatos korszerűsödés, változás jellemzi, ami gyökereiben azonos, ám módzataiban településenként eltérő szokásmozzanatok. Másként gyászolt

² Amerikai kutatók módszereit felhasználva készítettem tanulmányom, hiszen környezetünkön ilyen jellegű vizsgálódásról és kidolgozott kutatási módszertanról nincs tudomásom. Lásd még *A vizsgálat módszerei* című fejezetben.

egy falusi és egy városi közösség. Mára, a falu és a város közötti határ megszűnésével, kutatásunkat figyelembe véve nem tehetünk különbséget a kisebb és nagyobb települések között.

A múlt század elején és közepe táján a falu kommunikációs rendszerében a halálesetről szóló tájékoztatás elsősorban személyes terjesztésben zajlott. Az érintettek élőlőszóban tájékoztatták a település lakosságát, ám emellett a paraszti társadalomban az istállóba és a méhesbe is bekiáltották a gazda vagy a gazdasszony halálát, olykor a kutyát a szobába is beengedték az elhunythoz, a jószágot pedig az udvarra engedték. A halálhír a szomszédos településeken élő hozzátartozókhoz szintén élőlőszóban, egy-egy küldött által jutott el, általában egy fiatal legény lóháton terjesztette a gyász hírt. A halál beállta után leggyakoribb teendők közé tartozik az óra megállítása és az ablak kinyitása, s mindezek mellett gyertyát is gyűjtanak, amit az ablakba helyeznek. A gyertya – amellett, hogy az elhunyt lelki üdvéért ég – halálhírközlő funkcióval is bír. A fálvakban a leggyakoribb halálhírközlő a fentieken kívül még mindig a templomi harangozás. Emellett e jelenség kapcsán említésre méltó az is, hogy a falun átutazóknak jelzés már a nyitott nagykapu is a temetés és a halotti tor napján: „hogya vidéki is mönt, ha nyíva van a kapu vagy lakodalom van, vagy halott. Lakodalom az zaj van, de halottná csönd” (Adatközlő Hézső Mihály, szül. 1927-ben). Tripolszky Géza zentai levéltári vizsgálatainak eredményei alapján írja, hogy az első gyászjelentések a 19. század hatvanas–hetvenes éveiben jelentek meg (TRIPOLSZKY 1985; 3). A gyászlap napjaink temetéseinek elmaradhatatlan kelléke. Beszédes Valéria tanulmányában olvashatjuk, hogy a vajdasági magyarság körében a hatvanas évektől vált elterjedtté a gyászjelentés mint új kommunikációs eszköz (BESZÉDES 1987; 697–708). Előre kinyomtatott változatait ismerjük, amelyek minden temetkezési vállalkozónál megtalálhatók, s többnyire sorozatgyártásban készülnek, hiszen csak az elhunyt nevét és az elhalálozás, temetés idejét kell kézzel írott formában feltüntetni. Az első gyászjelentéseket postán küldték a távolabb élő hozzátartozóknak, ám mára már tömegkommunikációs eszközzé váltak, hiszen kiragasztják azokat nyilvános helyeken is, például hirdetőtáblákon, a boltok előtt, a temetőkapun és az elhunyt otthonában, de a „halottasháznál” is. Formájuk is az egyéb rendezvényeket hirdető plakátokéhoz hasonló. Színük fehér alapon fekete felírat, de a római katolikus közösség révén fekete keresztszim-

bólum is díszíti azokat. Mára az általánossá vált gyászszín a fekete. Haláleset alkalmával a közeli hozzátartozók fekete gyászszalagot viseltek, az elhalálozott és a gyászoló rokoni és kapcsolati viszonyától függően hat héttől hat hónapig és egy évig is hordhatták. A zártabb települések lakossága nagy figyelmet fordított arra, hogy a gyászoló család méltóképpen emlékezik-e elhunyt hozzátartozójára. A gyász időszakában nem volt szabad nagyobb ünnepséget tartani, elhunyt hozzátartozójuk, például férjük hiányát nem pótolhatták mással minimum egy évig, különben megszólták őket. Ha bizonyos beszélgetések alkalmával valaki az elhunyt negatív tulajdonságainak elemzésébe kezdett, a közösség azonnal csendre intette azzal a kijelentéssel, hogy „halottakról jót vagy semmit”. A gyászmise a gyász lezárása. A római katolikus felekezetiük hat héttel a temetés után tartják, majd a szertartás után kivonulnak a temetőbe megszentelni az elhunyt sírját. Erre a napra teszik rendbe a sírt, töltik fel földdel a megsüppedt sírhelyet, és ekkor szedik le a virágcsokrokat is a sírokról. Szokásban volt még hat hónapra és az első évfordulóra is gyászmisét tartani az elhunyt lelki üdvéért és a megemlékezés végett. A hathetes gyászmisét követő héten válogatták át az elhunyt holmiját, módosabb családoknál bemeszelték a házat is. Ruháit szétosztották hozzátartozói egymás között, vagy elosztogatták, elégették.

Ha valaki sokáig siratta szeretteit, a falu bölcsei, idősei belenyugváásra kérték a gyászolót, s arra, hogy ne sírjon halottja miatt többé, mert ha sokáig siratja, akkor az elhunyt nem tud majd békében nyugodni a másvilágon. A belenyugváásra sarkalló népi módszer és a mai gyászpszichológiai párhuzamok közötti összefüggés figyelemre méltó.

Előzetes szómagyarázat

Tanulmányomban a Facebook magyar nyelvű változatában megjelenő, a magyar értelmező szótárakból még hiányzó kifejezéseket használom. E fogalmak magyarázatára a közérthetőség érdekében teszek itt kísérletet, a kifejezéseket ábécérendben közlöm.

Emlékcsoport – Az elhunyra való emlékezés végett létrehozott Facebook-csoport, melynek tagjai az elhunyt Facebook-ismerősei. Adminisztrátora egy közeli családtag vagy barát.

Emlékprofil – Az elhunyt felhasználói profilját hozzátartozói emléképpel alakítják. Ilyen esetben az elhunyt neve mellett szerepel az emléképpel a kifejezés is. Általában egy közeli családtag az üzemeltetője.

Felhasználói profil (felhasználói fiók) – Személyi azonosító, a Facebookra regisztrált személy avatárja, ahol a személyes adatai és fotói szerepelnek.

Hangulatjel – Az érzelmek kifejezésére szolgáló grafikus jelek, melyeket a virtuális térben már alkalmazunk. Más néven emotikon vagy szmájli.

Ismerősök – Egy felhasználói profilhoz tartozó, a profiltulajdonos által elfogadott/befogadott profiltulajdonosok. A megosztások alkalmával az „ismerősök” számára elérhetővé válik azok tartalma.

Kommentek – A megosztások alá fűzött nyilvános kommentárok, gondolatok. Halálesetnél részvétnyilvánító üzeneteiket is ide illesztik a felhasználók.

Megosztás – Egy felhasználó profil által közzétett, vagyis minden ismerőse számára látható szöveg-, video- vagy képszerkesztés.

Tetszik (tetszik gomb) – A megosztások és kommentek alatt megjelenő funkció, melyre kattintva kifejezhetjük az adott megosztás vagy komment iránti rokonszenvünket.

Üzenőfal – A megosztások tere. Általában nyilvános, vagyis a felhasználói profil ismerősein kívül is bárki böngészhet a felületen.

A vizsgálat módszerei

Kutatásomban Jed R. Brubaker és Gillian N. Hayes „*We will never forget you [online]*”: *An empirical investigation of Post-mortem My Space comments* című munkájának módszereit alkalmazom. A szerzők a Kaliforniai Egyetem Információs és Számítógépes Tudományok Tanszékének tanárai. 2011-es tanulmányukban a Facebook elődjén, a MySpace-en az elhunytak felhasználói profilján megjelenő kommenteket vizsgálták, a megosztások szerzőinek és a közönségének (az olvasótáborának) a viszonyát, a megosztások időbeli mutatóit és a halál utáni kommunikáció minőségét a közösségi hálón, továbbá elemezték a felhasználók halál utáni online életről alkotott képét. Az általuk vizsgált felhasználói profilok, kommentek és megosztások angol nyelvűek voltak, alkotóik pedig amerikai állampolgárok, vagyis a szerzők a nyugati kultúra online megjelenésének vizsgálatára tettek kísérletet, s munkájukban olyan jelenségekkel is találkoztak, mint például a ghostbike (szellembicikli), vagyis egy közlekedési balesetben elhunyt kerékpáros személyének emléket állított, betonba rögzített fekete fémkerekpár fotóinak online terjesztése.

A vajdasági temetkezési kultúrában megjelenő online gyászfelfogás kitűnően vizsgálható Brubaker és Hayes három kevert metódusú módszerével, vagyis az alábbiak szerint:

1. Szerző és közönség

A Facebookon felhasználói profillal rendelkező elhunyt üzenőfalán a halála után megjelenő megosztások szerzői általában az elhunytnak címzik üzeneteiket, egyes szám második személyben írva (pl. Nyugodj békében; Legyen számodra könnyű a föld). Ritkább eset, hogy a felhasználók egymáshoz intéznek üzeneteket az elhunyt üzenőfalán, s inkább a trauma kezdeti fázisában jelentkező mondatokban fordul ez elő, amikor információkat kérnek egymástól a halálesetről (pl. Mi történt vele?; Mikor lesz a temetés?). Amikor az elhunytnak szól a megosztás, annak szerzője általában tisztában van azzal, hogy szövegük nyilvános, más felhasználók is látják, mégis az intimitás megteremtését kívánják elérni (pl. Soha nem mertem kimondani, mennyire szeretlek). A vizsgálódásban felmerülő kérdés, hogy vajon a szövegek szerzői azt várják-e, hogy a címzettek megkapják az üzenetet, vagyis azt, hogy az elhunyt a mennyben is el tudja olvasni az üzenetet? Persze mindezt annak tudatában, hogy már nem tud bejelentkezni a facebookos felhasználói fiókjába. Viszont előfordulnak kivételek is, melyekben a megosztás szerzői elismerik és észlelik a kommunikációs törekvés hiábavalóságát (pl. az alábbi módon kezdődő mondatokban: Tudom, ezt már soha nem olvasod el, de...).

2. Időbeli mutatók

Az időbeli módszerekkel az elhunytak üzenőfalán megjelenő megosztások gyakoriságát, azok időszerűtlenné válásának idejét és felélénkülését írom le. Kevert módszereket alkalmazok, hiszen ez esetben figyelembe kell vennünk a korosztályok szerinti megosztást is. Persze minden esetben az elhalálozás utáni napokban a legmagasabb a megosztások száma, idős személyek felhasználói profilján leggyakrabban a megemlékezés meg is szűnik, s minimális megjelenésének időszakai csupán az évfordulókon élénkül fel, s akkor is csupán a közeli családtagokra korlátozódik. Középkorú halott esetében növekszik a hat hónapos, féléves és végül az évfordulókra megemlékező felhasználók száma, ám mindenképpen a fiatalon, vagyis a 15 és a 40 év között elhunyt személyek emléke él intenzíven a legtovább a széles körű baráti kör, ismeretségi réteg és együtttérző által. Külön vizsgál-

juk a halál beállta és a halálhír elterjedését követő azonnali megosztások jellegét, a halál beállta utáni tizedik nap, a sokkos állapot és a „nem akarom elhinni” fázis elmúlását követő online megnyilvánulásokat, és végül az évfordulókhöz (az elhunyt születésnapjához, halála évfordulójához és a nagyobb ünnepekhez, különösen a halottak napjához) való korosztályonkénti viszonyt.

3. Halál utáni kommunikáció a közösségi hálón

A halál beállta után az elhunyt üzenőfalán megjelenő megosztásokat Brubaker és Hayes három kategóriába sorolta. Elsősorban a részvétnyilvánításokat, majd az elhunyttról való megemlékező, nosztalgikus megosztásokat elemezték, majd az elhunyt halála óta családjában és baráti körében kialakult változások online megosztások formájában zajló ismertetését vizsgálták. A harmadik kategóriába pedig az olyan jellegű megosztásokat sorolták, amelyek a halott iránti szeretet kifejezésére és az élő személyeknek a halottjukkal való kapcsolat fenntartására irányultak, s ezek már inkább a közösségnek szólnak.

A vizsgált szövegek, megosztások, kommentek szerzői e tanulmány írójának Facebook-ismerősei közül és azok környezetéből kerültek ki: tágabb kontextusban a vajdasági magyarság köréből. A megosztások nyelve magyar, olykor, szórványban kétnyelvű (ilyen esetben a megosztás magyar nyelvű megfelelője szerbül is fel van tüntetve), s csupán ritkán szerb nyelvű (ilyen esetekben általában az érintett személy szerb nemzetiségű ismerőseire való tekintettel – szintén a szórványra jellemző). A felkért adatszolgáltatók, továbbítók, közvetítők a Vajdaság régióiból álltak össze. Az adatszolgáltatók száma mintegy kétszáz, ők a következő településeken élnek: Ada, Bácsföldvár, Bácskossuthfalva, Belgrád, Csóka, Doroszló, Egyházaskér, Felsőhegy, Hertelendyfalva, Hódegyháza, Kispic, Kupuszina, Magyararkanizsa, Mohol, Nagybecskerek, Óbecse, Pétervárad, Szabadka, Szenttamás, Tornyos, Tóthfalu, Törökfalu, Törökkanizsa és Zenta. A vizsgált elhunytak száma pedig mintegy négyszáz, ők a következő településeken éltek: Ada, Adorján, Bácsföldvár, Bácskossuthfalva, Bajmok, Belgrád, Csóka, Doroszló, Egyházaskér, Felsőhegy, Hertelendyfalva, Hódegyháza, Kishegyes, Kispic, Kupuszina, Magyararkanizsa, Magyarszentmihály, Martonos, Mohol, Muzslya, Nagybecskerek, Óbecse, Pacsér, Palics, Pancsova, Pétervárad, Szabadka, Szenttamás, Sziget, Temerin, Topolya, Tornyos, Tóthfalu, Törökbecse, Törökfalu, Törökkanizsa, Völgyes, Zenta és Zombor.

A vizsgálat eredményei megosztásmintákkal

Az alábbiakban példákat közlök a fenn említett kategóriák szerinti bontásban. Jelen dolgozatnak nem célja a mintákban megjelenő nyelvhelyességi és helyesírási hibák javítása, valamint a szövegek szerzőinek bírálata. A szövegeket az eredeti változatukhoz híven közlöm. A megosztások alatti kommenteket az idézett megosztások után jegyzem, gondolatjellel elkülönítve azokat egymástól, a bekezdésvégeken pedig zárójelben föltüntettem az elhunyt életkorát és lakhelyét.

Szerző és közönség

A szerző és a közönség általában összekapcsolódnak, hiszen míg a megosztások az elhunytak szólnak, addig az alatta lévő kommentek már megosztottak.

Utolsó üzenet az elhunytaknak

1) kolega szeretunk...nem felejtunk el soha...:(:(– De nem am!hiányozni fog nagyon!:(– oooo Istenem mert voltal ilyen gyors????:(– hat hiányozni fog nagyon a mi haverunk [20, Törökkanizsa]

2) Nyugodj békében szomszéd:([20, Törökkanizsa]

3) N... nagyon,de nagyon hiányozni fog azok a sok beszélgetések!! Te mindig tudtad, hogy kell fel vidítani az embert ha rossz kedve volt!! Felfoghatatlan dolog ez, hogy itt hagytál minket!! NYUGODJ BEKÉBEN!!! :([20, Törökkanizsa]

4) Draga osztálytársnom nyugodjál bekeben [45, Doroszló]

5) „Én vagyok a feltámadás és az élet. Aki hisz bennem, még ha meghal is, élni fog. Az, aki úgy él, hogy hisz bennem, nem hal meg örökre.” (Jn. 11, 25–26.) Nyugodjál békében V... [45, Doroszló]

6) Bár már csak fentről olvasod...:((Szeretettel gondolok rád! [27, Zenta]

Egymásnak intézett megosztások

1) Szomorú dolog látni,mikor egy fiatal ismerősöd gyorsan távozik a földi élettől.Próbálok keresni a szavakat,de nem igazán sikerül.....Ezzel a közös képpel búcsúzok tőled,lehet valahonnan látni fogod fentről.Nyugodj békében kolega! [21, Hódegyháza]

2) Ószinte részvétem az egész családnak [45, Doroszló]

3) Tegnap délután, hosszú és súlyos betegségben, de szentségekkel megerősítve, és a nagy útra felkészülten, a doroszlói hitoktató, V... visszaadta lelkét Teremtőjének. Temetése, ma, októbert 20-án 17 órakor lesz a doroszlói temetőben, majd pedig azt követően engesztelő gyászmise lelke üdvéért a doroszlói Szent Imre Plébániatemplomban. Nyugodjon Békében! – Az Isten nyugosztalja – Nyugodjon békében, a feltámadás reményében! – a jó Isten adjon neki örök nyugalmat ...nyugodjék békében – Nyugodjon békében,őszinte részvétem a családnak ! [45, Doroszló]

4) E... barátom és barátunk volt sok dolgon átestünk még itt volt nyugodjék békében. Sajnalom ami történt! Oszinte részvetem a családnak! [36, Bácskossuthfalva]

5) soha nem felejtünk el – Ez komoj amit itt irkálnak? miért vele? nesz*rjatok!!! – Igen komoly. Autobalesetet szenvedett :(– azta leborultját,sajnálom!részvétem minden család tagjának!!Gyujtok egy gyertyát itt győrben neki estére!! – joteszed enis sajnalom [19, Ada]

6) Köszönöm mindenkinek a megjelenését,és azt a rengeteg virágot,részvétüket akik drága fiam utolsó útjára elkísértétek... Édesanyja : A... [21, Felsőhegy]

7) Tudatjuk drága unokatestvérem temetése szerdán agusztus 26.án délután 4 órakor Zentán a Felsővárosi temetőben lesz. [21, Felsőhegy]

8) szomorú a tény s soknak még mindég elképzelhetetlen s felfoghatatlan a dolog h n olyan rég még együtt szórakoztunk, bazkódtunk, élveztük a fiatalságunkat. Mára össze omlott ez a szép kép és letörve, összetörve azon fáradozunk h végső búcsút vegyünk barátunktól H...-től akinek a fentiek n adtam második esélyt az életre, hisz olyan életvidám ambiciózus tele tervekkel aki az életre gondolt n pedig a mindennapokra. Fájdó pont ez mindannyiunknak h n lehet tovább köztünk. H... tudnod kell h mi akik fontosak voltunk neked soha de soha nem fogunk elfelejteni. Nyugodj békében – az ő jelleme sokunknak példaként szolgálhatna s tudom h lélekben mindég itt lesz velünk – ő ojan ember volt akit elfeledni soha soha de soha nem fogunk..mert nem is tudunk meg nem is AKARUNK... – mindannyiunk személyisége egyedi így az övé is volt, szomorú h múlt időbe vagyok kénytelen írni, s ezért is tudtunk ennyire jól össze kovácsolódni, sosem fogjuk elfeledni azokat a dolgokat amiket közösen élünk át [21, Felsőhegy]

9) ADAHATÁR-saját halottjának tekinti és mélységes megdöbbenéssel, fájdalommal, együttérzéssel állunk megmeredve a hír halatán, a mai napot gyásznappá nyilvánítjuk a tanyavilágban! A családunk: Ezekben a számotokra nehéz időszakban gondolatainkban és imáinkban veletek vagyunk! „Titkon szívemre csendes béke száll, amint sírjánál lehajtom fejem. Nem ragadta el végleg a halál, hisz bennem él, míg rá emlékezem.” [21, Felsőhegy]

Időbeli mutatók

Itt sorolom fel, milyen megosztások születtek közvetlenül azután, hogy elterjedt a halálhír, illetve azt, hogy azokra milyen kommentek érkeztek.

A halál után

1) ez nem igaaazzzzz..... élneked kell :'(!!!!!!nagyon szeretleek... :'(!!! [20, Törökkanizsa]

2) Elveszíteni valakit,ki számodra nagy kincs,ennel rosszabb a világon nincs.Mig gyerek voltam fel sem fogtam,hogy az élet mily gyorsan forgant.Ma meg boldog vagyok,holnap mar konnyes szemem,mert elmegy orokre,akit szivbol szerettem.Mindenki azzal vigasztal ez a sorsod,de megis nehez elviselnem ezt a dolgot.Sokan buszken,nevetve mondjak ,boldog vagyok,de fel sem fogjak,hogy az élet komoly dolog.Sokan szuletnek arvan,vagynak egy csaladra,mas pedig nem tudja megbecsulni mije mar van.En orulnek,ha ujra szolna,egy mosolyt nekem szanna,mert hanyoznak a vele toltott orak mara.O volt számomra a világ egyetlen apukaja,de néhányan rosszat is mondtak raja.Ha ujra itt lehetne,elmondanam mit erztem,elmondanam neki,hogy most mindent megerttettem. Elneznem neki a sok osszeszidast,a keresetlen szavakat,hisz mostmar tudom,hogy ezek hasznosak. – nagyon sajnaljuk!!! sok erot es kitarast!!egy ember sem erdemelne meg ekkora fajdalmat,ekkorá sebet az életben,megis szembe kell neznunk vele sajnos – Részvétel, legyél erős, tudom nehéz annak lenni,de egy próbát megèr – Fogadd őszinte részvétünk! [47, Csóka]

3) Nem tudom felfogni! Nyugodj békében! [47, Csóka]

4) Édes öcsém...a szívem kettéhasad..miért kellett ennek megtörténnie??Nyugodj békében én kis szakácsom [22, Péterréve]

5) Bocsátassék meg Neki minden bűne, s legyen örök nyugalma! – nyugodj békében drága szép M... ott ahol vagy őszinte részvétem – Őszinte resztem,sajnos elment ami Draga Baratunk!! [21, Temerin]

Tíz nappal a halál után

1) Gondoltam ma rad... Barcsak akkor tudtam volna amit most tudok... [27, Zenta]

2) Mindig érzem a közelséged, s ezt tudva, sosem vagyok egymagam!!!! [27, Zenta]

3) Gyakran eszembe jutsz...meg mindig hallom a nevetesed... [27, Zenta]

4) Hianyzol nekem,legyen könnyu a fold feletted..... [27, Zenta]

5) HIANYZOL KICSILÄNY NAGYON [27, Zenta]

6) A Jóisten vigyázzon rád ott fönt [22, Péterréve]

7) A szeretet soha el nem fogy...a lélek él....találkozunk ♥ ♥ ♥ [21, Temerin]

8) Köszönjük, hogy éltél és minket szerettél. Nem haltál meg, csak álmodni mentél..... [21, Temerin]

9) Szívünkben itt él emléked örökre, ha látni akarunk csak felnézünk az égre. A csillagok között utazol tovább, ott várj ránk, ha időnk lejárt. [21, Temerin]

10) Csak egy kérdés: MIÉRT!?! – valóban miért? – Erre azt szokták mondani,hogy meg volt írva!Ez egy baromság,ilyet az ír,akivel nem történt még ilyen tragédia!?!((((- Miért???)–sosem tudhatjuk meg!:([21, Szenttamás]

11) „Az idő talán begyógyítja a sebeket, de sohasem hoz feledést.” (Nora Roberts) – Ez így van – A sebeket sosem lehet begyógyítani,ezt sajnos én is tudom!(([21, Szenttamás]

Évfordulókon

1) 8hete :’(((...nagyon hianyzol és nagyon nagyon szeretleek :’(♥ ♥ ♥ ♥ [20, Törökkanizsa]

2) ma pont 2hónapja....gyertek haza....nagyon hiányzol és nagyon nagyon szeretlek ♥ ♥ ♥ ♥ [20, Törökkanizsa]

3) „Nem vársz már minket ragyogó szemekkel, / nem örülsz már nekünk szerető szíveddel.

De egy könnycsepp szemünkben Érted él, / egy gyertya az asztalon Érted ég. S bennünk él egy arc, egy végtelen szeretet, / amit tőlünk soha senki el nem vehet.

Telhetnek hónapok, múlhatnak évek, / szívből szeretünk s nem feledünk Téged.”...9hete :’((((((((((((((((– Nincs kinek örülni mikor lekezel velem...’((((((((((((((((– nekem nincs kivel veszekednem,kivel megbeszélnem a problémáim,nincs kivel itthon meg máshol hujéskednem ,,stb...’((((((((((((((((– :(az élet mostoha. – az :’(((((((([20, Törökkanizsa]

4) Boldog születésnapot :((([20, Törökkanizsa]

5) Keresheted őt, nem leled, hiába, / se itt, se Fokföldön, se Ázsiába, / a múltba sem és a gazdag jövőben / akárki megszülethet már, csak ő nem. / Többé soha / nem gyúl ki halvány-furcsa mosolya. / Szegény a forgandó tündér szerencse, / hogy e csodát újólag megte-remtse.” Boldog Karácsonyt [20, Törökkanizsa]

6) Naaa micsicsu? :/// :((boldogszületésnapot bárhol is vagy R....**** [20, Törökkanizsa]

7) DRÁGA E... AHOL VAGY IS BOLDOG SZÜLETÉS NAPOT JÓ VOLNA EGGYÜTT ÜNNEPELNI [36, Bácskossuthfalva]

8) Drága kisfiam,ma pont 1 éve,hogy utoljára láttunk.Nagyon hiányzol!!!Nyugodj békében!Emléked örökké őrizni fogjuk.Szeretünk nagyon! [22, Péterréve]

9) Már 6 hete nincs velünk :((([19, Ada]

10) 20 SZOMORÚ, ELVISELHETETLEN HÓNAP NÉLKÜLED !!!! [21, Szenttamás]

11) Július1-jén vigasztalan 2 éve, hogy drága gyermekem örökre lehunyta gyönyörű szeméit!

Két éve... / Már két éve... / Örökre kialudtak a fények. / Az én világomban úrrá lett a sötétség. / Sötétség, melyben nem lelek semmit. / Elhagyott a bátorság, eluralkodott a gyöngeség. / Két éve... / Már két éve... / Tátong a fekete lyuk a sötétségben. / Az idő gyógyír – mondja mindenki. / De nem. Az idő méreg. Nekem az. / Hiányod nem csitul, lelkem nem lel vigaszt. / Két éve... Már két éve... / Szívem fekete gyászruhát öltött. / Lelkem sírt, tagadott, őrzöngött. / Mindennek már két éve, / De szemem ma könnyezik, Szívem ma ugyanúgy vérzik. / Mert ma van két éve... már két éve... / hogy végleg elmentél. – Az idő nem gyógyír,ezt 1000 év sem tudja pótolni,mikor a gyermekünk meghal!:((((((((((((((((([21, Szenttamás]

12) 2 év... / Nem hiszem el, hogy nem vagy többet az élők sorába!!! Hiányzol A...! [21, Szenttamás]

13) elmúlt aZ újév,de SAJNOS nem ünnepeltél velünk...de mindenkinek a szívében ott voltál és örökre ott is fogsz maradni... hiányzol... [20, Sziget]

14) Bárhol is Vagy drága kis fiam G... áldott ünnepeket a lelkednek! [19, Szenttamás]

15) Aki sajna nem ünnepelheti velünk meghitt karácsonyunkat, drága J... barátunk emlékére....akit mindég szeretni fogunk, és szívünkben őrizük..... [21, Felsőhegy]

Halál utáni kommunikáció a közösségi hálón

Búcsúformulák

1) Nyugodjatok békében³ :((((nagyon fogtok hiányozni soha nem felejtünk el benneteket ♥ ♥ – soha!!!:’((((((((((((((((((((((((<3<3<3; nagyon fognak hiányozni!! – Ez szörnyü!:((((– eleg kegyetlen az élet h ilyen fiatalon kellett nekik elmeni. oszinte reszvetem. – Ez nem volt korrekt h meg haltak...:’((((Nyugodjanak békében.:’(((– bazdmeg – Hát az bixtos!!!! – Úr Isten!!!:(nem vagyok képes fel fogni!!!:’((((– :’((((csak azok a dolgok jutnak eszembe, amiken elsírom magam!:(– egyszerűen nem bírok leállni, h ne sírjak soha nem fogom őket elfelejteni. :’((((<333; [20, Törökkanizsa]

2) mindig emlékezni fogunk rátok!:’(((([20, Törökkanizsa]

3) Nagyon, de nagyon hiányozni fogsz ♥ Nyugodj békében. A te sz.-od ♥ [21, Hódegyháza]

4) R.I.P. [21, Hódegyháza]

5) Drága kislány, nyugodj Békében [27, Zenta]

6) Jelenség voltál. [27, Zenta]

7) nagyon szeretünk .. mindig szeretni fogunk .. nyugodj békében drága .. őszinte részvétem a családnak .. mindenhol a szép mosolyodat látom .. hiszek benne hogy már jobb helyen vagy de nagyon nagyon hiányozni fogsz [27, Zenta]

8) Ebben a pillanatban hallottam meg csak a szomorú hirt. Oszinte reszvetem a családnak. Nyugodj bekeben A... [27, Zenta]

9) Ég veled A... [27, Zenta]

10) Ég Áldjon! [27, Zenta]

11) „Csillagok közt él már, / angyalok közt jár, / ott, hol csendből épül vár, s igaz lelkére az Isten vigyáz már.” / Nyugodj békében [27, Zenta]

12) Nem múlnak ők el, kik szívünkben élnek, / Hiába szállnak árnyak, álmok, évek. / Juhász Gyula / Nyugodj békében! [21, Hódegyháza]

13) Elcsitult a szív mely értünk dobogott, / Pihen a kéz mely értünk dolgozott.

Aki szeret az soha el nem feled / Számunkra te soha nem leszel halott,

Ragyogni fogsz mint a csillagok!! / Soha nem felejtünk el!! / Nyugodj békében csajsziiii! [27, Zenta]

14) „Kinek gyermekét nem fedi sírhalom, / nem tudja mi a fájdalom. / Szeretetlenben éltél köztünk gazdagon / Mint a Tavasz, elmentél egy napon. / Minden virágban Téged látunk / Mindig hazavárunk.” [19, Ada]

15) Az angyalok örizzék álmod!Nyugodj békében A...! [19, Ada]

16) „Váratlanul ért halálod, búcsú nélkül mentél el, aludd szépen örök álmod, soha nem felejtünk el.” Nyugodj békében Barátom!!!! [19, Ada]

17) Elmentél ,de én Soha soha nemfelejtelek el.sajnálom hogy ilyen fiatalon kellett hogy elmenj!;- ([21, Felsőhegy]

18) nyugodj békében j. sosem felejttem el hogy te mindig nevetél, vagy megnevettedél valakit, sose voltál szomorú mindig mosolyogtál. sosem felejtelek el!!! [21, Felsőhegy]

19) Gyertyákat gyújtunk és mécseseket, / Ezek a fények világítanak Neked. Örök világosságban – békességben nyugodj, / Soha el nem felejtünk, biztosan Tudod. [21, Felsőhegy]

Nosztalgikus, emlékező megosztások

1)VALAMIKOR...RÉGEN...EGYÜTT JÁRTUNK OVI-BAISKOLÁBA....A NAGYUTCA VÉGÉRŐL...BANDÁSTUL ... A SULIBA MEG VISSZA... RÁ SE GONDOLTUNK ARRRA HOGY VALAMIKOR MÁSKÉNT LESZ...SZOMORÚ...OSZTÁLYTALÁLKOZÓK HELYETT ...MÁR CSAK EMLÉKEZÜNK....TÖRTÉNHETETT VOLNA MÁSKÉNT IS...VIDÁMAN...DE IGY.....SZOMORÚ.....NYUGODJ BÉKÉBEN J.... [47, Csóka]

2) Emlkezünk rad E...!!!Orokke...!!! – Hatalmas...és E... morgott,mert felszedtük az apját is és nem birt cigizni:)) – Hogy csaptunk Topolyan mikor a faterod vitt bennünket traktorral!!!az mekkora edda koncert volt – köszöni, szerintem. [36, Bácskossuthfalva]

3) „Há Morzsi,há hun vagy?”.....mindég ezt mondtad... (Az emlékcsoportba feltöltött az egyik felhasználó egy fotót a kutyájáról és az imént idézett szöveget illesztette a kép alá). [21, Szenttamás]

4) Nyugodj békében volt osztálytárs. :(– Hihetetlen hogy meghalt. – Hát szomorú, hogy valaki ilyen fiatalon elhunyt, pedig jelen volt életünk néhány fontos eseményén, ballagás, szülinap stb. – Hát igen. Én is dolgoztam napszamba vele. Ment a hülyülés – Hát ez hihetetlen, és nagyon szomorú, hogy ennyire fiatalon megkellett szegénynek halni! [20, Sziget]

Élményközlések és „kapcsolattartó” megosztások

1) Volela bih da si makr nju mogao upoznati... :((((Szerettem volna, ha legalább őt megismerhetted volna – egy fotót tett fel az elhunyt nővére a kislányáról) – [20, Sziget]

2) NAGYON HIÁNYZOL!!! [21, Péterréve]

3) Marad az emlék. / Végtelen szép kép. / Reggel Vele kelek fel, / Este Vele alszom el. [21, Szenttamás]

4) Ej buráz, hiányzol, nincs nap, hogy ne juss eszembe! [20, Sziget]

5) Megint csatát veszített, / fuldoklott az elméjét elárasztó emlékek / tengerében. Zokogni kezdett. Először csendesen / nyüszített, aztán hangosan felsírt, ahogy szíve / mélyéből előtört a fájdalom. Hallotta a saját / fájdalmát. Minden könnycsepp egy segélykiáltás volt, amelyre most is, mint mindig, hiába várta a / választ. [20, Sziget]

6) Benne vagy a szívünkben, / Benne minden napban, / Minden órában, minden pillanatban. / Benne vagy a szóban, / A lehulló csendben, / Angyalok közt az örök életben.”

El nem múló fájdalommal emlékezünk G... [19, Szenttamás]

Emlékprofilok

1) Nyugogy békébe hiányzol haver :([19, Ada]

2) boldog szülinapot haver :([19, Ada]

3) Haver szavan nincs de akkor is Boldog Szülinapot kivanok neked [19, Ada]

4) Boldog születésnapot ott fenn a mennyben drága kis fiam! Nagyon nagyon hiányzol! [19, Szenttamás]

5) Lélekben együtt ünnepeljük 21. szülinapod. Te ott fenn mi itt lenn és mégis érezzük közelséged. [19, Szenttamás]

Emlékcsoportok

1) Csak 22 éves lettél volna!!!! [21, Szenttamás]

2) 2 év.... / Oly szomorú Nélküled élni, / Téged mindenütt hiába keresni. / Téged várni, ki nem jön többé, / Szeretni foglak mindörökké. [21, Szenttamás]

3) Suhogó esti szél, kedves angyalok! / Sújjátok meg neki, hogy én még itt vagyok!

Sújjátok meg neki, anyukája üzeni: / Míg az élet tart, örökké szereti!! [21, Szenttamás]

4) „A mély gyász, amelyet egy szeretett lény halálakor érzünk, abból a megérzésből fakad, hogy minden egyénben rejlik valami leírhatatlan, valami, ami csak rá jellemző, és ezért teljességgel pótolhatatlan.” / (Arthur Schopenhauer) [21, Szenttamás]

5) Kezeidet fogtam... / Csendes volt a hajnal, pirkadatnak fénye / Átsuhant Szobádon,

Szemeidet néztem, Lélegeztél halkán, / Kezeidet fogtam, s halkán imádkoztam... Félhomályba zárva lábaim remegtek, / Fáradt, beteg szemek semmibe merengtek,

Mellkasod még ringott, / Mint gyengéd hulláma végtelen tengernek.

El ne Aludj kérlek, ez volt minden vágyam, / Kezeidet fogtam, s halkán imádkoztam...

Nem tudom feledni soha azt / a péntek este fényét, mi átsuhant Szobádon,

Hol beteg Tested feküdt egy hófehér Ágyon... / Hittem még Istenben és a gyógyulásban,

Kezeidet fogtam, s halkán imádkoztam... / Gyengéd csókot lehelttem még Sápadt, szép Arcodra, Beszéltem is Hozzád, / Jaj, de mindhiába, / Bekopogott nem várt Végzeted órája... / Megállt ott az idő, nem Szóltál már hozzám, / Megfagyott a mosoly a szép sápadt orcán... / Megbénultan néztem mozdulatlan Álmod, / Szemeiddel tán már új Világod Látod... / Szívem dobbanását torkomban éreztem, / A világ omlott össze szomorú lelkemben... / Elengedni Téged sohasem akartam, / Tehetetlen voltam e mély fájdalomban, / Kezeidet fogtam, s Érted imádkoztam... – „Mikor nincs melletted senki, s úgy érzed, hogy vége, / Kulcsold össze két kezed, nézz fel az égre. / Ott van Ő, ki meghallgatja szíved minden bánatát, / Ott van Ő, ki megérti, hogy neked mennyire fáj.

Ő vigasztal, ha sírni lát, mert Ő vigyáz Rád.” – nagyon szomorú.... hogy egy szulonek ezt meg kell erni... :([21, Szenttamás]

6) A szeretet mindig legyőzi azt, amit halálnak hívunk. / Ezért nem kell megsiratnunk a szeretteinket, / hiszen továbbra is a szeretteink maradnak, / és mellettünk maradnak.

- Ezt rendkívül nehéz elfogadni. / Paulo Coelho [21, Szenttamás]
- 7) Emlékezővideó a youtubon.com-on. [21, Szenttamás]
- 8) Andi a csillogó szemű kislány. [21, Szenttamás]
- 9) Dala bih sve sto imam, pod jednim uslovom: DA DOBIJEM SVOJE DETE NATRAG!!!! (Mindenem odaadnám, ha visszakaphatnám a gyerekem!) [21, Szenttamás]
- 10) TE vagy az ember ki köztünk voltál, emlékeinkben most is itt vagy, de a barátunk mindig is leszel!!! [20, Sziget]
- 11) nedostaješ naaam,Brateeeeeee :(u srucu ćeš nam biti uvek.. [Hiányzol nekünk, testvérem, mindig a szívünkben leszel]) – bärcsak én feküdnék ott helyette... – o nem szeretne h így beszéljünk....o mindig velunk van es mindenben támogat!!!! – tudoom,de akkor is nagyon hiányzik... – nekem is hid el :(((– meg mennyit lögünk... istenem,MIÉÉÉÈÈÈÈRT?? – :(((((((ere nincs valasz.... :(((((((– mi rosszat tettünk h így büntetsz minket?? – ijén az élet...de nincs nagy értelme h elvete tolunk...csak rosztat tet velunk h o nincs velunk!!! – dràga istenem add vissza nekünk...KÉÈÈÈÉRLEK. – :((((((((– wagy wegyèl el engem is.... – ijeneket ne mongy leciiii iiiiiiiiiiiiiii... – :((([20, Sziget]

A megosztásban szereplő búcsúdalogok

- 1) Bane Bojanic: Nema vise druga mog (A barátom nincs többé) [20, Törökkanizsa; 20, Sziget]
- 2) Delhusa Gjon: Gyertyak a siron [20, Törökkanizsa; 20, Sziget; 21, Felsőhegy]
- 3) Deák Bill Gyula: A zöld, a bíbor és a fekete [20, Törökkanizsa; 21, Szenttamás]
- 4) Varga Miklós: Vén Európa, öreg hölgy [20, Törökkanizsa]
- 5) Delhusa Gjon: Dalok a szélben [19, Ada]
- 6) Demjén Ferenc: Hogyan tudnék élni nélküled [20, Törökkanizsa]
- 7) Marijana Todorovic: Bebo vrati se dole (Kicsim, gyere vissza le) [21, Temerin]
- 8) Children of Distance: Emlékezz rám [20, Törökkanizsa]
- 9) Kárpátia: Szeretlek [20, Törökkanizsa]
- 10) Himno del Real Madrid (futballcsapat himnusza egy rajongó üzenőfalán) [20, Törökkanizsa]
- 11) Rufus Wainwright: Hallelujah [20, Törökkanizsa; 27, Zenta]

- 12) Republic: A csend beszél tovább [21, Temerin]
- 13) Alex Tamás: Emlékdal. Szívünkben örökké élsz [20, Törökkanizsa; 21, Szenttamás]
- 14) Homonyik Sándor: Álmodj, királylány [27, Zenta]
- 15) Amy Winehouse: Back to black [22, Szenttamás]
- 16) Mester Tamás: Altass el [22, Szenttamás]
- 17) Zábó Jimmy: Valahol minden meg van írva [21, Felsőhegy]
- 18) Demjén Ferenc: Kell még egy szó [21, Felsőhegy]
- 19) Zorán: Kell ott fenn egy ország [21, Felsőhegy]

Összefoglalás

Ahogy a fenti példákban is látszik, a mai halálhírközlés és gyász a mindennapi élet részévé vált, hiszen korábban a zárt falusi közösségekben csupán néhanapján találkozhattak az emberek a halállal. Viszont haláleset alkalmával éppen a település közössége segítette át a gyászolókat a tragédia okozta krízisen egy-egy részvétnyilvánító üdvözléssel, nagyobb odafigyeléssel, anyagi és szellemi támogatással. Ezekre a gesztusokra találunk példát a mai online világban is. Közele és távoli hozzátartozók, barátok vitatják meg a halál körülményeit, gyerekek és felnőttek beszélgetnek, s gyengeségeiket és erősségeiket felváltva közvetítik, s mindenképp megértő felekre lelnek. Azzal, hogy a hasonló gondolatokkal, problémákkal küzdők előtt az online rendszerben párbeszéd nyílik, képessé válnak egymás fájdalmának enyhítésére, gondolataink kibeszélésére és az ezáltal megkönnyebbülésre. Olykor alkotói képességeik által fejezik ki fájdalmukat az elhunyt szerettei, kisfilmeket készítve, képes összeállításokat szerkesztve, önálló költeményeket írva, s habár ezek hátráltatják a feledést, a belenyugvást, mégis pozitív töltetűek.

Természetesen az online gyásznak és a virtuális felületeknek is vannak hátulütői. Az emlékprofilokat általában a szülők hozzák létre, elhunyt gyermekük felhasználói fiókján keresztül bejelentkezve, bizonyos esetekben pedig a felhasználói profilok törlését kéri a Facebook üzemeltetőitől, s ezt egy üzenetben tehetik meg az elhunyról készült gyászjelentést is mellékelve. Azonban hozzátartozó híján az is előfordul, hogy a felhasználói fiók felügyelet nélkül, éven át elérhető marad, s arra a távoli, figyelmetlen online ismerősöktől folyamatosan érkeznek a születésnap felköszöntések és jókívánások (jobbik esetben mindig akad egy „jólelkű” felvilágosító), mely

jelenség lélektanát egy kisebb terjedelmű tanulmányban lenne érdemes tárgyalni. Erre itt most nem teszünk kísérletet, csupán végszó gyanánt néhány ilyen jellegű megosztást idézünk.

- 1) Boldog szülinapot ☺☺ – Nyugodj békében! [54, Csóka]
- 2) BOLDOG SZÜLINAPOT!!!! – Szegény R... már mikor meghalt!! – Sajnálom,de nem tudtam hogy meghalt,őszinte részvétem és elnézést a hozzátartozóknak. [54, Csóka]
- 3) legyetek szivesek ne irogassatok a R... oldalara! tobb tiszteletet! [54, Csóka]
- 4) Én úgy tudom, D... 2012-ben elhunyt. Szerettem nagyon, és isten nyugosztalja. Ha földöntúli jókívánások, én is csatlakozom. Légy jó, M... [62, Palics]

Irodalom

- BESZÉDES Valéria (1987): Halottkultusz és tömegkommunikáció. A Magyar Szó gyászjelentéseinek elemzése. = *Létünk*, 5., 697–708.
- BIHAR Mária (2003): Halotti búcsúztatók Szajánban. In JUHÁSZ Antal (szerk.): *Szajáni gyűjtés. Táj és népi kultúra 4.* Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Szeged, 139–151.
- BÖNGYIK Á.–BOGDÁN J.–FEHÉR M.–KÓNYA S.–MIHÓK B.–SÁRI T.–TŰRI L.–HUSZÁR G. (1999): *Verbica–Egyházaskér*. Verbicai Helyi Közösség Tanácsa, Egyházaskér
- BRUBAKER, Jed R.–HAYES, Gillian N. (2011): „We will never forget you [online]”: *An empirical investigation of Post-mortem My Space comments*. Proceedings of the ACM 2011 conference on Computer supported cooperative work. CSCW '11, New York, 123–132.
- BURÁNY Béla (2001): *Ünnepek, szokások, babonák II. Jeles és jeltelen napjaink népszokásai a déli Tisza-vidéken*. Forum, Újvidék
- CONGER, Cristen (2011): Dealing with Death? Get on Facebook. *Discovery News*. <http://news.discovery.com/tech/dealing-with-death-get-on-facebook-110718.htm> (A letöltés ideje: 2015. 12. 30.)
- CSORBA Béla (1980): Temerini hiedelemmondák. = *Hungarológiai Közlemények*, 42–43., 111–141.
- CSORBA Béla (1988): Az emberélet fordulóihoz kötődő szokások. In *Temerini néphagyományok*. Forum, Újvidék, 168–189.
- FEHÉR Viktor (2016): *Szokáskutatás Vērbicán. Az egyházaskériek születési házasságkötési és temetkezési szokásai*. Forum, Újvidék
- GENNEP, Arnold van (2007): *Átmeneti rítusok*. Ford. Vargyas Zoltán. MTA Néprajzi Kutatóintézete, PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, L'Harmattan Kiadó, Budapest

- JUNG Károly (1978): *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások*. Forum, Újvidék
- KALAPIS Zoltán (1989): A változó életmóddal kivesző szokásokról és hiedelmekről Tóbán. = *Létünk*, 5–6., 639–683.
- KOCSIS Gyula (1991): A gyászjelentés szerepe egy mezővárosi társadalom kapcsolatrendszerében (Cegléd). = *Ethnographia*, 1–2., 143–159.
- KOVÁCS Endre (1983): Telex a túlvilágról. Adalék Doroszló hiedelemvilágához. = *Híd*, 10., 1212–1214.
- KUNT Ernő (1981): *A halál tükrében*. Magvető, Budapest
- KUNT Ernő (1987): *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Gondolat, Budapest
- LIMPÁR Imre (2009): Társadalmunk halálhoz való viszonya. = *Kharón Thanatológiai Szemle*, 1., 1–8.
- NAGY Gergő (2011): Halottak és gyász a Facebookon. *Soulbook*. http://soulbook.blog.hu/2011/11/02/halal_a_facebookon (A letöltés ideje: 2016. 01. 09.)
- PAVLÓ Péter (2014): Kiért ég a virtuális gyertya? Gyász az interneten. *HVG*. http://hvg.hu/tudomany/20141101_kiert_eg_virtualis_gyertya_az_interneten (A letöltés ideje: 2016. 01. 09.)
- SZÉPE Orsolya–FERDINÁNDY Dóra (2010): Intimitás és nyilvánosság. A gyász- és halál-témájú blogok néhány sajátosságáról. = *Kharón Thanatológiai Szemle*, 1., 47–61.
- TRIPOLSZKY Géza (1985): A halálhír közlése – gyászjelentések. = *Hungarológiai Közlemények*, 64–65., 391–402.
- ZELENA András (2014): A fájlmegosztó oldalak „nyugodj békében” videóinak lélektanáról. = *Kharón Thanatológiai Szemle*, 4., 18–23.
- ZELENA András (2015): A halálhír közlése mint kommunikációs gesztus. = *Kharón Thanatológiai Szemle*, 3., 33–41.

Két újvidéki tárlatról

Szimulált állét

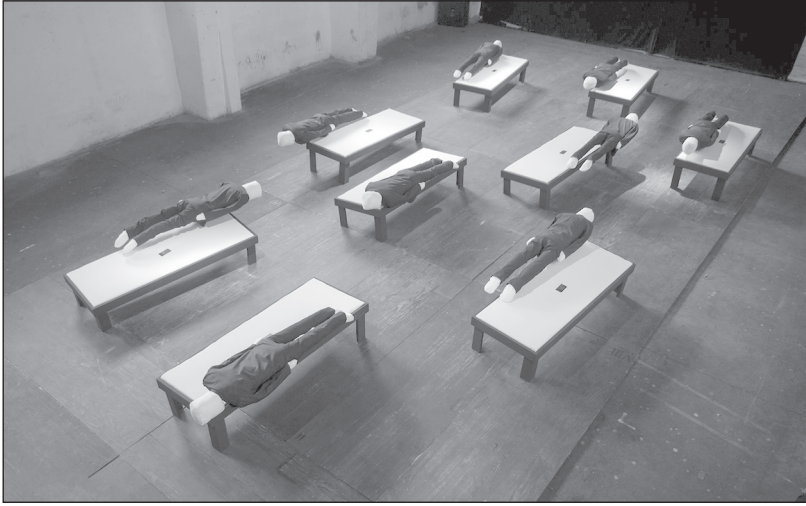
Goran Despotovski *ASC/DESC* című tárlatáról.
SKC Fabrika, Újvidék, 2018. január vége

Az alcím csalóka. Nem, nem, ezúttal sem hi-tech műalkotás(ok)-ról lesz szó. Goran Despotovski – akinek munkásságát régóta figyelemmel kísérem – ezúttal is hű maradt önmagához. Ez a – mellesleg doktori munkája – eddigi munkásságának szerves folytatása.

Térjünk a tárgyra: a kiállítóterben kilenc puritán, minimalista, fekete-fehér ágyhoz éppen csak hogy rögzített kilenc levitáló, mint egy lebegő, arc nélküli, fehér, puha anyagból összevarrt testet, szándékolatlan használt fekete nadrágokba, zakókba bújtatott alakot láthatunk. Hogy ne gondoljunk semmiféle számmisztikai „csavarra”, a kilenc ágyhoz lazán rögzítve levitáló nem-személyek (ezt majd bővebben kifejtem, hisz ez a lényeg) szándékolatlan nem mértani sorokban helyezkednek el.

Akár egymás klónjai is lehetnének. Teljesen egyformák. Bármelyiküket bármelyikükkel szabadon felcserélhetnénk, esetleg el is távolíthatnánk, vagy hozzáadhatnánk még két-három hasonzorút. Ugyanaz lenne a végeredmény, és végső soron az élmény is, legfeljebb a teremben zsúfoltabbnak vagy tágasabbnak hatna az egész.

Az egyetlen különbség köztük – és persze ne feledkezzünk meg a zajról, ami tulajdonképpen SMS-üzenetek hangja – az ágyakon elhelyezett, okosteló-formát imitáló, rögzített kartondarabkák látványa, rajtuk látszólag titokzatos, de valójában semmitmondó üzenetváltásokkal.

Már maga a cím is növekvő/csökkenő rendezést, rendszerezést, sorrendet jelent, és egy számítógépes nyelvből lett kölcsönözve, az ellenőrzött választás sorrendje, mely ebben a kontextusban a folyamat megfordíthatóságát jelenti, vagyis hogy ez a változás paradox módon éppen a létfolyam automatizált változtatására, változására akar rámutatni, a szükségszerű létnélküliség felé, amely ironikusan kapcsolódik a sorsszerűhöz.

Valóban, ezek a személyiségüktől megfosztott, deperszonalizált néhai valakik, mint már mondtam, tetszés szerint fel- és lecserélhetőek, belőlük tizenkettő egy tucat. Ha esetleg vannak még érzelmeik, akkor azok közt a ragacsos, szorító Félelem lehet a domináns, gondolataikat pedig – az önálló gondolatokról nem is beszélve – nos, azt hiszem, azokat már végképp nélkülözik.

Illetve, mint azt a különböző SMS-üzenetek sugallják (amelyek titokzatoskodó semmitmondásukban éppúgy felcserélhetőek) valamiféle szimulációra (még) képeseknek mutatja őket: valamiféle ál-személyiségek álkommunikációjára egyfajta alig fenntartható – lásd majdnem-levitáció – állát birodalmában. (A levitáció az alkotó olvasatában nem valamiféle misztikus élmény, hanem a lét és a nemlét határmezsgyéje.)

Despotovski egyébként gyakran hivatkozik Kafkára, Beckettre, Döblinre, Primo Levi *Ember ez?* című könyvére pedig különösen gyakran, olykor bizonyos mérvű párhuzamot vonva a jelen modifikáltabb, rejtettebb, körmönfonságában kifinomultabb, de végeredményben éppoly embertelen társadalmi viszonyai között.

A jelen azon aspektusaival, ahol az ember szinte csak áru (s használat után az is nyugodt lélekkel eldobható), még fogyasztói mivoltában is, ahol a csordaösztön dominál, és a kommersz az üdvözítő. Ahol a szilárd, bebetonozott véleményünket, ízlés-, eszme- és egyéb világvunkat, a magánszféránkat, alapvető szokásainkat is beleértve egyre gyorsuló ütemben, gyakran szinte sűrűbben, mint ahogyan az alsóneműnket cserélgetni illik, ha „trendik” akarunk maradni (vagy nem akarunk menthetetlenül kihullani a gépezetből). Ahol szimplán csak el kell fogadnunk a szinte totális ellenőrzöttséget, és ahol az alapézés a félig rejtett, félig gondosan becsomagolt, esetleg teljesen lemeztelenített, zömmel manipulált, irányított, szinte irracionális, olykor fehér izzásig gyűlölködő rettegessé fokozott, olykor lemondóan belenyugvó, szorongva, tehetetlen kivárással fogadott – félelem.

Ha jobban belegondolunk, ezek az arcuktól, individualitásuk minden kézzelfogható jegyétől megfosztott, mindössze pislákoló, látszatéletet élő, látszategyéniség-mázat „viselő” deperszonalizált perszónák akár mi is lehetnénk. Bármelyikünk.

Ennél keményebb üzenetet keresve sem találhatunk. Itt elfogy a szó. Ha leszámítjuk az érdekes asszociációtömböket hordozó, de szándékoltan töredékes voltuk miatt valójában semmiféle érték kategóriába be nem sorolható SMS-eket, szinte semmi sem marad belőlünk. E sorok írója azért magánvéleményként szerényen hozzáteszi: a Nap akkor is, mindennek dacára, valahol mégis süt, rutinosan sugározza aranyló sugarait. Még akkor is, ha ezt szenzoraink meglehetősen gyakran már nem érzékeli.

Kétértelmű cím, idézőjelben vagy anélkül

Jesu li sve ovce na broju – Disz/kontinuitások: Kortárs Vajdasági Művészet, avagy az I. Vajdasági Szalon. Vajdasági Kortárs Művészetek Múzeuma, Újvidék, 2017. december–2018. február

A negyvenéves hagyománnyal bíró, majd 2011-ben furcsa körülmények között megszűnő Újvidéki (Képzőművészeti) Szalon újjáélesztését és egyúttal kibővítése által regionálissá, vajdaságivá válását hivatott tárlatról rovom e sorokat.

A kétértelmű cím: *Jesu li sve ovce na broju*, ami körülbelül annyit jelenthet: „minden bárány a helyén van-e” (esetünkben itt, a kiállításon). De a kézenfekvőbb értelmezése – főként, ha egy kérdőjel is hozzá van biggyesztve, és ráadásul egy személyes névmással is meg van fejelve – az enyhébb változatban annyi lenne, „kivan-e a négy kereked”, durvábban pedig: „hiányzik-e egy deszka a fejedből”.

Ha mindenáron válaszolnom kellene a felvetésre, annyit mondanék: igen, hiányzik. Szerencsére. Hisz – azt hiszem, ezzel a véleményemmel nem vagyok egyedül – egy csipetnyi téboly, vagy legalábbis diszharmonia bármiféle kreativitáshoz igenis szükséges. Még a legvisszafogottabbhoz, leglíraibbhoz is. De lépünk tovább.

Velimir Andrejević minimalista, iskolatáblákat imitáló, interaktív (kréta is akadt a helyszínen, melyet használtak is, velem együtt, és persze a lejegyzetteket törölni is lehetett) „iskolapéldái”, kérdései, megfejtésre váró problémái igen érdekesek, hisz – valódi megoldás egyik esetben sincs. Vagyis a megoldások nem mérhetőek, osztályozhatóak, helyesre és helytelenre nem oszthatóak, tehát tulajdonképpen – céltalanok. Az egészzet múzeumi környezetbe átemelve, őket eleve műtárgyakként megálmodva, önmagukon és a múzeumi környezeten messze túlmutatva kell elfogadni, élvezni. Mindebből asszociációk végtelen sora következhet, nem kimondottan az oktatás, vagy akár a művészet tárgyköréből. De ezek továbbgondolását már a nézőre bízom.

A második, némileg – de csak némileg – hasonló mű Sonja Jo *Digitális gyermekkor* című térinstallációja, amelyen egy fűre asszociáló zöld szőnyegpadló-darabon betonkockák vannak elhelyezve és megszámozva, a legegyszerűbben a sántaiskola nevű gyerekjátékra asszociálva. Az egyetlen különbség, hogy a számok kizárólag nullákra

és egyesekre korlátozódnak, ami (mármint a kettes számrendszer) a digitális korszak egyik alappillére. Ez a munka is konceptuális ismervekkel bír. Itt is: a szemlélő amennyi gondolati energiát hajlandó befektetni, annnyival több kérdésre kap nem is választ, hanem – újabb kérdéscsoportot. Azért kérdéscsoportot, mert – akár az előbb említett egyéb művekre is gondolva – tudjuk: régi közhely, hogy megnyugtató válaszok szinte nincsenek. Sehol, semmire.

Tadija Janičić pop-art ízű kisplasztikáinak részletekbe menő taglásától ezúttal helyszűke miatt eltekintek, *Síró emberek* című, nagyobb méretű festményéhez viszont annyit fűznék hozzá: a teljesen egyforma, multiplikált, sötét szemüveg alól kifolyó könnyű embercsoportja valóban húsbavágó élmény. Ez az akár tapéta- vagy csempemintázatnak is „elmenő”, felhasználható csoportos, uniformizált egyen-síró egyen-emberek tömege valami olyasmit ébreszthet fel bennünk, hogy rákérdézzünk: emberek vagyunk-e még egyáltalán? Vannak-e egyáltalán valós, egyedi érzéseink? Tudunk-e még egyáltalán valóban, istenigazából magunkban sírni? Akkor is, amikor az nem kimondottan előnyös? Vagy észrevesszük-e a másik sírását? Avagy akár észrevesszük-e még egyáltalán bárkit és bármit is a saját autisztikus komfortzónánkon kívül? Súlyos kérdések. Inkább nem ragozom tovább.

Teodora Ivkov *Férfiak* című fotósorozata – melyek valahol átmenetet képeznek a dokumentumfotók és a fotóművészet között – a saját szuburbánus közegében, ahonnan származik, különféle tetoválásokkal ékesített férfiakat ábrázol különböző helyszíneken (stadionban, az autójukban, strandon stb.). Munkája elején kifejti, hogy Csúrogon a férfi nem a 18. születésnapján válik férfivá, hanem a tetoválásai által. És minél nagyobb a tetoválás, annál nagyobb, jelentősebb férfi az illető. Ez a hozzáállás a művek első rétege. A második réteg: tudvalevő, hogy a tetoválás ősi hagyomány, mely díszíteni, no meg a valahová tartozást meg- és bemutatni szándékozik. Ez a hovatartozás lehet társadalmi, kulturális, etnikai, vallási, politikai stb. alapú. Ennek fényében kissé más szemmel nézzük a fotókon szereplőket. A csak *Férfi egy*, *Férfi kettő* és így tovább elnevezésű műveken tulajdonképpen analizálni próbálja a zömmel a képeken szereplő, általában otthonos környezetben, büszkén feszítő egyéneket, ezzel pedig a fotográfusnő a férfisság jellemzőjét (számomra inkább kortünetét) próbálja az identitás felfejtésének új terébe helyezni, és mintegy a férfisság ikonográfiáját próbálja elénk tárni és láttatni. Mind az alkotó, mind szerénységem szerint is – metsző iróniával.

Lázár Tibor munkái a polgári, 19. századi Vajdaságot idézik, persze módosítva, és részben szintén ironikusan. A porcelán nipppek valamikor társadalmi státust is jelöltek, és nagy becsben álltak. Lázár ugyan-ebből az anyagból alkotott tárgyai ezekből a nagymama vitrinjében őrzött holmikból indulnak ki – illetve csak kiindulnának –, ha nem volnának feltüntetve a tulajdonképpeni értelmet és értelmezési kulcsokat megadó címek: *Madárinfluenza*, *Veszetztség*, *Éhség*. Vagy a két, mintegy a vízből előugró, illetve visszacsobbanó nagyobb méretű cápa. Akárcsak a többtől némileg elütő, nagyobb méretű Transformers-alak. A Street Fighter viszont bonyolultabb struktúrájú: ez a „harcos” a Transformers-elemeket a becsempészett osztrák–magyar monarchia-beli ornamentikával elegyíti magában. És mivel harcos, valószínűleg a rohamosan fogyatkozó egykori épületek, emlékek értelmetlen pusztítására hívja fel a figyelmet a maga sajátos eszközeivel.

Milan Nešić nagyméretű festményei értelmezésük nehézségeivel vonják magukra a figyelmet. Az absztrakt, kissé art brut ízű művek verbális magyarázata, dekódolása nehézségekbe ütközik. Jómagam inkább arra hajlok, hogy ezeket a műveket inkább érezni kell, mint logikailag értelmezni. És az érzések furcsa, nyugtalanító világba kalauzolnak bennünket. Olyan helyekre, ahol mondjuk kettő meg kettő nem szükségszerűen négy, és ahol az ember különös, többretegű idő-síkokban egyszerre lehet jelen, és ahol a perspektíva is más, a fent és a lent, vagy akár a kint és a bent új értelmezési lehetőségeket kap. Tovább nem folytatnám, az olvasat teljes mértékben szubjektív (ami ebben az esetben abszolút helyénvaló).

A Šok Galerija ezúttal egy sajátos, általa bevett hagyomány-hoz marad hűséges: *A művészet totális kiárúsítása* című akciójukban (melynek helyszíne ezúttal a múzeum földszintje, de időről időre akár a Limáni piac is) különböző, értékes műtárgyak eredetijeit vagy másolatait – árulják. Itt éppúgy szó esik a pénzelés ellehetetlenüléséről, mint a túlélni akarásról. És a „szükség törvényt bont”-ról. Ma a múzeum a helyszín, holnap esetleg valamelyik forgalmasabb hely autóparkolója. Mindezzel elég kíméletlen tükröt tartva a művészet helyzetéről közegünkben.

Pulai Árpád nemezből készült, rendkívül időigényes textilszobrai – pontosabban átmenetei a textília és a szobor közt – *Introspekció, avagy a szürrealizmus mint az álmodozó védekezési mechanizmusa* című alkotásai talán a legnagyobb meglepetést jelentették számomra. Ezeknek a közepes méretű, puha szobroknak bio- és zoomorf jel-

leggel „feldúsított” emberalakjaiban – őszinte megdöbbenésemre – a saját szövegeimben, a saját kreatív univerzumomban itt-ott fellelhető lényekre találtam. És, dacára az előbb elmondottaknak, pozitív, inkább különös, mint rémisztő hangulatot árasztottak.

Végül, de messze nem utolsósorban (persze mindenkit felsorolni képtelenség, és ez nem is a cikk célja) Miodrag Perić munkáinak említésével zárnám soraimat. Perić munkái számomra vérprofik és ugyanakkor a legérdekesebbek. Művei asszociálnak valamire; valami megfoghatatlan nyilvánvalóra. A különféle fémszerkezetek, valamint a fa, a bőr, esetleg a muflon- vagy kosszarvak (ne kérdezzék melyiké, városi gyerek vagyok, sosem volt szerencsém egyik állathoz sem), illetve lábak rendkívül érdekes és fantáziadús ötvözetei új (nem humanoid) kreatúrákat hoznak létre, melyekről az ember azt hinné: ezek a vegyes anyagú műtárgyak valahol – élnek. Titkos, ember által láthatatlan és értelmezhetetlen, de nagyon is valós és sokrétű, tartalmas létet. Szubhumán létbirodalom. Sóhaj. Majd sóvárgás.

Visszakanyarodva az alcímhez: diszkontinuitás? Ha jobban magunkba révedünk, a fél életünk az. Mi marad? Talán némi szürrealizmus, mint az álmodozó védekezési mechanizmusa. Idézőjelben vagy anélkül.

Számunk szerzői

BÖRCsök László (1944) író, nyugalmazott magyartanár
CSORBA Béla (1950) költő, néprajzkutató, nyugalmazott egyetemi
tanár
FEHÉR Viktor (1993) néprajzkutató
JÓDAL Kálmán (1967) prózaíró
KLEMM József (1954) költő, újságíró
KORMÁNYOS Ákos (1992) költő
MARKOVIĆ, Tomislav (1976) költő, újságíró
MAROJEVIĆ, Igor (1968) író, fordító
SÁNTA Miriám (1993) költő
SILLING István (1950) nyugalmazott egyetemi tanár, néprajzkutató
SZELES Judit (1969) költő, író, tanár